

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

TURİZM VE ENERJİ EKSENİNDE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE
TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gözde ŞADAN

145150112

Danışmanı: Yar. Doç. Dr. Volkan TATAR

İstanbul – 2016

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**TURİZM VE ENERJİ EKSENİNDE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
VE TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: **Gözde ŞADAN**

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum " Turizm ve Enerji Ekseninde Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını bunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14.07.2016

Gözde ŞADAN

ONAY

Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece İstanbul Arel yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Gözde ŞADAN

ÖZET

TURİZM VE ENERJİ EKSENİNDE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE

Gözde ŞADAN

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Volkan TATAR

Temmuz, 2016 - 125 sayfa

Türkiye'nin artan nüfusu, kentleşme ve sanayileşmenin etkisiyle enerji ihtiyacı da gün geçtikçe artmaktadır. Türkiye'nin enerji arzı talebini karşılayamamakta ve enerji ihtiyacının yarısından fazlasını ithal etmektedir. Bu ithalat gerçekleştirilirken döviz olan ihtiyacı unutmamak gerekmektedir. Turizm ekonomik açıdan getirisi çok yüksek bir sektör olduğu için her ülkede olduğu gibi Türkiye için de önemi çok fazladır. Bu sektörden elde edilen döviz direk olarak enerji ithalatını etkilemektedir. Türkiye'de geçmiş yıllardan itibaren turizm ve enerji politikaları hazırlanırken bu durum göz önünde bulundurulmuştur. Enerji ise alt yapı ve üst yapı hizmetlerinde kullanılması, turizmden elde edilen gelirin ise enerji alanında ve diğer birçok alanda etkisinin olması bu iki sektörün işbirliği içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Türkiye kendi çıkarları çerçevesinde iç politikasını ve dış politikasını şekillendirmesi gerekmektedir. Geçmişten gelen kültürel ve tarihi bağı olan Orta Asya ile ilişkilerinde yetersiz kalmış olsa da Şanghay İşbirliği Örgütü ile ilişkilerinin geliştirilmesi Diyalog Ortağı ülke statüsünde ki Türkiye için fırsattır. ŞİÖ, Türkiye'nin turizmini daha fazla geliştirmesinde etkili olabilecek ve enerji sorununa çözüm olabilecek üyelere sahiptir. Enerji ve nüfus bakımından zengin bir örgüt olan ŞİÖ ve enerji koridoru üzerinde olmasıyla jeopolitik öneme sahip olan Türkiye ile enerji ve turizm alanında işbirliğin sağlanması, arttırılması her iki taraf içinde yarar sağlayacak, örgütün uluslararası pazarlara ulaşımı kolaylaşacaktır.

Anahtar Kelime: ŞİÖ, Enerji kaynakları, Turizm, Türkiye.

ABSTRACT

SHANGHAI COOPERATION ORGANISATION AND TURKEY AXIS IN THE ENERGY AND TOURISM

Gözde ŞADAN

Master Thesis, International Relations Department

Supervisor: Ass. Prof. Volkan TATAR

July, 2016 - 125 pages

The growing population, urbanization and industrialization is need for energy with the affect of creasing day by day in Turkey. Turkey's energy supply can't meet demand and imports over half of its energy needs. It is necessary to not ethat the demand for foreign exchange while performing the those import. As every country has a lot of importance for Turkey, return is very high for tourisms ector's economic. This sector devired foreign exchange affects energy imports directly. While Preparing tourism and energy policy were taken into consideration in this case in past year in Turkey. The incomede rived from tourism have some effect on the energy field, or in many other areas foruse in the energy in frastructure and superstructure services shows that the cooperation of these two sectors. So Turkey needs to shaping the domestic politics and foreignpolicy in accordance with its interests. Cultural and historical have been inadequate in its relations with Central Asia though, the development of relations with the Shanghai Cooperation Organization is an opportunity for Turkey the status of Dialogue Partner countries. SCO, Turkey will be effective in further development of the tourism and has members that could solve the energy problem. SCO is an organization which is rich in energy and in terms of population and Turkey on the energy corridor geopolitical importance of ensuring cooperation in the tourism sector, increasing will benefit both parties energy and in the tourism sector, it will facilitate their accessto international markets for the organization.

Keywords:SCO, EnergySources, Tourism, Turkey.

ÖNSÖZ

Sanayileşmenin en büyük gereksinimi olan enerji ulusal ve uluslararası ekonomiler için vazgeçilmez unsurdur. Gelişen teknoloji, artan nüfus, konut yapımı, ulaştırma gibi sebeplerle enerji hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bu yüzden enerji ihraç eden ülkeler avantajlı konumdayken yeterli enerji kaynakları bulunmayan ülkeler alternatif arayışında olsalar da petrol ve doğalgazın kolay kullanımı ve maliyetinin yenilenebilir enerji kaynaklarına göre daha az olması bu alanda yapılan politikaların şimdilik yetersiz kalmasına neden olmuştur. Enerjiye olan gereksinim iç politika ve dış politikayı etkilen önemli bir unsurdur. Şanghay İşbirliği Örgütünün kurulması da Rusya ve Çin'in dış politikasının bir parçasıdır. Orta Asya'dan Batıya ihraç edilen enerji kaynaklarının taşımacılığıyla ilgili karar verici konumda oldukları da söylenebilir. Bu durum Batı'ya açılan bir kapı konumunda olan Türkiye için ekonomik açıdan büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için turizm ilk sırada yer alırken gelişmiş veya enerji bakımından zengin ülkeler için ikinci sırada yer almaktadır. Bu nedenle öncelikle enerji kaynaklarını ihraç ederek enerjiden elde ettikleri gelirleri farklı alanlarda yatırım için kullanmaktadırlar. Her alanla iç içe olan enerji, turizm için gerekli olan altyapı ve üstyapı yatırımlarına avantaj sağlamaktadır.

Bu çalışmada Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye ilişkilerinin gelişmesinin, Türkiye'nin enerji ve turizm politikasına etkisi üzerine çalışılmıştır.

Bu çalışmada yoğun akademik çalışmaları arasında zamanını ayırarak bana yol gösteren ve yardımcı olan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Volkan TATAR' a ilgi ve desteğinden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Hasret ÇOMAK' a, Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN' a, Doç. Dr. Uğur ÖZGÖKER' e ve Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK' e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışma boyunca bana destek olan aileme ve arkadaşlarıma yardımlarından ötürü sonsuz teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2016

Gözde ŞADAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
TABLolar LİSTESİ.....	XIV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XV
ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	XVI
PROBLEMİN DURUMU.....	XVI
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	XVII
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	XVII
ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	XVII
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	XIX
YÖNTEM.....	XIX
ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	XIX
VERİLERİN TOPLANMASI.....	XIX
VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI.....	XX
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

1.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Giden Yolda Rusya ve Çin'in Orta Asya Politikası.....	3
1.2. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Tarihçesi.....	5
1.3. Düzenlenen Zirveler ve Alınan Önemli Kararlar.....	6
1.4. Şanghay İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelerin Orta Asya Politikaları.....	12
1.4.1. Çin Halk Cumhuriyeti.....	12
1.4.2. Rusya Federasyonu.....	13
1.4.3. Kazakistan.....	15
1.4.4. Özbekistan.....	18
1.4.5. Tacikistan.....	21
1.4.6. Kırgızistan.....	22
1.5. Şanghay İşbirliği Örgütü Bölgesinde Örtülü Çatışma.....	26
1.6. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Temel Hedefleri.....	29
1.7. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Organları.....	29

2.BÖLÜM

ÜLKELERİN EKONOMİLERİ VE GELİŞMELERİ AÇISINDAN ENERJİ VE TURİZM

2.1.Enerji.....	32
2.1.1.Enerjinin Önemi.....	32

2.1.2. Dünya Petrol ve Doğalgaz Rezervleri.....	34
2.1.3. Petrol ve Doğalgaz Arz ve Talebinin Küresel Ekonomiye Etkisi.....	38
2.2. Turizm.....	41
2.2.1. Gelişen Turizmin Önemi.....	41
2.2.2. Ülkelerin Turizm Gelirleri.....	43
2.2.3. Turizmde Tehditler ve Fırsatlar.....	45
2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Enerji ve Turizm Politikaları.....	49
2.3.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Petrol ve Doğalgaz Arz ve Talebi.....	49
2.3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Enerji Politikaları.....	50
2.3.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Turizm Politikaları.....	58
2.4. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin Enerji ve Turizm Politikaları.....	63
2.4.1. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin Enerji Politikaları.....	63
2.4.2. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin Turizm Politikaları.....	67

3.BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşu ve İlk Yıllarında Türkiye-Şanghay İşbirliği Örgütü İlişkileri.....	71
3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Gelişme Aşamasında Türkiye- Şanghay İşbirliği Örgütü İlişkileri.....	78

3.3. Global ve Bölgesel Gelişmeler-Dengeler açısından Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkileri Uluslararası Siyasal Sisteme Etkisi.....	83
3.3.1. Global Düzlemde Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi.....	83
3.3.2. Bölgesel Düzlemde Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi....	87
3.4. Türkiye Cumhuriyeti ve Şanghay İşbirliği Örgütü Enerji ve Turizm Politikaları Açısından İncelenmesi.....	90
3.4.1. Enerji.....	90
3.4.2. Turizm.....	92
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	98
KAYNAKÇA.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	125

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı
EİT/ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GUAM	:Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KWH	: Kilowatt
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğalgaz (Liquefied Natural Gas)
M ³	: Metreküp
MTA	: Maden Tetkik Arama Enstitüsü
MW	: Megawatt

NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development)
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
ŞİÖ/SCO	: Şanghay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organization)
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TKİ	: Türkiye Kömür İşletmeleri
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UNWTO	: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (United Nations World Tourism Organizations)
V/G	: Varil/Günlük
WTO	: Dünya Turizm Örgütü (World Tourism Organizations)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.2. Petrol ve Doğalgaz Sektöründe Üretim, İhracat ve Brent Fiyat

Tablo 2.1. Ülkelerin Toplam İthalat ve İhracatları.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.Şanghay İşbirliği Örgütüne üye ülkeler, gözlemci ülkeler ve diyalog ortağı ülkeler.

Şekil 1.3. Özbekistan'ın Petrol ve Doğalgaz Yatakları

Şekil 1.4. Bişkek, Xinjiang, Çin'in Haritada Üzerindeki Yerleri

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

PROBLEMİN DURUMU

Ekonomik ve sosyal gelişmede ülkelerin en önemli gereksinimi olan enerji günlük yaşamında vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Sanayinin gelişmesi açısından büyük paya sahiptir. En çok kullanılan enerji türü ise petrol ve doğalgazın kullanım kolaylığı ve yerine bir alternatifin olmaması, yenilenebilir enerji kaynaklarının ise maliyetinin bu enerji kaynaklarından daha fazla olması bu enerji türüne olan ilginin azalmamasına neden olmaktadır. Enerji üreticisi ülkelerin önemi bu yüzden fazla ve uluslararası alanda hareket alanları geniştir. Türkiye'de enerjisinin %72,5'ini ihraç etmektedir. Enerji ihtiyacının yarısından fazlasını ise Şanghay İşbirliği Örgütü üyelerinden karşılandığı söylenebilir. Bu durum Türkiye'nin dış politikada bu bölgeye yönelmesini açıklamaktadır.

Cumhuriyet döneminden itibaren enerji alanında politikalar yapılmış, gereken resmi kurumlar kurulmuş, enerji verimliliği için çalışmalar yapılmıştır. Enerji alanında Türkiye'nin en önemli kuruluşlarından olan TPAO altındaki kurumlar özelleştirilmiş olması, Türkiye'nin kendi enerji ihtiyacını karşılayacak kadar enerji arzının olmaması, uzun süreli politikaların sağlanamaması sebebiyle politikalar yetersiz kalmış ve başarı sağlanamamıştır.

Ülkelerin ekonomik açıdan çeşitlenmesini sağlayan turizm gelir dalgalanmalarının azaltılmasında önemli bir faktördür. Sanayinin gelişmesi için önemli döviz gelir kaynağıdır. Turizmden elde edilen gelir sanayi ihtiyaçları özellikle enerjide kullanılabilirken, enerjiden elde edilen gelirden turizm için kullanılabilir. Gelir ve gelişmişlik açısından birbirini destekleyen, işbirliği içerisinde olan bu iki sektör ülkelerin gelişmesinde çok önemlidir. Şanghay İşbirliği Örgütü' de neredeyse dünya nüfusunun dörtte birini bulundurmaktadır. Türkiye'nin de turizmden elde ettiği gelirin büyük paya sahip olduğunu düşünürsek örgütün önemi büyüktür.

Bu tez çalışmasında Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü ile enerji ve turizm alanında ilişkilerinin Türkiye'ye olumlu etkisine değinilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada enerji ve turizm ekseninde Őanghai İşbirliği Örgütü ve Türkiye ilişkilerinin incelenmesinin sebebi enerji rezervleri açısından zengin bir bölgeye sahip bu örgütün ve örgüt üyelerinin Türkiye açısından büyük öneme sahip olmasıdır.

Özellikle Türkiye'nin enerji açısından %72,5 dışa bağımlı olması ve bu enerjinin yarısından fazlasının Orta Asya'dan sağlanması, stratejik açıdan enerji koridoru üzerinde bir ÷lke olan Türkiye'nin örgüt ile ilişkileri sayesinde kendi ekonomisine katkı sağlayabileceği ve bu sayede turizm için alt yapı ve üst yapı hizmetlerini daha kaliteli hale getirebileceği, Avrupa turizminin maliyeti açısından Avrupa'yı tercih edemeyen örgüt üyelerine bir alternatif sağlayabileceği böylece ekonomik kalkınmanın yükselmesi durumu beni bu alanda çalışmaya itmiştir.

Bu tez çalışmasında, Türkiye'nin 2005 yılında örgüte üye olmak istemesi ancak kabul edilmemesi üzerine "Diyalog Ortaklığı" statüsü için 2011 yılında başvuruda bulunup 2012 yılında örgüte bu statü kapsamında üyeliğinin gerçekleşmesi ile başlayan ilişki ve bu ilişkinin geliştirilmesi Türkiye'nin enerji ve turizm politikasına ne anlamda etkisi olabilir? Sorusundan yola çıkararak, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Orta Asya'ya yönelik politikalar ele alınmış, enerji ve turizmin birbirinden ayrı iki sektör olmadığı, bu iki sektörün işbirliği içerisinde olduğu üzerinde durularak anlatılması amalanmıőtir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla uluslararası sistemdeki büyük güçler Orta Asya'ya yönelmiştir. Türkiye'de gerek kültürel gerek ekonomik açıdan Orta Asya'ya yönelse de dönemin politikaları bölgede yeterli olmamış ve Sovyetler Birliğinin dağılmasına rağmen Rusya'nın etkisi bölgede devam etmiştir. Bölgede ki güç boşluğu küresel güçlere imkân tanırken Rusya ve Çin bölgede ABD'yi istememekte ve bölgeye yönelik politikalarında çıkarları örtüşecek şekilde hareket etmiőtlerdir. Őanghai İşbirliği Örgütü' de bu çıkarların bir parçası olarak meydana gelmiştir. Türkiye'de ise örgüte yönelik hemen hemen her kesim

olumlu tepki gösterilmiştir. Kurulduğu ilk günden itibaren Türkiye'nin ilgisini çeken Şanghay İşbirliği Örgütü için adımlar atılmıştır. 2005 yılında Türkiye tarafından yapılan başvuru olumlu sonuçlanmamış olsa da 2012 yılında Diyalog Ortaklığı statüsü ile örgüte girilmiştir. Bu statü kapsamında örgüt ile sınırlı şekilde ticari ilişkiler geliştirilmiştir. Örgüt büyük enerji, ticaret ve nüfus hacmine sahiptir. Türkiye'nin de bu durumdan olumlu şekilde yararlanması mümkündür.

Bu konu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve Türkiye'nin ulusal çıkarları çerçevesinde Şanghay İşbirliği Örgütü ile olan ilişkisi enerji ve turizm alanında ele alınarak çalışılmıştır. Türkiye'nin çıkarları çerçevesinde örgüt ile olan ilişkisi ekonomik açıdan olumlu etki yaratacağı için dış politika ve iç politikayı da etkileyecektir. Bu sebeple Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye ilişkisinin enerji ve turizm boyutu önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Şanghay İşbirliği Örgütü ile olan ilişkilerin olumlu yönde geliştirilmesi nüfus, enerji, enerji güvenliği, ticaret ve turizm gibi ekonomide etkili konular açısından büyük bir pazar olan Orta Asya ülkeleriyle Türkiye ticaretinin gelişmesini sağlayacağı,

Enerjinin çıkarılmasından işlenmesine ve uluslararası pazarlara iletilmesi dahi söz konusu ülkelerin enerjiden gelir elde etmelerini sağlamaktadır. Türkiye'de Orta Asya pazarının Avrupa'ya açılan enerji koridoru olabilecek potansiyelde bir ülke olarak bu durumdan gelir sağlayacağı, enerji güvenliği açısından Orta Doğu'ya alternatif olacağı, Enerji nakil hatlarının Türkiye'den geçmesi halinde Türkiye'nin enerjiye ulaşımı kolay olacağı, petrol ve doğalgaz fiyatlarında düşüş yaşanacağı, Avrupa'nın enerjiye olan ihtiyacı dolayısıyla Türkiye'ye olan tavrında değişime neden olacağı olumlu anlamda gelişeceği, ekonomik açıdan pragmatik olarak Çin ve Rusya'ya daha fazla yöneleceği, enerjinin ekonomik getirisinin iç ve dış politikada değişime neden olacağı, örgüt üyeleriyle ikili ve çoklu ilişkilerin sağlanması, Avrupa ülkelerinin para birimi seviyesinin bölge ülkeleriyle ve Türkiye'ye göre farklı olması bu yüzden Avrupa

ülkelerinin pahalı olması, Türkiye turizmini alternatif haline getirebileceği, ekonomik kalkınmanın turizm için alt yapı ve üst yapı olanaklarını kalitelileştirileceği varsayılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Tez Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Türkiye'nin enerji ve turizm politikasına etkisini kapsamaktadır.

Çalışma Sovyetler Birliğinin dağılmasından itibaren enerji ve turizm ekseninde Şanghay İşbirliği Örgütü, örgüte üye ülkeler ve Türkiye'de yaşanan gelişmeler Haziran 2016 tarihine kadar alınmış, bu tarihten sonra gerçekleşen gelişmeler çalışmaya dahil edilmemiştir.

YÖNTEM

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmaya başlarken Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Türkiye'nin enerji ve turizm politikasına ne anlamda etkisi olabilir? Sorusuyla yola çıkılmıştır. Bu amaçla kullanılan "kütüphane araştırması" metoduyla literatürdeki kitaplar, makaleler, gazeteler, tezler, ulusal ve uluslararası internet siteleri incelenmiştir.

VERİLERİN TOPLANMASI

Çalışmaya başlarken yapılan literatür incelemesinde, internet üzerinden arama motorunda "Türkiye Şanghay İşbirliği Örgütü ilişkileri", "Shanghai Cooperation Organization", "Çin-Rusya" gibi başlıklarla yapılan taramalarda bulunan kitaplar, makaleler ve gazeteler kullanılmıştır.

Yazılı kaynaklar için ağırlıklı olarak T.C. İstanbul Arel Üniversitesi Kütüphanesi'nden faydalanılmıştır.

VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Çalışmada toplanan kaynaklar ayrı ayrı incelenerek konu ile ilgili bölümlerden faydalanılmıştır. Bu bulgular ışığında, baştaki sorulardan sapmadan Türkiye-Şanghay İşbirliği Örgütü ilişkileri incelenmiş, ayrıca yorum ve analizler eklenmiştir.

GİRİŞ

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden yeni devletler uluslararası sisteme dahil olmuşlardır. Ancak birliğin dağılması ile bu ülkeler ekonomik ve siyasal anlamda zarar görmüşlerdir. Kafkasya ve Orta Asya'daki bu güç boşluğu, Çin'in bölgeye yönelmesine neden olmuştur. Devamlı artan enerji ihtiyacı ve uluslararası alandaki güç mücadelesi sebebiyle enerji açısından zengin bu bölge ile ilişkilerini geliştirmek zorundaydı. Rusya ise Sovyet ardılı bu ülkeler üzerinde hâkimiyet yaratmak istemekteydi. ABD'nin tek güç olarak uluslararası alanda olmasını istememekte bunun için bölge ülkelerini dolayısıyla enerji kaynaklarını kontrol altına alması gerekmektedir. Bölge üzerindeki orta çıkarlar bu iki büyük gücü bir araya getirmiştir. Bunun dışında bölgedeki güvenlik ve sınır sorunları da bu iki güç için çok önemlidir. Bu yüzden güvenlik ve sınır sorunlarının çözülmesini temel alan işbirliğinin geliştirilmesi için bölge ülkeleri ile bir araya gelmişler ve 1996 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü, Çin ve Rusya öncülüğünde Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan bir araya gelerek kurulmuştur. Örgütün kurulduğu zaman ki adı Şanghay Beşlisidir. 2001 yılında Özbekistan'ın da örgüte altıncı üyenin dahil olması ve artık kurumsal bir yapının istenmesi Şanghay Beşlisi'nin günümüzdeki Şanghay İşbirliği Örgütü adını almasına neden olmuştur. Orta Asya ülkeleri içerisinde örgüte dahil olmayan tek ülke Türkmenistan'dır. Zamanla ekonomik konularında konuşulduğu bir platform haline gelmiştir.

Türkiye SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'ya yönelik tarihi, kültürel bağlarını dile getirerek siyasi alanda bölgeye nüfuz etmek istemiştir. Bu yakınlık sayesinde bu yeni cumhuriyetler ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Bu ülkelerin ekonomik açıdan yaşadıkları istikrarsızlığa ise bölgeye yönelik belli bir bütçe ayırarak destek olmaya çalışmıştır. Türkiye bölgede hâkimiyet sağlayabileceği üzerinde durmuş ve bu amaçla bölgeye yaklaşmıştır. Ancak dönemin şartlarına da bakıldığında Türkiye bu konuda yetersiz kalmıştır. Siyasi nüfuz sağlama çabalarından ekonomik işbirliğine yönelen Türkiye, Rusya ve Çin'in varlığı sebebiyle sonuç istediği gibi olmamıştır. Türkiye aynı zamanda enerjisinin yarısından fazlasını ithal eden bir ülke olarak bölgedeki kültürel ve tarihsel bağlarını kullanarak kuracağı yakın ilişkiler ekonomik alandaki işbirliklerine katkı sağlayacağını düşünmektedir. Ancak Rusya ve Çin'in nüfuzu

altındaki bu bölge ile iyi ilişkiler kurabilmek için bu iki büyük gücün dikkate alınması gerekmektedir.

Rusya ve Çin bölgede kendilerinden başka bir güç istememektedirler. Özellikle Rusya Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini enerjilerinin uluslararası pazarları iletilmesi için kendi topraklarından geçen güzergâhlara mecbur bırakmaktadır. Enerjinin üretilmesinden iletilmesine kadar her alanı ülkelerin ekonomik ve siyasi çıkar elde etmelerini sağlamaktadır. Rusya'da bu durumdan faydalanmaktadır. Batılı ülkeler ve ABD tarafından gerçekleştirilen projelere ise olumlu bakmamasının sebebi Rusya'ya alternatif bir güzergâh belirlemiş olmalarıdır. Bölge ülkelerinin üzerindeki etkisini kullanarak bu projelere saf dışı bırakmaktadır. Bu durum yalnızca Batı veya ABD ile alakalı bir durum değildir. Orta Asya ve Kafkasya'da Rusya olmadan işbirliği herhangi alanda düşünülmemeyeceğini bu şekilde göstermektedir. Bu yüzden Türkiye bu ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Türkiye günümüzde bölgeye yönelik politikalarında Rusya ve Çin'i temel almıştır. Bu yüzden geliştirmek istediği işbirliklerini ŞİÖ çatısı altında daha etkili şekilde geliştirmek istemektedir. Enerji ve turizm birbirleri ile iç içe geçmiş iki sektördür demek yanlış olmaz. Bu yüzden Türkiye'nin ŞİÖ üyesi ülkelerle enerji alanında yaptığı işbirliği kadar turizm alanından elde edeceği döviz de çok önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye ve ŞİÖ üyelerinin ilişkileri enerji ve turizm çerçevesinde değerlendirilecektir. SSCB'nin dağılmasıyla değişen Orta Asya coğrafyası ve ortaya çıkan yeni devletlerle olan ilişkiler incelenecektir. Bu ilişkilerin Türk dış politikasına yansımaları üzerinde durulacaktır. Bu ülkelerin turizm ve enerji politikaları ile Türkiye'nin enerji politikaları değerlendirilecektir.

1.BÖLÜM

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

1.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Giden Yolda Rusya ve Çin'in Orta Asya Politikası

Orta Asya, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan olmak üzere toplam beş ülkenin yer aldığı bölgeyi tanımlamak için kullanılan kavramdır (Purtaş,2008: 31).

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla iktidara, Aralık 1991 yılında Boris Yeltsin gelmiş, ekonomik ve siyasi yönden köklü değişiklikler ile temel devlet sistemi ortadan kaldırılmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Taşkent Antlaşması gibi bölgenin gelişimi ve işbirliği ile alakalı her türlü çabayı gösteren Orta Asya ülkeleri, 1990'lı yılların başından beri Rusya tarafından enerji ve enerji güvenliğine rağmen ağır bir yük olarak görülmüştür. Batı yanlısı politikalar izlemeye başlayan Rusya, Sovyetler Birliğinden ayrılmış olan bölge ülkelerine, Sovyetler Birliği zamanında yaptığı ekonomik yardımları keserek ve ekonomik ilişkileri azaltarak, bu ülkelerin GSMH' nin kısa sürede %30'dan %70'e kadar düşmesine sebep olmuştur (Askarov,2014a: 158). Ekonomi alanında böylesine ani çöküşün yaşanması bu yeni devletlerde istikrar ve güvenlik sorununu da beraberinde getirmiştir (Askarov,2014a: 158-159).Bu devletlerin istikrarsızlığından kaynaklanan sorunlar bölge devletlerini de etkilemiştir. Bu sorunlar başlıca; bağımsız olan ülkelerin yeni siyasi ve ekonomi modellerine dönüşleri sırasında yaşadıkları sorunlar, su sorunu, etnik sorunlar, radikal dini akımlar ve sınır sorunlarıdır (Arı,2008).Rusya'nın 1990'lı yıllarda izlediği Batı yönlü politikalar, ülke içerisinde hoş karşılanmamış, Transatlantik ve Avrupa ile olan ilişkilerde Rusya bir türlü benimsenememiş, bunun sonucunda Rusya kendi bölgesine dönmüştür (Has,2013: 2).Rusya'nın kendi bölgesine dönmesinin bir diğer önemli nedeni ise liberal ekonomiye geçişte büyük problemlerin yaşanması ve ekonominin çökmesi olmuştur. Bu nedenle Yeltsin, Batı yönlü politikaları bir kenara bırakarak Sovyetler Birliği döneminde

izlenmiş olan dış politikaya geri dönmüştür. Geçmişte uygulandığı gibi Balkanlar, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da Moskova'nın etkinliği tekrar hissettirilmeye çalışılmıştır (Kamalov,2011). Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla gücü azalan Moskova'nın bölgedeki etkinliği de azalmış ve bölgede söz sahibi olmak isteyen Pekin, dış politikasını Orta Asya devletleri üzerinde etkili olabilecek şekilde geliştirmiştir.

Orta Asya'da ortaya çıkmış bu yeni devletler Çin ile ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmuşlardır. Çin bu Orta Asya devletlerin de istikrarın sağlanabilmesi için belli adımlar atmıştır. Özellikle bu beş ülkenin tanınması konusunda ilk adımı atmış ve diplomatik temsilcilikler açmıştır. Geçmişten itibaren sınır sorunu yaşayan Çin, bu yeni devletlerle ilişkilerini iyi tutarak sınır güvenliği konusunda hedefine ulaşmıştır.

Bu devletler, ekonomik ve siyasi değişim çerçevesinde ortaya çıkan büyük sorunlar ile böylesine köklü değişimler konusunda isteksiz davranmalarına neden olmuştur. Çin ise kendisini " Komünist sistem içerisinde kalarak ekonomik anlamda hızla kalkınan bir devlet modeli" olarak göstermeye başlamıştır. Böylece Çin bölge ülkeleri tarafından daha cazip hale gelmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda Kırgızistan ve Kazakistan'la yapmış olduğu ticaret 1996 yılında 500 Milyar Dolara ulaşmıştır (Çolakoğlu,2004: 174,176-177).

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla geçmişten beri Rusya ve Çin arasında ciddi problem olan sınır sorunu, bağımsız olan yeni devletlerle tekrar gündeme gelerek belirsiz bir hal almış ve iki ülkenin sınır güvenliği tehlikeye düşmüştür. Çin Başbakanı Lipeng ve Rusya Başkanı Yeltsi'nin arasında New York ta gerçekleşen görüşmeler sonucunda iki ülkenin askeri birliklerini sınırın 100 km gerisine çekilmeleri konusunda anlaşılmış ve 200 km'lik alanda tankların ve saldırı silahlarının azaltılması ile ilgili konuda uzlaşmaya varılmıştır. Anlaşma Şubat 1992 yılında Çin ve Rusya Parlamentolarında onaylanmıştır (Akman,2015: 312).Rusya'nın tekrar kendi bölgesine çekilmesiyle iki ülke arasında yakınlaşmalar devam etmiştir (Yardımcıoğlu ve Koçarlan,2012: 165). Özellikle sınır sorunu, Çin ve Rusya arasında gelişen ilişkiler çerçevesinde bölgede yeni bir işbirliği oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu ilişkiler iki ülkenin ekonomik çıkarlarıyla da pekişmiştir. Çin, ABD ve Batı Avrupa'nın silah sattığı

Tayvan'ı dengelemek için, Rusya'dan ucuza yüksek teknolojili silahlar almış ve 1995-1999 yılları arasında Rusya'nın Çin'e sattığı silahların değeri 3.3 Milyar Doları aşmıştır (Çolakoğlu,2004a: 174).

Sovyetler Birliği dağılınca Çin, dünya da tek süper güç olarak kalan ABD ile ilişkilerini geliştirmek zorunda kalmıştır. İki ülkede çıkar ilişkilerin' den dolayı birbirlerine bağlı duruma gelmişlerdir. Bu yüzden Çin, ileride çıkabilecek olan sorunlarda kendisine destek olacak ittifaklara gereksinim duymuştur (Çolakoğlu,2004a: 174-175).

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bölgedeki istikrarsızlık, işbirliğini sınırlandırabilecek bir durum olarak görülmüştür. 1999 yılında Özbekistan çekildikten sonra, BDT' nin Kolektif Güvenlik Antlaşması iyice zayıflamıştır. Böylece bölgede Rusya ve Çin'in içinde bulunduğu bir işbirliği örgütünün kurulması zorunluluk haline gelmiştir(Zeyrek,2010: 873).

1.2. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Tarihçesi

Kaynak:www.chinaincentralasia.com

Şekil 1.1.Şanghay İşbirliği Örgütüne üye ülkeler, gözlemci ülkeler ve diyalog ortağı ülkeler.

Örgüt, Nisan 1996 yılında Çin'in daveti ile Şanghay kentinde toplanan, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan ve Rusya arasında sınır sorunlarını çözmek ve güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Adını Çin'in Şanghay kentinden alan örgüt başta "Şanghay Beşlisi" olarak adlandırılmıştır(Can,2012: 360). Beş ülkenin bir araya geldiği bu zirve de taraflar, sınır bölgelerinde askeri faaliyetlerde bulunmamak ve sınırın 100km derinliğinde yapılacak herhangi harekâta tarafları bilgilendirmek konusunda anlaşmıştır(Akman,2015: 313).2001 yılında Çin'in Şanghay kentinde düzenlenen zirve ile örgüte Özbekistan'ında katılmasıyla örgütün adı değiştirilmiş " Şanghay İşbirliği Örgütü" olmuştur.

Hindistan, İran, Moğolistan, Pakistan ve Afganistan örgüt içerisinde gözlemci ülke, Türkiye, Belairs ve Srilanka ise diyalog ortağı ülkeler olarak örgütte yer almaktadırlar(www.sectso.org, b.t.).

1.3.Düzenlenen Zirveler ve Alınan Önemli Kararlar

Şanghay Beşlisinin 24 Nisan 1997 yılında Moskova da düzenlediği zirve de, sınır bölgelerinde bulunan askeri kuvvetlerin azaltılması, askeri konularda bilgi alış verişinde bulunulması vb. konular ile ilgili görüşülmüştür (Yardımcıoğlu ve Koçarlan,2012: 167).

Şanghay Beşlisi devlet başkanları düzeyinde 1998 yılında Almatı'da yapılan zirvede bölgesel güvenlik, petrol doğalgaz, demiryolu, karayolu, taşımacılık, sivil havacılık, yüksek teknoloji (Özgür,2007) ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili görüşülmüş, taşımacılık ve ekonomik alanda yapılmış olan bu görüşme, örgütün ilgi alanını genişletmiştir (Kessikbayev,2005). Zirvede aşırı dini akımlar, silah kaçakçılığı, etnik bölücülük, uyuşturucu ile mücadele konularında da anlaşılmıştır (Özgür,2007).

Bu zirvede alınan kararlara göre, bölgenin kalkınması için ortak projeler yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Kazakistan'dan Batı Çin'e kadar uzanacak 3000 km'lik boru hattı döşenmesi üzerine görüşülmüş ve bu proje ile Çin'in petrol ihtiyacının 1/6'sının karşılanması hedeflenmiştir (Özdaşlı, 2012: 11). Bu

boru hattının inşasına Rus şirketleri de dahil olacak ve kendilerine düşen payı alacaklardır (Özdaşlı, 2012: 11).

1999 yılında Bişkek'te gerçekleşen zirve'de, NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi ve Kosova sorunu ile ilgili attığı adımlar üzerinde durulmuş, bölgede buna benzer Doğu Türkistan ve Çeçenistan gibi azınlık sorunları, herhangi bir ülkenin iç işlerine karışmak için bahane olmayacağı özellikle vurgulanmıştır (Çolakoğlu, 2009b: 175).

Duşanbe'de 2000 yılında toplanan zirvede, Rusya'daki seçimlerden sonra iktidara gelen Putin, " Çin bizim için bütün alanlarda stratejik ortağımızdır." diyerek Çin-Rus ilişkilerini sıkı tutmuştur (Özel,2013). Zirvede Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin, Şanghay Beşlisi'nin geleceği için özellikle güvenlik ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesini istemiş, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, liderleri enerji ve haberleşme programlarına davet etmiş, Putin ise ideolojik olarak "inanç adına savaşanların" silahsızlandırılması gerektiği ve ABD'nin geliştirmeyi hedeflediği füze savunma sistemlerinin, silahlanma yarışına yol açacağını böylece dünya barışını tehlikeye düşüreceğini savunmuştur (Özgür,2007).

Çin'in Şanghay kentinde 14-15 Haziran 2001 yılında düzenlenen zirvede, üye ülkelerde yaşanan gelişmeler ve uluslararası seviyede, terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilikten dolayı ortaya çıkan sorunlarla daha etkili bir şekilde mücadele edilebilmesi için "Şanghay Beşlisinin" bölgesel bir örgüte dönüştürülmesi için karar alınmıştır. Böylece Özbekistan'ın "Şanghay Beşlisine" katılması için ortak deklarasyon imzalanmış (www.mfa.gov.tr, b.t.) ve bölgesel kuruluşun adı "Şanghay İşbirliği Örgütü" olarak değiştirilmiştir (Çolakoğlu, 2004a,: 181).

Bişkek'te kurulması planlanan " Anti-Terör Merkezi" ŞİÖ' nün ilk kurumsal organı olmuştur (Temur, 2014).Zirve sırasında Putin ile görüşen Zemin ŞİÖ' nün, özellikle iki ülke ilişkilerinin gelişmesine, istikrarın sağlanması, bölgesel güvenlik ve çok kutuplu bir dünya için hizmet edeceğinin üzerinde durmuştur (Çolakoğlu,2004a: 181).

ŞİÖ Devlet Başkanları düzeyinde 7 Haziran 2002 yılında gerçekleştirilen zirvede ŞİÖ Şartı'nda örgütün amacı, faaliyetleri, yapısı, işbirliği alanları ve dış ilişkileri gibi konular görüşülmüştür (Üstündağ, 2014).

23 Eylül 2003 yılında Pekin'de gerçekleştirilen zirvede 2004 yılının bütçesi 3 Milyon Dolar olarak belirlenmiş, ekonomik yatırım ve işbirliği ortamının iyileşmesi konuları masaya yatırılmış, 2020 yılına kadar devam edecek olan program ile iletişim, tarım, ulaşım ve çevre alanında işbirliği yapılması üzerine ortak karar alınmış ve bu konularla ilgili projeler desteklenmiştir.

Eylül 2004 yılında St. Petersburg zirvesinde, BM amaç ve ilkelerine uygun biçimde yapılmış olan Petersburg Yasası imzalanmıştır. ŞİÖ bu yasa ile uluslararası kuruluş statüsünü almıştır. Aynı yıl ikincisi 24 Eylül de Bişkek'te düzenlenen zirve de Çin "Şanghay Altılısı" içerisinde "serbest ticaret alanı" ile ilgili fikri ortaya atmıştır. Ancak Rusya Başbakanı Fradkov daha öncelikli konuların üzerinde durulması gerektiğini ve bu konuda acele edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Aynı yıl 1 Haziranda Taşkent'te üçüncüsü gerçekleştirilen toplantı da üye ülkelerin ekonomi ve ticaret bakanları bir araya gelmiş ve "Merkezi Asya Ortak Pazarının" oluşturulmasıyla ilgili görüşmüşlerdir.

Yine aynı yıl 17 Haziran da Taşkent'te düzenlenen zirve de, terörizmi önleyici girişimler yapılması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Zirve de üye ülkelerin güvenlik güçlerinin de katılacağı ortak tatbikat yapılması kararlaştırılmıştır. Moğolistan'a gözlemci statüsü verilmiştir. Gümrük, elektronik ticaret, ulaştırma, yatırıma teşvik ve kalite kontrol konularında beş komite oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede anti-terör birimi kurulması benimsenmiş, "Şanghay Kalkınma Fonu" ve "Şanghay İş Kurulu" oluşturulması kabul edilmiştir.

5 Temmuz 2005 yılında Astana'da gerçekleştirilen zirvede, 11 Eylül 2001 yılında ABD'de gerçekleştirilen terör saldırısından sonra ABD'nin, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan topraklarına terörle mücadele kapsamında yerleştiği askeri üsleri boşaltması yönünde karar alınmıştır. Bu kararda en belirgin özellik üye ülke topraklarının, " Şanghay İşbirliği Örgütü Toprakları" olarak vurgulanması olmuştur (Çomak, 2009:14-18).Bir önceki yıl Taşkent'te düzenlenen zirvede alınan kararla kurulan anti-terör merkezi, bölgede ABD

etkisini azaltmak ve ŞİÖ topraklarından ABD'yi çıkarmak amacıyla atılmış bir adımdır (Kleymann, 2005).

Bu zirve ile Özbekistan'dan sonra ikinci genişleme yaşanmış, Pakistan, Hindistan ve İran gözlemci üye olarak örgüte kabul edilmiştir (Çomak, 2009:18).

2006 yılında Şanghay da düzenlenen zirvede Putin örgüt içerisinde, işbirliğini güçlendirmek ve enerji politikalarını koordine edebilmek amacıyla "enerji kulübü" kurulmasını önermiştir. Bu durum ABD tarafından OPEC' e benzeyen bir yapı olarak algılanmıştır. ŞİÖ üye ülkelerinin doğalgaz rezervi, dünya rezervlerinin %30'una eşit olduğu için ABD'nin bu durumdan korkması ve rahatsız olması yersiz değildir. Örgütte gözlemci üye olarak bulunan İran örgüte tam üye olursa, ŞİÖ gaz rezervleri, dünya gaz rezervlerinin %46'sını oluşturacaktır.

Zirveye İran'ı temsil etmek için katılan Ahmedinecad, küresel doğalgaz üretimi ve akışını kontrol edecek doğalgaz OPEC' in kurulması düşüncesini dile getirmiştir. Putin ise bu fikre sıcak bakmıştır. Bu görüşmeden sonra Kazakistan, Asya ülkeleri arasındaki enerji politikalarını düzenleyecek bir Asya Enerji stratejisi yayımlamıştır (Çomak ve Gökalp,2008).

5 Ağustos 2007 yılında Bişkek'te düzenlenen zirvede örgüt üyeleri, "üyeler arasında uzun dönemli komşuluk, dostluk ve işbirliği antlaşması" imzalayarak 2002 yılından itibaren aldıkları kararları bu antlaşma ile bir araya getirmişler. Antlaşmada, uluslararası göç, insan hakları, ekonomik ve kültürel işbirliği gibi çok geniş çaplı konular yer almaktadır. Bu nedenle örgütün önemi artmıştır. Bu zirve boyunca üye ülke temsilcileri NATO'ya karşı olan söylemleri, ilgiyi üzerine çekmiştir. "Barış Misyonu 2007 Askeri Tatbikatı" da bu ilginin artmasını sağlamıştır. Yine de 2007 yılının Ağustos ayının sonlarında örgüt, yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde uluslararası ve bölgesel önemini arttırmıştır (Çomak, 2009: 18-19).

28 Ağustos 2008 yılında Duşanbe zirvesinde en önemli konu Kafkasya'da yaşanan savaş olmuştur (Adıbelli, 2008, s.12). Bu zirvede Duşanbe Deklarasyonu ve ortak bildiri imzalanmıştır. ŞİÖ üyeleri tarafından imzalanan Deklarasyonda "Güney Osetya'daki problemin çözülmesi amacıyla Moskova'da

kabul edilen 6 prensibin memnuniyetle karşılandığı ve Rusya'nın bu bölgedeki barış ve işbirliğine yönelik faal rolünün desteklendiği" dile getirilmiştir (www.ayintarihi.byegm.gov.tr, b.t.). 21. yüzyılda uluslararası alanda çıkabilecek tehlikeler ve tehditlere karşı, ŞİÖ ülkeleri birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olacaklarını vurgulamışlardır. Bu kapsamda, karşılıklı güven ve stratejik güvenlik seviyesinin arttırılması "üç şer güç" olarak tanımlanan bölücülük, terörizm ve aşırı uçlarla mücadeleden, yasa uygulama, kara para aklama, bilgi güvenliği, stratejik güvenlik, silah, mühimmat ve patlayıcı madde kaçakçılığı, savunma, sınır ötesi suçlarla mücadeleyi içine alacak şekilde genişletilerek tanımlanmıştır.

Üye ülkeler, terörizmle mücadele ortak tatbikatı düzenlenmesi, silah, mühimmat ve patlayıcı madde kaçakçılığıyla mücadelede işbirliği anlaşmasının dışında, SİÖ Bakanlar Birliği ve Avrasya Kalkınma Bankası arasındaki ortak ilişkilerin temeli hakkında protokol imzalanmıştır (Adıbelli, 2008, s.12).

2009 yılında Yekaterinburg' da gerçekleştirilen zirvede örgüte yeni üyeliğin kolaylaştırılması ve ikili ticarete dolar yerine ulusal para birimlerinin kullanılması üzerinde durulmuştur. Çin, 2008 yılında meydana gelen ekonomik krizden etkilenen Orta Asya ülkelerinin ekonomik krizle mücadele de kullanabilmeleri için, 10 Milyar Dolar destekte sağlayacağını söylemiştir (Sabah, 2009). Ayrıca bu zirvede Belarus ve Singapur "diyalog ortağı" olarak örgüte katılmıştır (Akkan, 2014).

2010 yılında Taşkent'te düzenlenen zirvede, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ve sınırı aşan suçlarla mücadele konusunda ortak hareket edileceği ve örgüt içindeki gözlemci üyelerin de terörle mücadele konusunda etkinliklerini arttırmaları kararı alınmıştır (Özdaşlı, 2012: 116).

14-15 Haziran 2011 yılında Astana'da düzenlenen zirvede Afganistan gözlemci ülke olabilmek için başvuruda bulunmuştur. Fakat örgütün ile ilgili şartlarına göre Afganistan'ın gözlemci olarak katılabilmesi için önce kendi içerisindeki sorunları çözmesi ile kabul edileceği açıklanmıştır. Ayrıca tam üyelik için başvuruda bulunan gözlemci üyeler de bu yüzden tam üye olamamışlardır (Askarov, 2011b). Ayrıca bu zirvede Türkiye'de diyalog ortağı olarak başvurmuştur (Özdaşlı, 2012: 116).

6 Haziran 2012 yılında Pekinde gerçekleştirilen zirvede Afganistan gözlemci ülke olarak, Türkiye ise diyalog ortağı olarak örgüte kabul edilmiştir. Üye sayısı olarak gittikçe genişleyen örgüt, etki alanını da genişletmiş ve derinleştirmiştir. Aynı yıl 8-14 Haziran ayında 2000 den fazla askerin katıldığı " Barış Görevi 2012" adlı tatbikat gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikata Tacikistan askeri üssünden ve Bişkek'teki Kant üssünden havalanan uçaklarda katılmıştır (Düğen, 2012)

Türkiye 2012 yılında örgüte kabul edilmiş ancak 2013 yılında Almatı da düzenlenen zirvede üyeliğe ilişkin mutabakat, dönemin dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu ve Şanghay İşbirliği Örgütü sekreteri Dimitry Fedorovich Mezentsev tarafından imzalanmıştır (Canbay ve Cankurt, 2013).

11-12 Eylül 2014 yılında Duşanbe de gerçekleştirilen zirvede Rusya ve Ukrayna meselesi üzerine konuşulmamış ancak üye ülkeler tarafından AB/ NATO ya karşı Rusya'nın yanında olduklarını dolaylı olarak göstermişlerdir. Zirvede dini aşırılık ve dini terör örgütleri üzerinde durulmuştur. Bölgesel güvenlikle ilgili olarak Afganistan'dan ABD'nin çekilmesi durumu ŞİÖ üyeleri içinde endişe yaratmıştır. Bu nedenle ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi halinde ülke aşırı dini nitelik taşıyan grupların üssü haline gelmemesi ve uyuşturucu üretiminin artmaması için Afganistan ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve bağımsız ülke olarak ayakta kalması için ŞİÖ üyeleri arasında yardımcı olma kararı alınmıştır (Çolakoğlu, 2014c).

2015 yılında Rusya'ya bağlı Başkurdistan Cumhuriyetinde düzenlenen zirve de konuşan Vladimir Putin, "Bugünkü zirveyle, örgütün gelişiminde yeni bir dönem başlıyor. ŞİÖ kurulduğundan bu yana ilk kez Hindistan ve Pakistan için yeni üye kabul prosedürü başlatılıyor" dedi. Putin, birçok ülkenin ŞİÖ'ye dahil olmak istediğini ilerleyen dönemde bu isteklerin değerlendirileceğini söyledi. Zirvenin hemen ardından Pakistan ve Hindistan'ın kabul antlaşması ve ortak deklarasyon imzalandı (www.haberturk.com).

1.4.Şanghay İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelerin Orta Asya Politikası

1.4.1. Çin Halk Cumhuriyeti

Pasifik'inbatısında Asya'nın doğusunda yer alan yer alan Çin Halk Cumhuriyetinin kara toprakları 9,6 Milyonkm²'dir. Moğolistan, Kuzey Kore, Kazakistan, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Nepal, Buta, Birmanya, Laos ve Vietnam ile komşudur (www.sectesco.org, b.t.). Yaklaşık 1 Milyar 400 Milyon nüfusa sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti coğrafi olarak da en büyük 2. devlettir.

Nüfusun %50.6'sı şehirlerde yaşamaktadır. Bu durum sanayi ve direk olarak petrole olan ihtiyacı arttırmaktadır (Tatar, Şadan,2015:302-304).Çin sanayi açısından gelişmiş bir ülkedir. Nüfus yoğunluğu ve sanayi Çin'in petrole olan ihtiyacını arttırmaktadır. Bu yüzden Çin, enerji açısından dışa bağımlı bir ülke durumundadır. Orta Asya enerji kaynaklarına yakın olmasının avantajını batılı ülkelere karşı kullanmış ve Rusya ile ortak çıkarlar çerçevesinde işbirliği yaparak batılı güçlerin etkisini bölgede istememiştir. Hazar havzası ve komşularıyla ilişkilerini iyi tutması özellikle ticari ilişkiler kurmasının en büyük nedenlerinden biri ABD hakimiyetindeki enerji kaynaklarına ihtiyaç duymasıdır. Bu yüzden Hazar bölgesinin en büyük petrol kaynağı olan Kazakistan ile ticari ilişkiler kurmuştur. Bunun dışında Türkmenistan ve İran'da Çin'in enerji ticaretinde büyük bir öneme sahiptir (Aydın, 2015).Çin gelecekte küresel bir güç olabilmek için Orta Asya toprak bütünlüğünü, bölgenin barış ve istikrarını ve çevre ülkelerle işbirliğini sağlamayı ve geliştirmeyi temel almıştır.

Soğuk savaş sonrası bölgede ortaya çıkan güç boşluğunu enerji konusunda dışa bağımlı, ABD ve batılı güçlerin bölgede hegemonya yaratmasını istemeyen aynı zamanda Rusya'nın güç zafiyetinden faydalanan Çin doldurmaya çalışmıştır. Bağımsızlıklarını tanımış ve işbirliği yaparak kalkınmalarını sağlamıştır.

Çin bu ülkelerin liberal ekonomiye geçmesini ve milliyetçi partilerin iktidara gelmesini tehdit olarak görmektedir. Bunun nedeni liberal ekonomi ile ABD ye yakınlaşmasını ve Sovyet zamanında etki altına alınmış özellikle dini

akımların milliyetçilik ile tekrar canlanması istememesindedir. Bu durum Orta Asya'da etkili olmak istemesinin siyasi boyutudur.

Çin'in doğusundaki Sincan bölgesinde bulunan Müslüman Uygur Türkleri geçmişten beri ayrılıkçı olarak görülmüşlerdir. Bu durum Çin'in Müslüman halk üzerinde baskı kurarak ileride çıkabilecek sorunlara karşı tedbir almaya yöneltmiştir. Çünkü Çin'in ilk hedefi kendi toprak bütünlüğünü sağlamaktır. Aynı zamanda Orta Asya'daki enerji kaynaklarına ulaşma konusunda zorluk çekmemek için bölgede sorun çıkmasını istemez. Bu sayede Orta Asya ülkelerini ticari ilişkiler açısından kendisine bağlamak ister. Böylece 1997 yılında Çin, petrol çıkarma ve nakledilmesi kapsayan bir anlaşma ile Orta Asya'ya girmiştir (Uğrasız,2002:230-232).

Çin'in dış politikasında önem verdiği konulardan biri, her ne olursa olsun ülkelerin egemenlik haklarına karışılmaması gerektiğidir. BM, AB gibi örgütler ve ABD'nin devletlere er ne sebeple olursa olsun müdahale etmesinden rahatsız olmaktadır. Bir diğer konu ise çatışmalardan uzak durarak dış politikada tüm ülkelerle işbirliği yapmaktır. Bu nedenle sınır sorunu yaşadığı Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile arasındaki sınır sorununu ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü bu anlamda atılmış adımlardan birisidir. Üye ülkelerin temelinde Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan en büyük sorun olan sınır sorununu çözüme kavuşturmak ve işbirliğine yönelmek bulunmaktadır. Örgütün temel olarak hedeflediği konular politika, ekonomi, ticaret, güvenlik ve enerjidir. Hem Rusya hem de Çin açısından Şanghay işbirliği toplantılarında öne çıkan konular Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile enerji yani doğalgaz ve petrol ön plana çıkmaktadır (Tatar, Şadan, 2015: 310-12).

1.4.2.Rusya Federasyonu

142.355.5415 nüfusa, 17.075.389 km² alana sahip olan Rusya Federasyonu, Estonya, Polonya, Litvanya, Letonya, Beyaz Rusya, Gürcistan, Norveç, Finlandiya, Çin, Kuzey Kore, Moğolistan, Kazakistan ve Azerbaycan ile sınır komşusudur (<http://www.sectso.org>, b.t.). Rusya dünya rezervlerinin

%20'sine fazlasını oluşturan doğal kaynak potansiyeline sahiptir. Bu nedenle sanayileşmiş ülkeler arasında özel bir yere sahiptir (<http://www.sectesco.org>, b.t.).

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, Rusya ekonomik siyasi ve sosyal açıdan zor bir sürece girmiştir. Yeni arayışlar içerisinde bulunan Rusya, Boris Yeltsin başkanlığında batı yönlü politikalar izlemeye başlamıştır.

Boris Yeltsin Pazar ekonomisi ve demokratikleşmeye yönelik attığı adımlar batılı ülkeler tarafından ciddiye alınmamıştır. Ancak ABD karşısında yıllar boyunca güç olmuş iki kutuplu sistemin aktörlerinden biri olan SSCB'yi ve politikalarını savunan taraflar Yeltsin'in batı yönlü politikasını daima eleştirmiş ve Rusya'yı, ABD'nin küçük müttefik haline getirmekle suçlamıştır. Bu dönemde birçok taraf oluşmuştur. Komünistler, milliyetçiler ve özellikle Avrasyacılar duruma karşı çıkmışlardır. Muhalefet baskısı ve eleştiriler üzerine Yeltsin dış politikada bazı değişikliklere gitmiş ve eski Sovyet ülkelerine önem vermeye, Orta Asya'da varlığını hissettirmeye başlamıştır. Batıya yaklaştığı süre boyunca NATO ile işbirliğini geliştirmek isteyen Rusya, ilk olarak NATO'nun Bosna Sırplarına yapılan "soykırım" olduğunu söylemiş ve daha sonra NATO'nun genişleme planlarına karşı çıkmış böylece Batı yönlü politikasını bir anda değiştirdiğini hissettirmiştir. Bunun en büyük sebebi yapılan ekonomik yönlü değişikliklerin Rusya'daki ekonomik çöküşü engelleyememiş olmasıdır. Böylece Sovyetler döneminde izlenen dış politikaya geri dönmüş, Kafkasya, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Orta Asya'da Rusya varlığını daha fazla hissettirmeyi hedeflemiştir (Kamalov, 2011:18-20).

Yeltsin'den sonra iktidara gelen Vladimir Putin 2000 yılında imzaladığı dış politika da Rusya'nın SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını ilan eden ülkelere yeniden yönelmesi ile ilgili herhangi bir değişiklik yapmamıştır (Mirdas, 2013).

Devletin elinde bulundurduğu kurumların özelleştirmeye açılması ile piyasa ekonomisine geçişi başlamış ancak özelleştirmeler ile mülk sahibi olanlar Sovyet döneminde devlet kurumlarında çalışmış olan kişilerdir. Ekonomik alandaki bu köklü değişim nedeni ile yüksek enflasyon, iç ve dış piyasadaki fiyat dengesizliği bu sınıfın daha da zenginleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle Yeltsin döneminde ve şu anki siyasi lider Putin' i gerek iç gerek dış politikada

destekleyen, etkileyen ve zaman zaman mücadele eden oligarklar ortaya çıkmıştır. Siyasi bağlantılar sebebi ile daha önce enerji alanında deneyime sahip olmayan oligarklar ilişkileri sayesinde bu alana da artık hakimdirler.

Büyük bir yüz ölçümüne sahip olan Rusya dünya enerji ve enerji güvenliği açısından önemli konuma sahiptir. Rusya'nın bütçe gelirinin %50'si petrol ve doğalgaz ihracatından sağladığı için hem Rus ekonomisi hem de dünya piyasaları açısından önemlidir. Rusya dünya rezervlerinin onda birine sahiptir. Rusya 2013 yılında 80 milyon varile denk gelen petrol rezervinin 2012 yılında 10,3 milyon varilini üretilip 7,4 milyon varilini ihraç etmiştir. 7,4 milyon varilin 5 milyon varilini Avrupa ülkelerine satılmıştır. Özelleştirme nedeni ile devlet elinden çıkan enerji kaynakları Yeltsin döneminden sonra Putin'in iktidara gelmesi ile enerji güvenliği nedeniyle millileştirilerek büyük oranda devlet kontrolüne geçmiştir.

Millileştirilmelerin de gerçekleştirilmesi ile Rusya enerji kaynakları ve boru hatları üzerinde kontrol sağlamaya devam ederek dış politikasında araç olarak kullanmıştır (Gürsoy, Seyaz, 2015:195-201). Rusya dış politikasındaki Avrasya-Avrupa ikilemini de bir kenara bırakarak yakın çevresine yönelmiştir. Bu durum dış politikada araç olarak kullanılan enerjiyle doğru orantılıdır. ABD gibi hegemonya kavramını benimsemiş bir ülke ile tek başına mücadele edemeyeceğini bilen ve bölgedeki işbirliğini sağlayarak kendi lehine kullanmak isteyen Rusya, Çini de bölgede tehdit olarak görmüş ancak ABD'ye karşı ortak çıkarlar çerçevesinde Çin ile işbirliğini tercih etmiştir. Bölgedeki ve özellikle iki ülke kendi arasındaki sorunları çözmek ve işbirliğini geliştirmek için ŞİÖ kurulmuştur (Aydın, 2015).

1.4.3. Kazakistan

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Orta Asya'nın ortasında Avrasya'nın önemli ülkelerinden biri olan Kazakistan 2.74.900 km²alana sahiptir. Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Çin ve Rusya ile sınır komşusudur. 15.074.200 nüfusu olan Kazakistan'ın başkenti Astana'dır. Keşfedilmiş ham petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından dünyada 13. Sırada

yer almaktadır. Bunun dışında demir, kömür gibi doğal kaynak yatakları bakımından zengin bir ülkedir (<http://www.sectesco.org>, b.t.).

Sovyetler Birliği döneminde federal yapı içerisinde bulunan Kazakistan, 1990 yılında bağımsızlığını ilan edince kendisini laik, üniter bir devlet olarak tanımlamaktadır. Kazakistan da yaşayan ve başka bir ülkenin vatandaşı olamayan herkes Kazakistan vatandaşı olarak sayılmış ve Rusya'nın talebine rağmen Rus vatandaşlarına çifte vatandaşlık hakkı verilmemiştir. Kazakistan bu politikasıyla çifte vatandaşlığına önüne geçmiştir. Nazarbayev'in Rusya'nın isteğine karşılık bu hakkı vermemesi ise Rusya'ya olan mesafesini gözler önüne sermiştir. Ayrıca kazak diasporasını desteklemek için ülke dışında yaşayan kazalara vatandaşlık hakkı tanınmıştır (Özdoğan, 1994:48).

Özellikle zengin kaynaklara sahip Kazakistan bağımsızlığının ardından ekonomik ve siyasi istikrarın kavuşmuştur. Geniş coğrafyası ve doğal kaynakları açısından önemli bir ülke olan Kazakistan çok büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir (www.pau.edu.tr, b.t.).

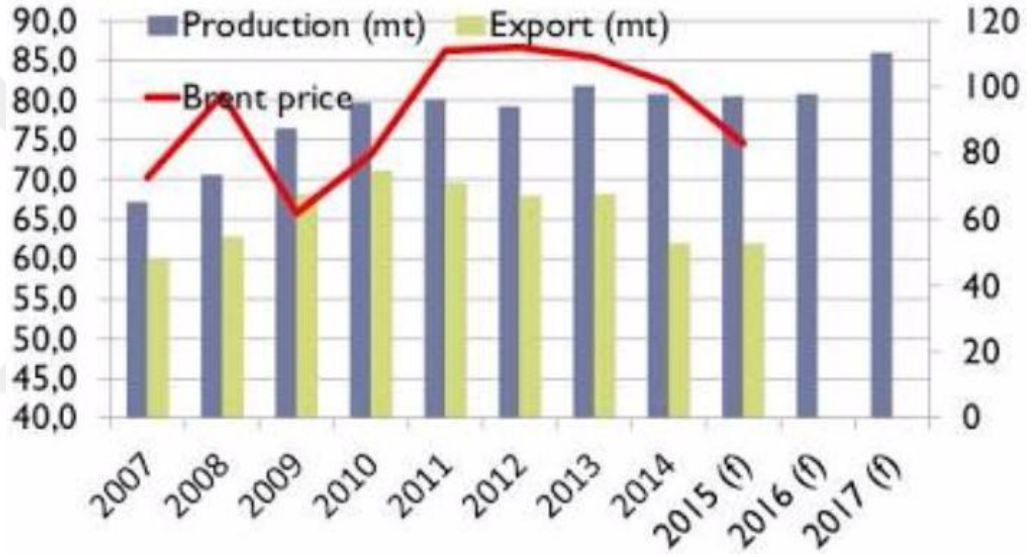
Sovyet zamanında Kazakistan'a gönderilen Rus ve diğer azınlıklar bilim ve teknoloji açısından gelişmiş iş gücünü yaratıyordu. Ancak birlik dağılınca vasıflı iş gücü ülkeden ayrılmış ve ciddi kayıp ortaya çıkmıştır. Kaynak yetersizliği nedeniyle eğitimde düşüş yaşanmıştır. Sovyet döneminde açılan işletmeler kapatılmış ve işsizlik sorunu fazlasıyla ortaya çıkmıştır. Ülkedeki yoksulluk oranıyla birlikte GSYİH' da hızlı düşüş meydana gelmiştir.

Petrol ihracatında ise insan gücüne çok fazla ihtiyaç olmaması nedeni ile işsizliğin önüne geçememiştir. Ancak 1999'dan itibaren petrol ve hizmet sektöründe hızlı ekonomik büyüme ile istihdam artışı gerçekleşmiştir (Benli,2008).

Kazakistan'ın gelişmesinde enerji kaynaklarının etkisi çok fazladır. Kazakistan ihracatı 2013-2014 yıllarında 2/3'ü enerjiye dayalıdır. Eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde Rusya'dan sonra petrol üreten ikinci ülkedir. Kanıtlanmış petrol rezervleri 30 milyar varil olan Kazakistan dünya petrol rezervlerinin %1.8'ini elinde bulundurmaktadır. Doğalgaz kaynaklarının ise 53,9 trilyon kübik feet (yaklaşık 1,5 trilyon metreküp) olduğu tahmin

edilmektedir. Bu da dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %0,8'ine denk gelmektedir. Kazakistan'ın en önemli petrol yatağı olan Karaçaganak bulunduğu bölge nedeniyle de çok önemlidir. Bunun nedeni Rusya'nın Orenburg petrol rafinesine çok yakın olması buradan çıkan petrolün dış pazara nasıl çıkarılacağı gibi bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu durum enerji, dış politika ve siyasetin ne kadar iç içe olduğu gözler önüne serilmiştir (İsmayıl, Budak, 2015).

Economics. Oil and Gas sector features

Kaynak: www.slideshare.net

Tablo 1.2. Petrol ve Doğalgaz Sektöründe Üretim, İhracat ve Brent Fiyatı.

Rusya Federasyonu için jeopolitik öneme sahip olan Orta Asya özellikle doğalgaz ve petrol açısından zengin olan Kazakistan çok önem verdiği bir ülke olmuştur. Yalnızca Rusya'nın değil Çin, ABD ve bir birlik olarak AB'nin de ilgisini çekmiş ve yüz ölçümü bakımından da büyük olan Kazakistan ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmışlardır. Bu nedenle Rusya Kazakistan ile ilişkisini daima sıkı tutmaya çalışmıştır. Rusya ile BDT kapsamında dostluk işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma temel alan anlaşmayı imzalayan ilk devlet olmuştur. Bu anlamadan sonra Kazakistan tek yönlü bir politika izlemek istememiş ve dış

politikada her ÷lkeye eŒit mesafede durmayı hedeflemiŒtir. Rusya ile ekonomik, siyasi, ve askeri açıdan kurduğu iŒbirliėi ile Orta Asya ÷lkeleri arasında en iyi konuma gelen ÷lke olmuŒtur. Çin'in b÷lgede etkili olmasından çekinen Rusya “yakın evre doktrini” uygulamıŒ ve enerji alanında da iŒbirliėi yapmıŒtır. B÷ylece Hazar petrol÷ Rusya ÷zerinden geçecektir (www.akademikperspektif.com, 201

1.4.4.Özbekistan

Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan ile sınırı olan Özbekistan Aral gölünün kuzey batı Œeridine sahiptir. 447.400 km²alana sahip olan Özbekistan 2.300.000 nüfusu bulunmaktadır. BaŒkenti TaŒkent'tir. KeŒfedilmiŒ maden rezervleri bakımından dñnyada 4. sırada yer almaktadır. Dñnyada bulunan 10 büyük gaz üreticilerinden biri olan Özbekistan'da uranyum, kömür, gümüş, bakır, çinko gibi nadir toprak kaynaklarında da sahiptir. Sanayisinin büyük kısmını pamuk ve tarım iŒlemedir. Meyve, sebze üretimi yapılmaktadır. 1 Eylül 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiŒtir (<http://www.sectesco.org>, b.t).

1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiŒ, 8Aralık 1992 yılında Özbekistan anayasası kabul edilmiŒtir. Bu anayasada devlet baŒkanının yetkileri daha da arttırılmıŒtır. Otoriter rejim sebebiyle muhalefet tarafından eleŒtirilmiŒ ancak muhalefet hareketlerine izin verilmemiŒ baskı yapılmıŒtır. Muhalefeti daima bastıran devlet baŒkanı İslam Kerimov, dini ve etnik fikirlere izin vermemiŒtir.

Bağımsızlıklarını ilan ettiklerinden itibaren Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki en büyük sorun sınır sorunu olmuŒtur. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ortak sınırında yer alan "Fergana Vadisi" n de radikal İslami terör örgütü olan "Özbekistan İslami Hareketi"nin bulunması ve Özbekistan'a karŒı terör faaliyetlerinde bulunmasıdır.2000 yılına kadar iki ÷lkede de yapılan terör faaliyetlerinde yüzlerce insan ölmüş ve terör örgütü liderleri "Kırgızistan yönetimi ile bir problemlerinin olmadığını asıl sorunun Özbekistan yönetimi ile olduğu" aıklanmıŒtır. Bu nedenle Özbekistan, Kırgızistan'ı iki yüzölölükle

suçlamıştır. Bazı Kırgız köylerinin terör örgütü üyeleri tarafından üs gibi kullandığı istihbaratını alan Özbekistan, bu köyleri havadan vurmuştur. Bu yüzden iki ülke nerdeyse savaşın eşiğine gelmiştir.

1992-1995 yılları arasında Tacikistan iç savaşı sırasında bu ülkede yaşananların kendi topraklarına sığmamasından korkan Özbekistan, askeri güçlerini Tacikistan'ın kuzey sınırına göndermiş, terörü bahane etmiş ve Pamir dağlarını bombalamıştır. Afganistan'daki Taliban hareketlerinden korkan Özbekistan kendi sınırındaki güvenlik önlemlerini arttırmıştır.

Rusya, Özbekistan topraklarında kendi askeri birlikleri için üs istemiş ancak devlet başkanı Kerimov, Rusya'nın fiilen Özbekistan topraklarında bulunmasını istememiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD ile işbirliği sağlayabilmesi ile terörden çekinen Özbekistan için fırsat haline gelmiştir. ABD'nin Özbekistan'a askeri birliklerini sokması ile iki ülke arasındaki sorunlar ve terör korkusu şimdilik durulmuştur (Kodaman, Birsnel, 2006). Kerimov' un güvenlik algısı çok geniş olmuştur. Muhaliflerden gelen siyasi hareketleri dahi ülke tehdidi olarak değerlendirmektedir. Bunun dışında coğrafi anlamda bulunduğu bölgeye bağlı gerek Afganistan'dan gerek kendi rejimine karşı radikal terör örgütü gerekse Tacikistan'da' ki iç savaş ulusal ve sınır güvenliğinde daha fazla hassasiyet yaratmıştır. Bu çerçevede Rusya'dan destek alamayan Özbekistan, Moldova, Azerbaycan, Ukrayna ve Gürcistan'ın oluşturduğu GUAM örgütüne katılarak almaya çalışmıştır. 2005 yılında ise Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü 'ne (KGAÖ) üye olmuştur. Kerimov' un kendi rejiminin devamlılığını sağlayabilmek için aldığı önlemler arasındadır (Has, 2012b). Terör nedeniyle Özbekistan'ın ABD ve Rusya arasındaki dengeyi sağlamaya çalışması özellikle Çin ve Rusya tarafından tutarsız bulunuyordu. Bu yüzden Şanghay İşbirliği Örgütü toplantısında alınan kararlar Bölgesel Terörizm Merkezi'nin Bişkek'te kurulmuş olmasına rağmen faaliyetlerinin Taşkent'te gerçekleştirilme kararı alınmıştır. Bu şekilde ABD ile ilişkileri zayıflatmak hedeflenmiştir (Kodaman, Birsnel, 2006).

Zengin doğal kaynakları bulunan Özbekistan'ın sahip olduğu en büyük enerji kaynağı doğalgazdır. Kanıtlanmış doğalgaz rezervi 1,1- 1,8 trilyon metreküp olduğu bilinmektedir. Eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında

bağımsızlıktan sonra petrol üretimi önemli miktarda arttıran tek ülke Özbekistan olmuştur. 1992 yılında 6.6 bin varil üretim yaparken, 1997 yılında yaklaşık 157 bin varil üretim yapılmıştır. Kendi doğalgaz ihtiyacını karşılayan Özbekistan üretim fazlasını ise Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan başta olmak üzere ihraç etmektedir.

Üstyurt, Güney-Batı Hisar, Surhandarya, Buhara-Hive ve Fergana, Özbekistan'ın doğalgaz ve petrol bulunan bölgesidir.

Kaynak: www.bilgesam.org

Şekil 1.3. Özbekistan'ın Petrol ve Doğalgaz Yatakları.

Rusya-Özbekistan ilişkilerinde önemli olan konu Özbekistan'ın doğalgaz ve enerji boru hatları olmuştur. Rusya 2009 yılına kadar bölge ülkelerinin enerji politikalarını Rusya'nın çıkarları çerçevesinde Moskova'ya bağlı şekilde gerçekleştirmiş ancak 2009 yılında Çin'in bölgeye aktif politikalarla girmesi ile durum değişmiştir. Gazprom 2009 yılından itibaren Türkmenistan ve Özbekistan'dan aldığı doğalgazı azaltmış bu yüzden Rusya'nın bölgedeki etkisi azalmıştır. Özbekistan'dan 15 milyar metreküp doğalgaz alan Gazprom 2014 yılında 4,5 milyar metreküp doğalgaz almıştır. Bunun nedeni Ukrayna krizinden sonra uygulanan yaptırımlardır. Her geçen yıl enerjiye olan ihtiyacı artan Çin, Gazprom' un doğalgaz alımını azaltmasıyla bölgeye yönelik faaliyetlerini arttırmıştır. 2009'un sonuna doğru Pekin, Türkmenistan'dan başlayarak Özbekistan ve Kazakistan üzerinden, Kuzey-Batı sınırına 1800 km'lik boru hattı inşa etmiştir. Böylece Sovyet döneminden itibaren Rusya'nın enerji boru hatları üzerindeki tekele son vermiştir (İsmayılov, Budak, 2015b).

1.4.5.Tacikistan

Güneydoğu Orta Asya'da yer alan Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'dir. 143.100 km²yüzölçümüne sahip olan Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan, Çin ve Afganistan ile sınır komşusudur. 1 milyon nüfusu bulunmaktadır. Hidro elektrik santrallerinde 16.7 milyar Kwh elektrik üretilmektedir. Bunun dışında dağlık alanlarda tarım, hayvancılık, pamuk, bağcılık, ipek ve pamuk üretimi yapılmaktadır (<http://www.sectesco.org>, b.t).

Jeopolitik açıdan Çin ve Afganistan'a sınırının olması önemlidir. Dünya uranyum kaynaklarının %14'ü kendi topraklarında bulundurmaktadır. Tacikistan doğal kaynakları bakımından zengin bir ülkedir.

Ancak ülke topraklarının %93'ü dağlarla kaplı olduğu için yer altı kaynaklarının çıkarılması zordur. Eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde ekonomik açıdan en az gelişmiş ülkedir. Diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinde de olduğu gibi Sovyetler zamanında ülkeye yerleştirilen okumuş kalifiye çalışanlar birlik dağılınca ülkeyi terk etmiştir. Ülke topraklarının %6'sı tarıma elverişlidir. Buna rağmen tarım ülkenin en önemli gelir kaynağıdır. Ülke ekonomisini etkileyen unsurların birincisi uranyum ikincisi pamuktur (www.okan.edu.tr, b.t.).

9 Eylül 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Tacikistan da, 22 Eylül 1991 yılında yapılan seçimlerde %58 oy ile sosyalist partiden Rahman Nebiyev'i başkan olarak seçmişlerdir(Karaağaçlı, 2012b). Ancak 1992 yılında devlet başkanı Nebiyev" Müslüman demokratların" gösterileri sebebiyle başkanlık sarayından kaçmış ve Rusyanın 201. tümenine sığınmıştır. Daha sonrada görevinden istifa etmiştir (Kafkasyalı, Tacibayev, 2012). Nebiyev görevinden istifa edince yerine eski komünistlerden İmam Ali Rahmanov getirilmiştir (Karaağaçlı, 2012b). 1992-1997 yılları arasında yaşanan Tacikistan iç savaşı ile Rusya'nın kendi çevresinde istemediği etnik çatışmalar Tacikistan'da etkili olmaya başlamıştır. Afganistan ile de sınır komşusu olan Tacikistan, Afganistan'daki radikal İslam sebebiyle çıkan iç savaş sınır güvenliği tehdit altında ve zaten etnik çatışmalar yaşanan topraklarında bu radikal hareketlerin

sınırları içerisine sığramasından korkmuştur. İç savaş ülke içerisinde kutuplaşmayı ve milliyetçiliği de arttırmış, ekonomiye çok fazla zarar vermiştir. Bu yüzden başta Ruslar olmak üzere diğer etnik gruplar ülkeyi terk etmiştir (Kafkasyalı, Tacibayev, 2012). Rusya iç savaşa başta müdahale etmemiş ancak Tacikistan'da bulunan Rus askeri üssündeki 24 askeri ölüp, 18'i yaralanınca ve Tacikistan'ın, Afganistan ile sınırının korunamamasından olayların Rusya'ya da sıçrayabileceğinden korkan Rusya, Tacikistan'a ek askeri güç gönderme kararı almıştır. Bunun dışında Rusya'nın uzun yıllarca desteklediği Devlet Başkanı İmamaliRahmanov'a destek vermeye devam ederek 1997 yılında İslamcı grupların yer aldığı muhalefetle barış anlaşması imzalamasını sağlamıştır. Yeltsin döneminde destek verilen Tacikistan, Putin döneminde askeri alanda başlatılan işbirliği sonrasında diğer alanları da kapsayacak şekilde geliştirilmiştir (Kamalov,2011). Rusya'nın Tacikistan'da bulunarak aynı zamanda Özbekistan'ı da çevrelemiştir. Tacikistan'daki iç savaş Özbekistan'ı da etkilemekteydi. İki ülke arasında ticari ilişkiler de bulunmaktaydı. Radikal gruplar yüzünden sınır güvenliğinin sağlanamayacağından korkan Özbekistan, bu dönem sınır güvenliğini arttırmıştır (Sönmez, 2013).

Tacikistan, Çin içinde çok önemli bir ülkedir. Tacikistan ile arasındaki sınır sorunlarını bahane ederek ülke üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Çin, Tacikistan ile Doğu Türkistan'ın sınır olmasından dolayı buradaki bağımsızlık hareketlerinin canlanmasına ve Tacikistan'ın bu harekete destek verebileceğini düşünmektedir. Her iki ülke içinde tedirginlik yaratan konulardan biri ise ABD askerlerinin bölgede olması ve Afganistan'daki sorunlarının bölgeyi etkilemesinden korkmalarıdır. Rusya ise Tacikistan'ı ekonomik, askeri ve siyasi çıkarını korumak için kendi nüfuz alanı olarak görmüş ve kontrolü altında tutmak istemiştir. Rusya ve Çin bu nedenle Tacikistan ile ekonomik, siyasi ve özellikle Rusya askeri işbirliği yapmıştır (Kafkasyalı, Tacibayev, 2012).

1.4.6.Kırgızistan

Güneydoğu Orta Asya'da yer alan Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'tir. 5,2 milyon nüfusu bulunmaktadır. Büyük maden rezervlerine sahiptir. Değerli

metaller ve mineraller bakımından dünyada önemli bir konuma sahiptir. 31 Aralık 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir (<http://www.sectSCO.org>, b.t).

Sovyetler döneminde birliğin içerisindeki ülkelerde ne tür üretim yapılacağına merkez karar verdiği için Kırgızistan hayvancılık ve kısmen tarım ülkesi haline gelmiştir. Akarsu kaynakları bakımından zengin olduğu için elektrik üretimi yapılmıştır.

Bu sayede elektrik enerjisi üretip ihraç etmekte ancak kullanılan teknoloji eski olduğu için kayıplar yaşanmakta ve verimlilik sağlanamamaktadır. Rusya'nın eski Sovyet ülkelerinde uyguladığı bir sistem olarak okumuş iş gücünü Kırgızistan'a göndererek Sovyet döneminde önemli üretim yapılan alanlara üst düzey ve teknik konularda çalıştırması Kırgız halkının eksik kalmasına ve üretememesine neden olmuştur (www.bilgesam.org,2014)

Çin ile sınır komşusu olduğu için jeopolitik önem kazanmış olan Kırgızistan ABD ve Rusya'nın ilgisini çekmiştir. 1990 yılında Kırgızistan bağımsızlığını ilan etmemiş olmasına rağmen seçimler yapılmış ve ilk Cumhurbaşkanı olarak Askar Akayev seçilmiştir. 1991 yılında muhalifler tarafından darbe yapılmaya çalışılmış ancak Akayev bu durumu aşmış ve 1991 seçimlerinde yeniden seçilerek bağımsız Kırgızistan'ın Cumhurbaşkanı olmuştur. Pazar ekonomisine geçiş ve yabancı yatırımlara teşvik için gereken düzenlemeleri yapmıştır.

IMF tarafından gelen öneri üzerine Rus para birimi Ruble'den Soma'ya geçilmiştir.1993 yılında piyasa ekonomisine ayak uydurabilmek için hazırlanan yeni anayasaya Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi, kolluk kuvvetlerinin genel yönetime karışmaması, insan hakları ve özgürlüğüne yer vererek demokratikleşme, laiklik kavramını da anayasaya sokarak radikal İslami gruplardan gelebilecek tehditlere karşı koruma hedeflenmiştir. Bu anayasa 1993 yılında Kırgız anayasası olarak kabul edilmiştir. Rusça resmi dil olarak kullanılmaktadır. Akayev dış politikada batıya ve bölgesel işbirliklerine de önem vermiştir. Özellikle dış politikada Orta Asya'nın sınır sorunları, terör, su ve radikal İslam gibi konuların çözümüne ağırlık vermiştir.

Çinin Şanghay kentinde 26 Nisan 1996 yılında bir araya gelen Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan tarafından Şanghay Beşlisi kurulmuştur. Kurulma amacı, kültürel, güvenlik ve ekonomik alanda ortak hareket etmektir (www.21yyte.org,2011).

11 Eylül saldırılarından sonra jeopolitik anlamda daha farklı önem kazanan Orta Asya, NATO askerlerinin geliş gidiş, silah, cephane gibi ihtiyaçlardan dolayı Bişkek'e 40 km mesafedeki Manas havaalanı ve askeri üssünü kullanmaya başlamıştır. Batılı askerlerin Kırgızistan'da olmasından rahatsız olan taraflar tepki göstermeye başlamış bunun üzerine Akayev'den sonra Cumhurbaşkanı olan Almazbek Atambayev üs ile ilgili yürürlükte olan anlaşma bittiğinde bu anlaşmayı yenilemeyeceğini dile getirmiştir. Ekonomik, kültürel ve askeri işbirliği çerçevesinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e 90 km mesafedeki Kant askeri üssünü, Rus ordusunun kullanımına açmıştır (www.bilgesam.org, 2012). Orta Asya'yı kendi toprağı gibi ve çıkarı olarak gören Rusya, ABD askeri üssünün kapatılması için Kırgızistan'a çok fazla baskı yapmıştır. Kırgızistan, Rusya ve Çinin baskısından çekinmiş ve bu yüzden Moskova askerlerinin kullanımına açtığı üs ve NATO askerlerinin kullandığı alanların kullanım süresini uzatmayarak Moskova'ya stratejik atılım yapma fırsatı vermiştir. Rus ordusunun bölgedeki gerginliği azaltacağını düşünen Kırgızistan'ın, Özbekistan ile su ve sınır sorunu bulunmaktadır. ABD üssünü kendine tehdit olarak gören Rusya, Kırgızistan toprakları üzerinde kendi güvenliğini koruma stratejisini geliştirmiş ve Bişkek yönetimi ile pazarlık yapmaya başlamıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 2012 yılında Kırgızistan ziyareti sırasında 2032 yılına kadar ülkede bulunan askeri üssünü uzatmış, karşılığında Kırgızistan'ın 489 milyon Dolarlık borcunu silmiştir. ABD askeri üssünü kapatması için ise 1,1 milyar Dolar değerinde silah vereceğini söylemiş ve bu konuda anlaşmışlardır. Kırgızistan'ın doğalgaz alt yapısının Gazprom şirketinin kontrolüne geçmesini sağlamıştır. ABD'nin Kırgızistan'daki üssünün tam anlamıyla boşaltılması karşılığında ise ülkelerin doğalgaz boru hatlarının yenilenmesi için gereken 600 milyon Doları üstlenmiştir. Rusya, Kant üssünü genişletme ve orada bulunan asker ve savaş uçağı sayısını 2013 yılına kadar iki katına çıkarma kararı almıştır.

Kırgızistan, sınır ve su sorunu yaşadığı Özbekistan'ın, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü sayesinde ABD'ye yakınlaşması nedeniyle Rusya'yı kendisine destek olarak görmüştür. Bu nedenle Rusya'nın Kırgızistan toprakları üzerinde bu kadar söz hakkına sahip olması Bişkek tarafından olumlu karşılanmıştır (www.21yyte.org, 2013).

Kırgızistan Çin'in ekonomik çıkarları açısından çok büyük yere sahip değildir. Enerji ve ham madde tedarik ülkesi değildir. Kırgızistan ile 1100 km ortak sınırı olan Çin için iki ülke arasındaki en önemli konu güvenlidir. Kırgızistan'ın, Çin'in sınır ve ulusal güvenliği ile doğrudan bağlantılı Xinjiang Uygur Özerk Bölgesiyle kültürel etnik, dini ve tarihsel ilişkisi vardır. Çin, Doğu Türkistan ayrılıkçı faaliyetleri sürdüren Uygurlara Kırgızistan'ın destek vermesinden endişe duymaktadır. Kırgızistan'da bulunan ve Çin'in maden yatırımının güvenliği ve Kırgızistan'daki demiryolu güvenliği de Çin için önemlidir. Ticari anlamda Kırgızistan Çine ihtiyaç duysa da, güvenlik anlamında Çin Kırgızistan'a ihtiyaç duymaktadır (Ekrem,2014).

Kaynak:www.onedio.com

Şekil 1.4. Bişkek, Xinjiang, Çin'in Haritada Üzerindeki Yerleri.

1.5. Şanghay İşbirliği Örgütü Bölgesinde Örtülü Çatışma

Sovyetler Birliği'nin dağılması uluslararası alanda iki kutuplu sistemin sonra ermesine neden olmuştur. Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kazakistan Sovyetlerden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Orta Asya ülkesidir. Orta Asya'daki güç boşluğu ülkelerin ekonomik sorunları ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle küresel çözümlere gidilmeye çalışılmış ve bu ülkeler piyasa ekonomisine geçmişlerdir. En önemli konulardan birisi ise işbirliği olmuştur. Rusya ve Çin bölgedeki önemli güç unsurlarıdır.

Ancak Orta Asya yalnızca Çin ve Rusya açısından değil ABD açısından da büyük bir öneme sahiptir. 1990'lı yıllarda Orta Asya, petrol ve doğalgaz rezervleri, Sovyetlerden sonra kalan nükleer kapasitesi ve insan hakları ihlali sebebiyle ABD'nin dikkatini çekmekteydi. Başta Hazar petrolünün uluslararası pazara açılmasıyla Amerikan şirketleri bölgeye girmiştir (Pirinçi, 2008: 208-210,214).

Orta Asya'nın önemine paralel olarak Temmuz 1999 yılında "İpek Yolu Strateji Yasası" adı verilen Orta Asya ve Kafkasya'yı kapsayan ABD politikaları bulunmaktadır. Bu belgede ele alınan konular; insan hakları, egemenlik ve bağımsızlığın desteklenmesi, Yahudi düşmanlığına karşı mücadelenin desteklenmesi, sınır ötesi yapılan ticaretlere engel olabilecek durumların ortadan kaldırılması ve bölgesel itilafların çözülmesi, ulaşım, eğitim, enerji, sağlık ve ticaret konularında altyapının gelişmesine katkı sağlamak ve ABD kaynaklı ticaretin desteklenmesi bulunmaktadır (Erhan, 2003: 7). Bu belgede görüldüğü gibi 2001 yılına kadar ABD'nin bölgeye yönelik tutumu petrol ve doğalgaz gibi nedenlerden dolayı ekonomik ve politik olarak şekillenmiştir.

Soğuk savaş döneminden sonra özellikle Sovyetlerin dağılmasıyla ABD tarafından yeni bir dış politika ön plana çıkmıştır. İki kutuplu sistemden güçlü bir şekilde çıkan ABD üstünlüğü ve bu üstünlük sayesinde uluslararası alanda barışı sağlayabilme düşüncesi dış politikasında etkili olmaya başlamıştır (Pirinçi, 2008: 208-210,214). 11 Eylül 2001 tarihine kadar ABD'nin, Orta Asya'ya girmesi özellikle Rusya ve Çin açısından kabul edilebilecek bir durum değilken bu tarihten sonra ABD, El-Kaide'ye yönelik düzenlediği operasyonlar kapsamında Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın hava sahalarını kullanmaya

başlamıştır. Kırgızistan'a 3000, Özbekistan'a 1000 Amerikan askeri yerleştirilmiştir (Kireççi, 2011:36). Böylece terörle mücadele kapsamında ABD askerleri bölgeye girmiştir. ABD'ye açılan Orta Asya kapısı ile 2001 yılı öncesi ortaya çıkartılan "İpek Yolu Strateji Yasası"nı askeri olarak girdiği Orta Asya ülkeleriyle ikili ilişkiler kurmaya çalışarak gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Enerji açısından dışa bağımlı olan Avrupa ve ABD petrol ve doğalgaz zengini bu ülkelerle ilişkiler kurarak Rusya üzerinden giden enerji boru hatları dışında Rusya üzerinden geçmeyen alternatif hatlar yapılmasını istemektedir. Hazar havzasında yapılan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı bu duruma güzel bir örnektir. Bir diğer örnek ise Nabucco'dur (Kireççi, 2011:36-37). Ancak bu proje hayata geçmeyecektir. ABD Hazar havzasında ki gibi alternatif enerji hattı istemekte ve özellikle bu boru hatlarını Güney Asya'dan geçirerek ekonomik ve güvenlik açısından söz sahibi olmak istemektedir. Bölgeye yönelik özellikle ekonomik ve siyasi açıdan çıkarları bulunan ABD eğitim konusunda da Orta Asya ülkelerine destek vermiştir. Bölgede İngilizce'nin öğretilmesine destek vermiştir.

1997 yılında Almatı'da kurulan Kazakh Amerikan Üniversitesi ve Kırgızistan Devlet Üniversitesinde devlet başkanının izniyle yalnızca bir bölüm olarak açılan Kırgız-Amerikan okulu üniversiteye çevrilmiş ve daha sonra Amerikan Orta Asya Üniversitesi adını almıştır. Bu okul ABD'nin bölgedeki en önemli eğitim kurumudur. Bunun nedeni geleceğin siyasetçilerini yetiştiren bir okul olma özelliğini taşıdığındandır. Amerikan kaynaklı bu okullar çerçevesinde her yıl öğrenciler Amerikan üniversitelerinde eğitim almak amacıyla ülkeye davet edilmektedir (Kireççi, 2011:36-37).

Bölgenin iki büyük gücü, ABD'nin bölgeye girmesine yalnızca terörle mücadele kapsamında destek vermiştir. Ancak ABD'nin bölgeye yönelik yalnızca askeri olmayan dış politikası bu iki gücün gerek iç siyasetin gerek dış politikanın daha farklı şekillenmesine sebep olmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesi ve hala devam eden askeri varlığı, bunun dışında Rusya'nın askeri talepleri bölge ülkeleri için endişe verici olmuştur. Bu ülkeler için en büyük tehdit aşırı dinci örgütler tarafından geleceği düşünülmüştür. Şanghay İşbirliği Örgütü, askeri işbirliğini de barındıran yönüyle ABD karşısında bir blok niteliği taşımaktadır. Sadece örgüt temelinde değil Rusya'nın bu ülkelerde direk olarak kendi askeri birlikleri bulunmaktadır.

Ancak yinede ABD'nin NATO şemsiyesi altında Kırgızistan'da ki Manas üssüne askerlerini yerleştirmesi Orta Asya'ya yönelik çabaların sonucudur (Kireçci, 2011:36-49).

Çin'in en büyük korkusu bölgede çıkabilecek etnik ve dini hareketlerdir. Bu açıdan Çin, Rusya ve ABD radikal dini gruplara karşı verilen mücadelede ortak noktada buluşabilmişlerdir (Çolakoğlu, 2006:43-43). ABD, Kırgızistan'da Manas askeri üssü'nün ABD askerlerine açılması konusunu Kırgızistan ile görüştüğü zaman Rusya, Çin ve Kazakistan'ın da konuyla ilgili görüşü alınmış ve duruma özellikle Kazakistan ve Rusya olumlu bakmıştır. ABD'nin insan hakları konusunda uluslararası alandaki tutumu Orta Asya ülkelerinin askeri üsse olumlu bakmalarını etkilemiştir. Bağımsızlığını kısa süre önce elde etmiş bu ülkeler ABD tarafından yolsuzluk yapıldığı ve insan haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle ağır eleştirilmiştir. Rusya'nın Amerikan varlığını kabul etmesinin nedenlerinden biridir. Çeçenistan'a karşı yapılanların ABD tarafından insan hakları çerçevesinde çok eleştirilmiş ve uluslararası kamuoyunda yankı bulmuştur. Rusya ise ABD'nin bölgedeki varlığına onay verirse artık bu konuyla ilgili ABD tarafından olumsuz eleştiri gelmeyeceğini düşünmesidir. Çin ise konuya şüpheli yaklaşmıştır. Bunun nedeni Doğu Türkistan'da ABD sebebiyle çıkabilecek demokratikleşme hareketidir. Çin tarafından çevreleme politikası olarak algılamakta ve bunların kendi rejimine zarar verebileceğini düşünmesidir (Düğen, 2012:42-43). Çin'in artan petrol ihtiyacıyla yanı başında bulunan Orta Asya ile işbirliği yapmak ve kontrolü altına almak istemiştir. Buradaki alt yapı eksikliği Çinli şirketler için büyük bir pazar oluşturmaktaydı.

Rusya için önemli olan ise kaybettiği bu bölgeyi rakibi olan ABD kaptırmamak için elinden geleni yapmaktı. Gerektiği zaman ABD eksenine giren ülkeleri tekrar kendi eksenine çekmek ve ABD askerlerini bölgeden uzaklaştırmak için Orta Asya'da ki diğer ülkelerle askeri ittifaklar yaparak bölgenin enerji rezervlerinde doğrudan yada dolaylı olarak hakimiyet kurmaktır. Rusya petrol ve doğalgaz üzerinde hakimiyet kurarak Batı'ya karşı alternatifsiz olmak istemekteydi (Kireçci, 2011:36-39).

1.6. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Temel Hedefleri

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün temel hedefleri, karşılıklı güven ve üye ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirmek, ekonomi, siyaset, kültür, enerji, ulaşım, turizm, çevre koruma, bilim ve teknoloji gibi diğer konularda olduğu gibi derinleşmiş işbirliğine teşvik etmek ve korumaktır. Demokratik, adil, rasyonel siyasi ve ekonomik alanda uluslararası düzenin kurulması için hareket etmek, bölgedeki istikrar ve güven ortamının sağlamak için ortak hareket etmektir. Eşit haklar, istişare, kültürler ve ortak değerlere saygı temelinde özellikle üye ülkelerin birbirlerine olan karşılıklı güveni ve karşılıklı yarara dayalı ortak çıkarlar temelinde iç politika izlenmektedir (<http://www.sectSCO.org>, b.t.). Yasadışı göç, terörizm, ayrılıkçılık, aşırıçılık, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti gibi suçlarla mücadele etmektir.

Bölge halkının gelişmesi, ekonomik alanda refahın sağlanması için dengeli ekonomik büyümeye katkı sağlayarak sosyal ve kültürel alanda da destek vermektir. Her alanda yapılan ekonomik işbirlikleri ile dünya ekonomisinin ayrılmaz yok sayılamaz bir parçası olmaktır. Uluslararası kuruluşlarla ve ülkelerle ilişkiler geliştirmek ve uluslararası alanda çıkabilecek sorunlara barışçıl çözümlerle yaklaşmaktır (Akgür ve Çakıroğlu, 2008).

1.7. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Organları

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün işleyişini sağlayan 7 ana organ bulunmaktadır. Bu organların bir kısmı daimi olup bir kısmı her sene bir araya gelmektedir. Örgütün tüm idari işlerini yürüten sekreteryası Pekin'de bulunmaktadır. İlk genel sekreter Çinli Zhang Deugang'dır. Ulusal koordinatörler konseyi tüm organları yönlendiren konsey durumundadır. En üst karar alma mekanizması devlet başkanları konseyidir. 2005 yılında Astana zirvesi sırasında ABD'nin 11 Eylül'den sonra bölgedeki durumu ele alınmış ve Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan toprakları "Şanghay İşbirliği Örgütü Toprakları" olarak tanımlanarak ABD'nin bu toprakları boşaltması istenmiştir. 2004 yılında yapılan zirvede alınan karar ile ABD'nin bölgedeki etkisini azaltmak ve yavaş yavaş topraklarından çıkarmak isteyen Şanghay İşbirliği

Örgütü tarafından Anti-terör ajansı kurulmuştur (Kleymann, 2005). Bölgesel Anti-Terör ajansı ise Anti-terör merkezinin Özbekistan topraklarında bulunan bir parçasıdır. Kendi topraklarında gerekirse terörle de mücadele etmek isteyen ŞİÖ, Batılı ülkeleri kendi topraklarında istememiş bunun için gereken boşlukları doldurmuştur (<http://politikakademi.org,b.t.>).

- **Devlet Başkanları Konseyi;** Konsey senede bir kez düzenli olarak üye ülkelerden birinde toplanır.

Devlet başkanları düzeyinde düzenlenen konseyde önceden görüşülerek istişare edilen önemli konular bu konseyde karara bağlanarak sonuçlandırılır (<http://politikakademi.org, b.t.>).

- **Hükümet Başkanları Konseyi;** Devlet başkanları konseyinden sonra en önemli alt mekanizmadır. Bu konseyin bütçe onaylanması, ekonomik anlaşmalar ve diğer alanlardaki işbirlikleri ile ilgili sorunlara çözüm üretmek gibi temel sorumlulukları vardır (<http://politikakademi.org, b.t.>).

- **Dışişleri Bakanları Konseyi;** Devlet başkanları konseyinden bir ay önce toplanan bu konsey gündemi belirler. Genel olarak uluslararası sorunların ele alındığı gerekli politikaların üretildiği organdır. Örgütün en fonksiyonel organlarından biridir (<http://politikakademi.org, b.t.>).

- **Temsilcilikler Konseyi;** Üye ülkelerin işbirliği yaptıkları alanlardan temsilcilerin katıldığı konseydir. Böylece daha kapsamlı görüşmeler yapılarak anlaşmaların altyapısı oluşturulmaya çalışılır. Önemli bir organdır (<http://politikakademi.org, b.t.>).

- **Ulusal Koordinatörler Konseyi;** Üye ülkelerin ulusal koordinatörlerinin katıldığı konseydir. Senede üç kez toplanır. Diğer organları yönlendirir (<http://politikakademi.org, b.t.>).

- **Sekretarya:** Konseyler dışında sekretaryası bulunmaktadır. Örgütün tüm işlerinin belgelendiği, takip edildiği, yapılacak aktiviteler için belgelerin hazırlandığı daimi ve önemli Sekretaryası Pekin'de bulunmaktadır (<http://politikakademi.org, b.t.>)

- **Bölgesel Anti-terör Ajansı;** Daimi niteliği olan ajans, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te bulunan anti-terör merkezinin şubesidir (<http://akademikperspektif.com>).

2. BÖLÜM

ÜLKELERİN EKONOMİLERİ VE GELİŞMELERİ AÇISINDAN ENERJİ VE TURİZM

2.1. Enerji

Enerji iş yapabilme yeteneği ve kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonominin, sermaye, ekme ve toprak gibi üretim faktörlerine teknolojinin de eklendiği bir faktör durumundadır. Üretim ile birleşen enerji ekonomik kalkınmanın gerekliliklerindedir. Enerji yenilenebilen ve yenilenemeyen enerji olarak ikiye ayrılmaktadır (www.iktisadi.org, b.t.).

Yenilenebilen enerji, kaynakları sürekli kendilerini yenileyebilen, tükenmeyen enerji türüdür. Deniz, okyanus, nehirler, güneş, rüzgar, yeraltı suları, su ve hidroksit yenilenebilir enerji kaynaklarıdır (www.boydakenerji.com, b.t.). Bu enerji türünün bitmesi söz konusu değildir. Çevreyi fosil enerji teknolojilerinden daha az etkiler ve kirletmez. Bu enerji türü maliyetli fakat zaman içerisinde gelişmiştir. Bazı ülkeler bu enerji teknolojilerini satarak ticari açıklarını kapatmaktadırlar (www.boydakenerji.com, b.t.).

Yenilenemeyen enerji kaynakları grubuna girenler ise fosil yakıtlar ve radyoaktif elementlerdir. Bu kaynaklar kullanıldıkça tükenmekte ve yenilenmesi çok güçtür. Petrol, doğalgaz, kömür, nükleer enerji, fosfatlı kayaçlar ve metal madenler (altın, bakır, civa vb.) enerji kaynakları yenilenemeyen enerji türüdür (www.iktisadi.org, b.t.).

2.1.1. Enerjinin Önemi

Enerji ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişiminde en büyük gereksinimi ve yaşamın vazgeçilmez unsurudur. Soğuk savaştan sonra devletlerin uluslararası arenada gelişebilmesi, siyasi ve askeri olduğu kadar ekonomik açıdan da çok önemlidir. Özellikle soğuk savaştan sonraki süreçte de ekonominin etkisi her alanda görüldüğü için temel hedef ekonominin

geliştirilmesi olmuştur. Soğuk savaşın son yıllarında ise enerji kaynaklarının bir ülkenin belirleyici faktörü haline gelmiştir. Doğalgaz ve petrol yaşamın her anında direk veya dolaylı olarak kullanılan enerji türü olarak karşımıza çıkmış ve ülkelerin iktisadi açıdan önceliği haline gelmiş denebilir. 1990 yılından sonra Doğu Bloğunun çok hızlı çözülmesi ile ülkelerin sanayi ve fabrikalaşma durumu daha hızlı yayılmaya başlamış ve petrole olan ihtiyaç artmıştır. 20. yüzyılda petrol devletlerin iktisadi açıdan önem taşıması üzerinde durulmasına rağmen dünya petrol üretimi ve arzı özel şirketler tarafından yapılmaktaydı.

1973 ve 1979 yıllarında enerji arz güvenliğinin devletleri fazlasıyla etkileyebileceği düşünülen küresel ekonomik durgunluk yaşanmıştır (Toprak, 2012: 9). Bu nedenle enerji üretim ve arzını gerçekleştiren çok uluslu yedi şirket yerini bu tarihten sonra durgunluktan daha fazla etkilenmek istemeyen devletler tarafından kamulaştırılmıştı. Enerji alanında ki bu kamulaştırma kısa sürede petrol üreticisi birçok ülkeye yayılmış ve devlet kontrolündeki ulusal şirketlere enerji kaynakları üzerinde söz hakkı verilmiştir. Çok uluslu yedi şirket ise yalnızca %0.5'lik bir kısmını yönetebilmiştir (Toprak, 2012: 9-10). Devletlerin artan nüfusu ve sanayileşme petrol ve doğalgaz ihtiyacını da arttırmış, hem iç politika hem de dış politikada gerekli düzenlemeler buna göre yapılmıştır (Toprak, 2012: 9-10). Bu enerji kaynaklarına olan ihtiyaç 1990'lı yıllardan sonra artarak devam etmiştir. Sanayi, ulaştırma, ticarethane ve konut gibi alanlarda da enerjinin kullanılması hepsinin birbirine bağlı şekilde yürüdüğünü göstererek enerjinin devletler için önemini ortaya koymaktadır. Dünyada %87 gibi bir oranla en çok kullanılan enerji türü petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil kaynaklar yani yenilenemeyen enerji kullanılmaktadır (www.tpao.gov.tr, 2015). Özellikle petrol ulaştırma sektörünün temel enerji kaynağı olduğu için ilk sırada yer almaktadır. Petrolden sonra doğalgaz ve kömür gelmektedir. 2013 yılının sonundan itibaren petrol dünya enerji talebinin %33'ünü, doğalgaz %24'ünü karşılamaktadır. Yapılan araştırmalara göre de petrol uzun vadede birincil enerji kaynağı olarak devam edeceği görülmektedir (www.tpao.gov.tr, 2015). Küresel petrol ihtiyacına bakıldığında her yıl %2'lik artış söz konusudur (Sevim, 2010:54). Böylece 2030 yılı beklentilerine bakıldığında günlük petrol ihtiyacının 105 Milyon varil olması beklenmektedir. ABD, Çin, Hindistan gibi ülkeler özellikle nüfusu fazla ülkeler ve AB talebinin diğer ülkelere göre artacağı bir

gerçektir. Günümüzde yapılan petrol arama faaliyetlerinde yeterli kaynak elde edilmemiştir. Bu nedenle kaynak yetersizliği yakın gelecekte farklı mücadeleleri ortaya çıkaracaktır. En fazla petrol tüketen ülkelerden olan ABD ve AB ile sanayisi gelişmiş Çin ve Hindistan, azalan petrol kaynaklarına bağlı olarak artan fiyatlardan etkilenecek ve bu konuda ciddi bir yarışın içine gireceklerdir. Enerji açısından dışa fazlasıyla bağımlı olan bu ülkelerin dışında Rusya avantajlı durumdadır. Sanayileşmiş bir ülke olmasına rağmen kendi petrol ihtiyacını karşılayabilen Rusya bu rekabet içerisinde farklı konumdadır.

İktisadi yönden gelişmekte olan ülkelerin hedeflerine ulaşması sonucunda ortaya çıkabilecek enerji talebine karşılık bunu karşılayabilecek enerji üretiminin olmaması, ülkelerin enerji açısından farklı yönelimler yapacağı düşünülmektedir. Devletlerin iç politikasında ve dış politikasında etkili olan ekonomi özellikle enerjinin önemi ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Enerji üreten ülkeler tarafından araç olarak kullanılan enerji, ABD ve AB gibi enerji açısından dışa bağımlı için silah olarak kullanıldığı söylenebilir.

Son dönemde Rusya'ya karşı Orta Doğu'da petrol arzının artmasını sağlayarak petrol fiyatlarının düşmesine sebep olan ABD'nin Rusya'ya karşı bu yaptırımını enerji üreten bir ülkeye karşı enerjinin silah olarak nasıl kullanıldığını göstermiştir (Toprak, 2012: 11). Enerjiye olan ihtiyaç ve bağımlılık yakın gelecekte tükenmesi muhtemel olan enerji kaynakları nedeniyle ABD ve AB bölgesel kaynakları çeşitlendirmek için politikalar ve stratejiler üretmeye itmiştir (Sevim, 2010:54-55).

2.1.2. Dünya Petrol ve Doğalgaz Rezervleri

Dünya petrol rezervi 2014 yılında 1,7 trilyon varil olarak açıklanmıştır. Bu durum 2013 yılına göre %0,06'lık azalmanın yaşandığını göstermektedir. 2014 yılında en fazla rezerv ekleyen ülkeler 1 milyar varil ile Suudi Arabistan ve 600 milyon varil ile Brezilya olmuştur (www.tpao.gov.tr, 2016). 1983 yılından 2014 yılına kadar petrol keşif sonuçlarında azalma yaşanmıştır. 1983 yılında 83 milyon varilken 2014 yılında 28 milyon varildir (www.tpao.gov.tr,

2016). Büyük azalmanın yaşandığı petrol sektöründe gelişen teknoloji ile sadece karada değil denizde de petrol arama çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Dünya rezervlerinin %47,7'lik oranda sahibi olan Orta Doğu'yu, %19,4'lük oranla Orta ve Güney Amerika, %13,7'lik oranla Kuzey Amerika, %8,4'lük oranla Avrasya, %7,6'lık oranla Afrika, %2,5'lik oranla Asya ve Okyanusya, son olarak %0,7'lik oranla izlemektedir (www.tpao.gov.tr, 2016). Petrol üretimi ise 2014 yılında 88,7 milyon v/g olarak kayıtlara geçerken, 2015 yılında %2,8'lik artış göstererek 91,2 milyon v/g olmuştur (www.tpao.gov.tr, 2016). Orta Doğu bu üretimin %30'unu gerçekleştirirken şaşırtıcı bir şekilde Amerika tarafından gerçekleştirilen üretimin Avrupa ve Avrasya'yı geçmiş olmasıdır. Amerika 19,4 milyon v/g üretirken, Avrupa ve Avrasya 17,3 milyon v/g üretim gerçekleştirmiştir. 2013 yılında günlük 91,2 milyon varil petrol üretimi yapılırken 2014 yılında bu oran %0,1 artış göstererek 92,1 milyon varil olmuştur. 2015 yılında ise %2'lik artış göstererek 98,8 milyon varil olmuştur. Bölgeler olarak en çok artışı Asya Pasifik %3,4, Afrika %3,9 ile iki bölgede görülmüştür (www.tpao.gov.tr, 2016). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) göre 2015-2021 yılları arasında tüketimin 7,2 milyon v/g artacağı bunu da yıllık %1,2 artması anlamına geldiği ön görülmektedir (www.tpao.gov.tr, 2016). 2014 yılında ülkelerin petrol ithalat ve ihracatında genel olarak artış görülmüştür.

(BİN V/G)	İHRACAT																TOPLAM İHRACAT
İTHALAT	ABD	KANADA	MEKSİKA	G. VE O. AMERİKA	AVRUPA	ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ	ORTA DOĞU	AFRİKA	AVUSTRALYA	ÇİN	HİNDİSTAN	JAPONYA	SİNGAPUR	DİĞER ASYA PASİFİK			
ABD	0	802	555	1332	668	3	44	132	14	118	96	137	113	86	4.100		
KANADA	3.388	0	<0.5	14	86	<0.5	2	<0.5	<0.5	17	12	11	1	4	3.535		
MEKSİKA	842	22	0	19	224	<0.5	<0.5	<0.5	0	14	85	7	67	10	1.290		
G. VE O. AMERİKA	1.597	14	8	0	474	<0.5	4	25	1	751	691	56	229	80	3.930		
AVRUPA	459	102	62	126	0	114	291	644	12	74	43	18	154	195	2.294		
ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ	376	22	2	40	6.028	0	282	57	40	926	41	314	247	557	8.932		
ORTA DOĞU	1.869	99	7	144	2.056	7	0	516	121	3.457	2.440	3.166	1.082	4.796	19.760		
KUZAY AFİRKA	120	38	<0.5	94	1.203	2	37	0	<0.5	64	62	28	9	105	1.762		
BATI AFİRKA	343	60	3	268	1.575	<0.5	<0.5	0	89	1.153	581	60	5	296	4.433		
D. VE G. AFİRKA	1	<0.5	<0.5	1	7	<0.5	1	0	<0.5	165	19	3	4	2	203		
AVUSTRALYASYA	2	<0.5	<0.5	5	<0.5	<0.5	<0.5	<0.5	0	60	2	44	48	149	310		
ÇİN	6	1	2	81	11	7	30	25	11	0	21	11	105	235	546		
HİNDİSTAN	91	<0.5	<0.5	80	162	<0.5	409	188	7	7	0	63	144	130	1.281		
JAPONYA	14	1	1	5	3	<0.5	1	2	58	37	1	0	67	89	279		
SİNGAPUR	11	<0.5	<0.5	7	31	<0.5	12	78	207	140	13	4	0	991	1.494		
DİĞER ASYA PASİFİK	103	2	1	15	73	1	21	42	465	557	117	410	780	0	2.587		
TOPLAM İTHALAT	9.222	1.163	641	2.231	12.601	134	1.134	1.709	1.025	7.540	4.224	4.332	3.055	7.725	56.736		

Kaynak: www.bp.com

Tablo 2.1. Ülkelerin Toplam İthalat ve İhracatları.

Dünya doğalgaz rezervleri 2013 yılında 186,5 trilyon m³ iken 2014 yılında %0,3 artmış böylece 187,1 trilyon m³ olmuştur. Bu rezervlerin %42,7'sine Orta Doğu sahiptir. Orta Doğu'yu %29,3 oranla Avrasya, %8,2 oranla Asya Pasifik, %7,6 oranla Afrika, %6,5 oranla Kuzey Amerika, %1,7 oranla Avrupa takip etmektedir. OECD üyesi ülkeler ise 18,9 trilyon m³ yani toplam rezervinin %10,4'üne sahiptir. Petrol keşiflerindeki azalma kadar olmasa da bu yeni rakamlar doğalgaz oranının düştüğünü göstermektedir. En çok rezerve sahip olan İran'ı, Rusya, Katar, Türkmenistan, ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela ve Cezayir izlemektedir. Üreticilerin çıkan doğalgazdaki azalma ve pahalı kaynaklara yönelmesi sebebiyle 2035 yılına kadar üreticilerin gaz kaynaklarının maliyetlerini yükselteceği düşünülmektedir.

Küresel doğalgaz üretimi 2013 yılında 3,30 trilyon m³ 2014 yılında bu rakam %1,6 artışla 3,46 trilyon m³ olmuştur. 2015 yılının ilk çeyreğinde ise üretim %2,4 artmış, 3,54 milyar m³ olmuştur. Aynı yıl Kuzey Amerika %36, Orta

Doğu ise %5'lik oranla doğalgaz üretiminde artış göstermişlerdir (www.tpao.gov.tr, 2016). Avrupa ve Avrasya'da üretim açısından artış Norveç ve Rusya kaynaklı olmuştur.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) 2020 tahminlerine göre ABD'nin doğalgaz üretiminde belirleyici olacağı bölgesel olarak ise Orta Doğu ve Latin Amerika önemli artışların görüleceği bölgeler olarak değerlendirilmektedir (www.tpao.gov.tr, 2016).

2013 yılına bakıldığında dünya doğalgaz talebi 2014 yılında %0,4 artarak 3,4 trilyon m³ olmuştur. 2015 yılında ise 2014 yılına göre %3,1 artmış 3,5 trilyon m³ yükselmiştir. Özellikle Orta Doğu'da %7,1, Kuzey Amerika'da % 3,4, Orta ve Güney Amerika'da %12, Avrupa'da ise %1,8 talep artışı olmuştur. 2020 yılında ise ABD doğalgaz talebinin 802 milyar m³, Asya Pasifik'in 654 milyar m³ olacağı düşünülmektedir (www.tpao.gov.tr, 2016). Ancak bu bölgede yaşanacak artışın nedeni Çin ve Hindistan olacağı öngörülmektedir. Orta Doğu ise 2020 yılında 494 milyar m³ talebi olacağı düşünülmektedir. Doğalgaz ticaretinin 2014 yılında 2013 yılına göre %3,4 azalarak 997,2 milyar m³ olmuştur (www.tpao.gov.tr, 2016). Boru hatlarıyla yapılan ticaret %6,6 azalmış toplamda 663,9 milyar m³ olmuştur. Buna karşı LNG ticareti %2,5 artmış 333,3 milyar m³ olmuştur. Avrupa pazarındaki daralma, Kuzey Amerika'da özellikle ABD'nin doğalgaz üretimi nedeniyle boru hatlarıyla yapılan ticaret azalmıştır. 2020 yılında ABD, LNG' sini piyasalara etki ederek Rus pazarıyla rekabete girmesi beklenmektedir (www.tpao.gov.tr, 2016).

Petrol ve doğalgaz kaynaklarında küresel çapta ortaya çıkan bu azalma ülkelerin farklı arayışlar içerisine girmesine neden olmuştur. Teknoloji'nin gelişmesiyle yalnızca karada değil denizde de özellik petrol alanında başlayan çalışmalarda yeterli miktarda verim alınamamıştır. Petrol üreticisi ülkelerin hızla devam eden petrol çıkarma ve arama çalışmaları zamanla daha maliyetli hale gelmiştir. Alternatif enerji kaynakları bulunmuş olmasına rağmen pek çok alanda direkt olarak kullanılan doğalgaz ve petrol'ün yerini alabilecek enerji türü bulunamamıştır. Uluslararası rekabetin söz konusu olduğu enerji sektörü yeterli kaynakların çıkarılamaması ile dünya devlerini farklı rekabetler içerisine çekmektedir. Günümüzde olmasa da yakın gelecekte bunun yansımalarını daha

net görebilmemiz mümkün olacaktır. Geçmişten başlayan siyasi anlaşmazlık soğuk savaş sonrası yerini enerji alanına bırakmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, IEA verilerine göre ise Rusya-ABD savaşı 2020 yılında doğalgaz ve petrol alanında da devam edeceği düşünülmektedir.

2.1.3.Petrol ve Doğalgaz Arz ve Talebinin Küresel Ekonomiye Etkisi

Artan enerji ihtiyacı ile petrol ve doğalgazında önemi artmıştır. Alternatif yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına rağmen petrol enerji ihtiyacının %40'ını karşıladığı için önemi hiçbir zaman azalmamıştır. Hala bu kadar önemli olmasının bir diğer nedeni de bazı temel ihtiyaç maddelerinin ham petrol ve doğalgazdan üretiliyor olmasıdır (www.integralforex.com.tr, b.t.). Petrol her sektörle iç içe geçmiştir(www.integralforex.com.tr, b.t.). Doğalgaz içinde aynı şeyi söyleyebiliriz. Petrolden sonra en önemli enerji kaynağı olan doğalgazın, konut, ısınma, elektrik üretimi, hammadde olarak sanayide kullanılması vearaç gibi temel sayılabilecek ihtiyaçlarda kullanılması önemini artırmıştır (www.enerjienstitüsü.com, t.y.).

Bu nedenle fiyatlarındaki değişim tüm ülkelerin ekonomisini etkilemektedir (www.integralforex.com.tr, b.t.). Fiyatlarda yaşanabilecek ani düşüş ve yükseliş üretici ve tüketiciyi etkilediği için küresel ekonomide yüksek risk oluşturmaktadır. Buna karşılık petrol fiyatlarını sabit tutmakta mümkün değildir. 2000 ve 2001 yılında sektörde yaşanan yüksek fiyat tüketici ülkeleri zor durumda bırakmış ve bu yüzden petrol ülkelerin politikasında en önemli konu haline gelmiştir (Atman, 2006: 64).

2008 yılında yaşanan küresel kriz sebebiyle petrolün varil fiyatı 147,7 dolara yükselmiş bu nedenle ABD'nin petrol ve doğalgaz üretiminde uzun vadeli düşüş yaşayacağı ve böylece ABD'nin bu konuda dışa bağımlılığı artacağı düşünülmekteydi. Ancak beklentilerin tersine ileri teknoloji sayesinde yatay sondaj ve hidrolik kırılma tekniğinin bulunmasıyla ABD petrol ve doğalgaz bakımından kendine yetebilecek ülke haline gelmiştir. Yatay sondaj ve hidrolik kırılma yani *"yer altında kaya oluşumlarının içindeki petrol ve doğal gazın yüksek basınçla püskürtülen kum, kimyasallar ve su karışımıyla çıkarılması"*

(Güney, 2014) tekniği ile ABD'nin 2010 yılından beri ürettiği doğalgaz miktarı %25 oranında artış göstermiştir. Böylece 2013 yılında ABD'nin enerji alanındaki bu atılımı ile Rusya'yı bile geçtiği söylenebilir (Güney, 2014). Hatta IEA verilerine göre 2013 yılında Suudi Arabistan'ı ham petrol alanında geçtiği gözlemlenmiştir. Dünya petrol üretiminde ABD'nin payı %13,7'lik oranına ulaşmışken Suudi Arabistan'ın payı %12,9 ile ABD'nin gerisinde kalmıştır. Bu gelişme ile petrol ve doğalgaz arzının son yıllarda artması küresel açıdan bu piyasadaki arz-talep dengesini değiştiren teknolojik olay olarak nitelendirilmektedir. 2008-2014 yılları arasında ABD'nin petrol ve doğalgaz üretimini %48 artmıştır. Kendi petrol ihtiyacını 2008 yılı öncesi karşılayamayan ABD, 2005 yılında petrolün %61'ini ithalat etmekteydi. 2014 yılında ise bu oran %29'lara düşmüştür.

ABD için beklentilerin tersine yaşanan bu olay gibi sektörde önde gelen petrol üreticisi Irak ve Libya'da yaşanan sorunlara rağmen bu iki ülkede de tersine yaşanmıştır. Irak ve Libya'da petrol arzında kesinti yaşanmamıştır. Olumlu yönde etkilenen petrol arzı artışına katkı sağlayan ülkeler arasında yer almışlardır. Irak ve Libya'da üretimin artması petrol fiyatlarının düşüşün etkili olmuştur. Brezilya ise "offshore" üretim sahalarında gerçekleştirilen petrol rezerv keşiflerine bağlı olarak petrol üretimi istikrarlı devam etmektedir. 2014 yılında petrol arzına en büyük katkıyı ABD'den sonra Brezilya yapmıştır. Böylece ABD'nin beklenmeyen petrol arzı, Irak ve Libya'nın petrol arzına iç sorunlarına rağmen devam etmesi, Brezilya'nın da üretimde ki istikrarı ile arz fazlalığına dayalı fiyat düşüşü yaşanan sektörde üretici ülkeler olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Petrol ihraç eden ülkeler (OPEC) üye ülkelerinin petrol fiyatlarında etkisi yüksektir. OPEC, 12 petrol üreten ülkenin üyeliğinin bulunduğu örgüt olarak 27 Kasım 2014 yılında gerçekleştirdiği toplantıda petrol fiyatlarının düşmüş olmasına rağmen kendi üretim seviyesini düşürmemiştir. Günlük petrol üretiminin %39'unu karşılayan OPEC üyeleri aynı seviyede üretime devam ederek fiyatların daha fazla düşmesine neden olmuşlardır. Örgüte üye ülkelerin Petro kapasitelerinin yüksek olması petrol fiyatları üzerinde etkili olmalarını sağlamaktadır. Üye ülkelerden Venezuela ve İran petrol üretim kotasının azaltılması gerektiğini, bu sayede fiyatların tekrar yükselebileceğini savunurken,

Suudi Arabistan Pazar payını kaybetmemek için ve ABD'nin Kaya gazı ve petrolünü piyasa dışında bırakabileceği düşüncesi ile hareket ettiği düşünülmektedir. Kaya gazının özellikle OPEC gibi pazarda yeri olan bir örgütün istemediği ve fiyatların düşmesiyle üretim maliyeti 60 dolar olduğu düşünülen kaya gazı ve petrolü, fiyatların aynı seviyede ilerlemesi üreticiye zor durumda bırakacağı düşünülmektedir. Ancak ABD kaya gazı ve petrolü üretim maliyeti 40 dolar olduğu dikkat çekmektedir.

Düşünülene göre, Suudi Arabistan'ın fiyat üzerindeki hesaplamaları ile ABD'yi Pazar dışı bırakmaya çalışması sebebiyle bu dönemde petrol arzı düşürülmemiştir. Böylece petrol fiyatlarında yükselme söz konusu olmamıştır.

Petrol arzının dışında petrol tüketicisi ülkeler enerji verimliliği ile petrole olan ihtiyacı yavaş yavaş azaltmaya çalışmaktadırlar Enerji verimliliğine özellikle gelişmiş ülkelerde, ulaşım, sanayi ve ısınmada teşvik edici uygulamaların politika haline getirilip yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmaya başlanması, petrol ve doğalgaza olan ihtiyacın yavaş yavaşta olsa azalmaya başlamasıyla doru orantılıdır. Petrol açısından dışa bağımlı olan ülkelerin bu yeni politikalarla petrole olan ihtiyacını yavaşta olsa azaltıyor olması petrol fiyatları üzerinde etkili olmaktadır.

Petrol fiyatlarında dolar etkisi de çok fazladır. Petrol fiyatlarına bakıldığında ABD doları ile etkili olan ilişki aynı zamanda ters yönlüdür. ABD dolarını diğer para birimlerine karşı değer kazanması petrol fiyatlarının gerilemesini sağlamaktadır. Yalnızca petrol değil, dolar cinsinden ölçülen birçok şeyin de fiyatının gerilemesini sağlamaktadır. Petrolde yaşanacak yapısal değişiklik küresel ekonomide de etkisini göstermektedir. Petrol ithal eden ülkeler, bir yandan küresel krizle bir yandan da varili 100 dolar olan petrol fiyatlarıyla baş etmek zorunda kalmışlardır. Ancak 2014 yılının sonunda yaşanan düşüş sayesinde 2015 yılının başlarında ülkelerin rahatlaması sağlanmıştır.

Bu düşüş petrol ithalatçısı ülkelerin gelirinde yaşanan azalma ile kamu harcamalarında kısıtlamalara gitmeleri neden olmuştur. Petrol fiyatlarındaki bu düşüş ile gelir transferi yaşandığı söylenebilir. Petrol ihracatı yapan ülkelere,

harcama eğilimi yüksek olan ithalatçı ülkelere gerçekleşen gelir transferi ile küresel büyüme destek verileceği düşünülmektedir (Eraydın, 2015:2-9).

2.2. Turizm

Günümüzde birçok insan günlük yaşam alanlarından geçici süre için başka yerlere hareket etmektedirler. Bu yer değişimi gerçekleştirilirken ulaşım ve konaklama olanakları kullanılmaktadır. 20. Yüzyılın modern olayı olarak görülmesine karşın, yer değiştirme hareketi çok eski tarihlere kadar uzatılmaktadır. Turizm kavramı için birçok tanım yapılmış olmasına rağmen bunların hiçbiri kapsamlı olmamıştır. Bunun nedeni, bu kavramın içerisinde insanın temel unsur olması ve psikolojik, sosyal, ekonomik, politik surları bir araya gelmesidir.

1905 yılında turizm kavramı ilk olarak Guyer - Fleuertarafından tanımlanmıştır. Bu tanıma göre,“Turizm, gittikçe artan hava değişimi ve dinlenme gereksinimleri, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteği; doğanın insanlara mutluluk verdiği inancına dayanan, özellikle ticaret ve sanayinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz hale gelmelerinin bir sonucu olarak, ulusların ve toplulukların birbirlerine daha çok yaklaşmalarına olanak veren modern çağa özgü bir olaydır.” (Maviş, Ahıpaşaoğlu, Kozak, 2012:2).

2.2.1. Gelişen Turizmin Önemi

Turizm, insanların boş zamanı ve tasarruflarını nasıl değerlendirecekleriyle ilgili ekonomik bir olaydır. Tüketim, istihdam, kamu gelirleri, yatırım ve dış satım gibi ekonomik olguları içine alan sosyo-ekonomik bir olaydır (Maviş, Ahıpaşaoğlu ve Kozak, 2012:2). 1920’lerden sonra ülkelerin ekonomileri için önemli hale gelen turizm, küresel ekonomik açılarından en dinamik alan ve döviz getirisi sağlayan kaynaklardan biridir. Dünya Turizm Organizasyonunun (WTO) araştırmalarına göre, incelenen ülkelerin %38’inin ana gelir kaynağı turizmdir. Aynı araştırmaya göre incelenen ülkelerin % 83 ü ihracat yapan ülkeler arasında ilk beşte yer almaktadır. WTO’nun bu verilerine

göre turizm, dünya ekonomisi açısından en büyük ve en hızlı büyüyen sektördür. Turizm, ilk olarak küçük ülke ekonomileri ve gelişmekte olan ülkelerin temel ürün ihraçlarına olan bağımlılığını azaltarak, ekonomik çeşitlilik yaratacağı kalkınma teorisyenleri tarafından ortaya atılmıştır. Bu çeşitlenme ekonomik açıdan ortaya çıkacak risk ve gelir dalgalanmasını azaltan önemli bir faktördür. Bazı ülkeler için sanayinin gelişmesinde ihtiyaç duyulan dövizin karşılanmasında araç gibi de görülmektedir. Yunanistan ve Türkiye gibi orta gelirli ülkeler bu duruma örnek gösterilebilir. Gelişmekte olan ülkede oluşan borç ve ödeme sorunlarının giderilmesi ve endüstriyel açıdan gelişmiş birçok ülkenin imalatlarındaki daralma karşı alternatif bir alan olarak kabul görmektedir (Değer, 2006:71).

Turizm hızla gelişen ve kendisi dışında birçok sektörü de etkilediği için ekonomik gelir açısından geniş bir perspektifi olan önemli sektörlerden biridir. Bu nedenle birçok ülke bu sektöre önem vermektedir.

Turizmin hızlı gelişimi, gelişmiş veya gelişmekte olan birçok ülkeyi ulaşım araçlarında kalite, konfor, hız ve fiyat gibi konularda etkilemiş ve gelişiminde etkili olmuştur. Ekonomik açıdan bakıldığında özellikle Kıbrıs gibi ada ülkelerinin en büyük geçim kaynağı turizmdir. Turizm ile döviz girdisi, gelir, yatırım ve istihdam sağlanarak kalkınmaktadır. Böylece turizm için kalkınma stratejisinin bir bölümü de denebilir. Bazı ülkelerin yıllık turizm geliri bu ülkelerin dış ticaret açığının kapanmasına dahi yardımcı olduğu söylenebilir. Yani ekonomideki yeri ve etkisi bu kadar büyüktür. Özellikle festival gibi aktiviteler ile maliyeti düşük el yapımı ürünlerin yapılıp satılması hem yoksul halka hem de ev hanımlarının çalışıp ev bütçesine katkı sağlamasını yardımcı olmaktadır.

Altyapı çalışmalarının (ulaşım, şu, yol ve haberleşme gibi) ve üst yapı çalışmalarının (eğlence merkezleri, restoranlar ve konaklama gibi) hızlanmasında ve geliştirilmesinde etkili bir faktördür. Antalya havalimanına 2005 yılında yapılan 2. Pist telekomünikasyon ve ulaşımaya yatırım yapılarak dünya standartlarına uygun hale getirilmiştir.

Sağlık ve güvenlikte turizmin etkilediği alanlardır. Ancak yerel halka da faydası olduğu için turizmin olumlu etkisi denebilir. Böylece kalkınma

sağlanmakta ve bu çalışmalarımızın vadeli yararı görülmektedir. Kaplıca ve şifalı suların günümüzde kullanılarak sağlık sektörünün farklı bir boyutu turizme gerçekleştirilmiştir. Turizm sayesinde bu işletmeler insan hayatında yer etmiş denebilir.

Turizm ile kültürler arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Eğitim, sanat, kültür ve festival gibi alanların desteklenmesi, kalitesinin artmasına yardımcı olmaktadır. Farklı ülkelerden gelen turistlerin görsel ve işitsel medyadan öğrendiklerinin yanlış veya doğruluğunu gezerek, görerek öğrenilmesine ve kültürlerin tanınmasına yardımcı olan bir sektördür. Gerek yurtiçi gerek yurtdışı turizmle halkların birbiriyle kaynaşması sebebiyle kültürel etkileşim meydana gelmektedir. Bu şekilde önyargılarda ortadan kaldırılabilir, halkların kaynaşması sağlanabilir. Bu kaynaşma sayesinde ırkçılık, bölgecilik ve dindaşlık gibi kavramlar ortadan kaldırılarak evrensellik ve insan sevgisi gibi kavramlar ön plana çıkmış olur. Böylece turizmin insanlığa katkısının olduğunu söyleyebiliriz.

Turizm olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları da bulunmaktadır. Turizm bölgelerinde yaşanan suç oranlarında artış, daha fazla hava, su, görüntü kirliliği, daha fazla kalabalık, kumsalları ve okyanus manzaralarına getirilen sınırlama, sahil kenarlarında yapılan oteller ve konutlar sebebiyle yapılaşmanın artması, yiyecek, kira ve ulaşım fiyatlarında pahalılaşma gibi nedenler olumsuz yanlarındandır. Ancak ekonomik yönü ağır basan turizm, devletler tarafından yapılan politikalarla öncelikli durumdadır diyebiliriz.

WTO tarafından 2001 yılında yapılan araştırmaya göre 2020 yılında 1.6 milyar insanın turizm hareketine katılması beklenmektedir (Temür, 2010).

2.2.2. Ülkelerin Turizm Gelirleri

2015 yılının ilk sekiz aylık döneminde dünya turizmi ortalama %4 gelişerek 810 milyon kişiye ulaşmıştır. 2014 yılına göre 33 milyon kişinin arttığı seyahat rakamlarında %5 büyüme ile Avrupa önde gelen kıta olmuştur. Asya Pasifik, Amerika ve Ortadoğu da ise %4 ilerleme görülmüştür.

Avrupa, Asya, Amerika ve Orta Doğu'da olumlu büyümeye gözlenirken, Afrika %5, Kuzey Afrika %10, Sahra altı %3 daralma gözlenmiştir (www.turizmdatabank.com). Yine Birleşmiş Milletlere bağlı WTO'nun 2015 yılı verilerine göre Çin ve anakarasına bağlı Hong Kong ile Makao turizminden elde edilen turizm gelirleri 146.1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu verilere göre 2014 yılında ABD'nin turizmden elde ettiği 177.2 milyar dolarla birinci sıradayken, Çin ikinci sırada yerini almıştır. Dünya turizminde en fazla geliri elde eden ülkeler sıralamasında ise ABD, Çin, Fransa ve İspanya ilk sıralarda yer alırken Meksika ise toparlanarak turizm de ilk 10 ülke içerisine girebilmiştir (www.turizmguncel.com,2015).

Oxford Economics tarafından yapılan araştırmaya göre 2023 yılında küresel turizme bağlı hava trafiğinin %51'ini geliştirmekte olan ülkelerin yurt dışına turist olarak giden vatandaşları olacaktır. 2013 yılında bu rakam %44 olmuştur. Bu rakamlarla turizme katkı sağlayan ülke vatandaşları genel olarak Rusya, Çin, Endonezya, Brezilya ve Hindistan olduğu belirtilmektedir. Brezilya, Hindistan, Rusya ve Çin'in 2023 yılında da turizmde ki payının büyük olacağı düşünülmektedir (www.dunya.com, 2014).

Paris 18.8 milyon, New York 18.5 milyon, Londra 16.1 milyon, Bangkok 14.6 milyon, Barselona 12.4 milyon ve Singapur 10.6 milyon turist sayısı ile 2014 yılının en çok ilgi gören şehirleri arasında yer almaktadırlar. 2015 verilerine göre uluslararası turizm açısından büyüme yaşayan ülkeler İzlanda %31.4, Hırvatistan %24.6, Karadağ %23.2, Romanya %13.1, Macaristan %12.1, Slovenya %11.7, Avusturya %11.4 ve Sırbistan %11 artış göstermiştir.

Bazı gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme açısından yaşanabilecek sıkıntı veya bazı bölgelerde ortaya çıkabilecek olaylar sayesinde iç politikada sıkıntılar yaşanmasına rağmen turizm gelişme gösterebilir. Seyahat ve Turizm Rekabetçilik 2015 verileri turizm, çevre, altyapı, seyahat politikası, sosyal ve kültürel kaynaklar dikkate alınarak hazırlanmış ve bu verilere göre ekonomi açısından İspanya, Fransa, Almanya, Amerika ve İngiltere sırasıyla ilk 5 ülkedir. Türkiye ise 44. sırada yer almaktadır. Yine Seyahat ve Turizm Rekabetçilik verilerine göre ekonomik açıdan ilk sırada yer alan İspanya, en çok ziyaret edilen ülke olarak ise 3. sırada yer almaktadır. 2.sırada ise Fransa yer almaktadır.

Türkiye turizmi açısından Almanya ve Rusya ana Pazar içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple özellikle bu iki ülkeden gelecek turist sayısı çok önemlidir. Ancak 2014 yılında Ruble de yaşanan düşüş ile birçok Rus tur şirketi batmış bu yüzden Rus turist sayısında %30'luk azalma meydana gelmiştir (www.turofed.org.tr,2015).Bu veriler dışında 24 Kasım 2015 yılında Türkiye'nin Suriye sınırında Rus uçağının Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi(www.haberturk.com,2016) sebebiyle Türk-Rus ilişkilerinde sorunlar yaşanmış Rusya tarafından turizm ve ticaret alanında yaptırımlar uygulanmıştır. 2014 yılında yarım milyon Rus turiste ev sahipliği yapan Antalya 2015 yılının aynı aylarında 21 bin 359 turist ağırlamıştır (www.milliyet.com,2015).

2.2.3.Turizmde Tehditler ve Fırsatlar

Turizmin ülke ekonomilerine etkisi yadsınamayacak kadar büyüktür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin hızlı kalkınmaları için bir araç haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinde büyük etken olan turizmi tehdit eden unsurlar bulunmaktadır. Bu sebepler bir ülke için tehdit unsuruyken bir başka ülke için fırsata dönebilmektedir. Ancak olumsuz yönde etkilenen ülkeler ekonomik açıdan gelir düşüşü yaşamaktadır. En büyük sorun ise turistik açıdan güvenlik açığının bulunduğu ülkeler veya bölgelerdir. Turizm sektörünün gelişebilmesi için siyasi istikrar, ekonomik kalkınma, ulusal ve uluslararası barış gibi unsurlar çok önemlidir. Siyasi istikrarsızlık, iç çatışmalar, terör ve terörizm turizmi olumsuz etkileyen unsurlardır (www.turizmguncel.com,2016).

En büyük etkenlerden biri diyebileceğimiz terör, genel olarak ülke yönetimlerine isteklerin kabul ettirilebilmesi için özellikle medyanın ilgisini çekmeyi amaçlanmaktadır. Bu nedenle turizm sektörünü hedef alarak ülke ekonomilerinde büyük zarar vermeye çalışmaktadır. Son yıllarda uluslararası alanda, Orta Doğuda ortaya çıkan terör faaliyetlerinin farklı ülkelerde de turizmi hedef aldığı gözlemlenmiştir (www.turizmguncel.com, 2016).Farklı ülkelere de sıçrayan terör olayları sebebiyle yabancı turistin güveni azalmış ve güvenlik olgusunun önemi gidecekleri ülke seçiminde daha çok ön plana çıkmıştır.

11 Eylül ABD'ye yapılan terörist saldırılar sonucu havayolu seyahatinin turistler tarafından riskli görülmesi ABD havayolları başta olmak üzere ulusal ekonomiyi de olumsuz etkilemiştir (Yılmaz,2005:43-44). Devletler turizm için gerek altyapı gerek üst yapılarını geliştirmekte büyük ekonomik yatırımlar yapmakta ve önlemler almaktadırlar. Bu nedenle terörist faaliyetler ile turizm bölgelerine yapılan saldırılar devletin direk olarak hedef alındığını göstermektedir. Turistik bölgeler başında ve uluslararası toplumda genellikle bilinmekte ve buralarda yapılan terörist faaliyetleri kısa sürede basında sözlü ve yazılı şekilde yer bulmaktadır. Bir ülkenin tarihi mirası, müzeleri ve doğal güzelliklerini bulunduğu bölgelere yapılan terör faaliyetleri ilgi toplamanın en kolay yolu olarak görülmektedir (Yılmaz, 2005:44).

Batı ve yozlaşma düşüncesi farklı ülkelerden gelen turistleri özellikle rakam dinci gruplar tarafından hedef alınmasına neden olmaktadır. Bu saldırıların gerçekleşmesi halinde toplumlarda farklı algı yaratılması sebebiyle önyargının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.11 Eylül saldırılarından sonra küresel açıdan bakıldığında turist sayısında 2 milyon düşüş yaşanmıştır. Bu saldırılar sonrasında Müslüman toplumlara bakış açısı büyük oranda olumsuz yönde etkilemiştir. Terör faaliyetlerinin ardından turistlerin aldıkları kararlar ülkeye veya bölgeye seyahatlerini durdurmak veya iptal etmektir (Yılmaz, 2005:47). Aynı zamanda terörist faaliyetler ülkelerin imajını derinden etkilemektedir(Yılmaz, 2005:48).Terör faaliyetlerin genel olarak gelişmekte olan ülkeleri etkilemesi ve turistlerin güvenlik olgusunu temel alarak seçtikleri bölge 2015 yılında Avrupa olduğunu UN WTO'nun açıkladığı Avrupa kalkınmasında 2015 yılı turizm sektöründe %5'lik yükselmeden anlaşılmaktadır(Kocalar, 2016:120).2010 yılında Orta Doğu turizmi dünya turizm gelirlerinde %6,71 oranında paya sahipken, 2011 yılında Arap Baharı sebebiyle bu oran düşerek turizmden elde edilen gelir 54,32 milyar dolara düşmüştür (Kocalar, 2016:120). 2012 yılında turizm sektöründe az da olsa artış olmuş, 2013 yılında ise daha fazla kayıp yaşanmış sektörden elde edilen gelir 32,499 milyar dolara düşmüş, dünya turizm oranı ise %2,80'e düşmüştür (Kocalar, 2016:120).

Orta Doğu ülkeleri en önemli gelirlerini petrol ihracatında elde etmektedirler. Petrol fiyatlarının yüksek seviyede olması refah düzeyine katkı

sağlamış 2014 yılında ise petrol fiyatlarının düşüşünden etkilenmemiş önceki yıl yüksek seyreden fiyatların avantajını yaşamıştır(Kocalar, 2016:120). Petrolden elde edilen gelirin en çok harcandığı alan ise turizm olmuştur. Turizme yüksek oranda yatırım yapan Orta Doğu ülkeleri Dünya Turizm Örgütü verilerine göre Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan olmuştur. Özellikle BAE, Bahreyn, Umman, Katar gibi ülkeler petrol fiyatlarında yaşanan dengesizlikler ve yalnızca petrole bağlı gelire alternatif olarak turizme ağırlık vermiş ve bu sektörü geliştirmişlerdir (Kocalar, 2016:119).

Mısır, Libya, Lübnan ve Suriye’de yaşanan olaylar sebebiyle Körfez ülkelerinde kendi vatandaşlarına bu bölgelere gitmemeleri konusunda uyarıda bulunmuş böylece bu ülkelere giden turist popülasyonu Türkiye’ye yönelmiş 2013 yılında bölgeden gelen turist sayısı 2 milyon 77 bin 708 olmuştur (Kocalar, 2016:122). Bu rakamlara bakarak Arap Baharı gibi olumsuz bir durumun Türkiye turizmi için olumlu etki yarattığı söylenebilir.

2016 yılında Ankara ve İstanbul’da yaşanan terör saldırıları sebebiyle rezervasyonlarda önceki yıla göre%40 oranında kayıp yaşandığı açıklanmıştır (www.milliyet.com, 2016).

Siyasi istikrarsızlık ülkelerin ekonomilerini yüksek oranda etkileyen bir durum olarak kabul edilmektedir. Siyasi istikrarsızlık karar vericiler geçici çözümler üretmesine ve etkisiz olmalarına neden olabilir. Üretim ve istihdamın olumsuz yönde seyretmesi ülkeleri kaosa kadar götürebilir. Bu sürekli değişen politik kararlar, iç savaş, suikast, devrim ve darbe gibi hükümetin değişimine neden olabilecek sonuçlar doğurabilir (Kahraman, Karagöl, 2014:1-3). 2010 yılında Tunus başlayarak diğer Orta Doğu ülkelerine de sıçrayan halk ayaklanması örnek olarak verilebilir. Bu halk ayaklanmaları genel olarak bakıldığında işsizlik, siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerden ortaya çıkmıştır. Bu olayların yaşandığı dönem Orta Doğu turizmini neredeyse bitmesine noktasına gelmiştir (Altunışık, 2013).

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde turizmi olumsuz etkilemektedir. 2014 yılında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan siyasi gerilim Rus Rublesinde düşüşe neden olmuş bu durum turizm sektörünü olumsuz etkilemiştir. Ancak Rus turistlerin 2014 yılında bu durumdan ötürü Türkiye’ye daha fazla yönelmesi

Türk turizmini olumlu etkilemiştir. 2014 yılında Rus turist sayısında ciddi artış yaşanmıştır (www.turizmdunyasi.com, 2014). 2015 yılında ise Rus bombardıman uçağının Suriye sınırında Türk sinir ihlali sebebiyle Türk jetleri tarafından vurularak düşürülmesi sonucunda Rusya ve Türkiye arasında krize neden olmuştur (İmambeyli, 2015). Bu kriz sebebiyle Türkiye'ye Rusya tarafından ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Turizm açısından Türkiye'de Rus pazarının çok büyük olması turizm açısından Türkiye'nin derinden etkilenmesine neden olmuştur(Şimşek, 2015). Antalya'ya gelen Rus turist oranı %96 azalmıştır (www.haberrus.com, 2016).Ancak Rus turistin Beyaz Rusya'ya yönelmesi Beyaz Rusya için turizm ekonomisi açısından fırsat haline gelmiştir (www.hurriyet.com, 2016).

Politik ve insani yönden olumsuz etkileri olan vizeler de turizmi etkilemektedir. Turistik gezi için farklı ülkelere gitmek isteyen turistler vize uygulayan ülkeler tarafından vize verilmemesi gibi durumlarla karşılaşabilirler. Bu durum turizmi uluslararası alanda kısıtlayıcı bir durum haline gelmektedir. Vize uygulayan ülkeler için bu durumun olumlu ve olumsuz yanları vardır.

Vizeler ülke güvenliği gibi devletler için önemli unsurların da denetlenebilmesi ilişkilerde sağlayan unsurdur. Son günlerde konuşulan Türkiye ve AB arasında vizesiz seyahat kolaylığı sağlanması Türkiye için çok önemli bir durumdur (Pınar, 2016). Bu durum Türk turistler tarafından uluslararası turizme destek sağlaması ve turizmden sağlanacak gelir oranlarının yükselecek anlamına gelmektedir. Ancak yurtdışı turizmi yurtiçi turizmini olumsuz etkileyebilecek düşünülmektedir. En çok talebin ise Yunanistan'a olacağı öngörülmektedir (Pınar, 2016). Vizesiz seyahat kolaylığının sağlanması aynı zamanda Türkiye'nin imajı yükseltecek bir durumdur. Ancak Türk turistin Avrupa turizmine olumlu etkisinin yanı sıra bu Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkeler Rusya, Gürcistan, İran, Ukrayna ve Azerbaycan gibi ülkelere vize talep edilmesi Türkiye'nin turizm ticaret hacmini olumsuz etkileyebilecek düşünülmektedir (Pınar, 2016). Her ne kadar iç turizme olumsuz etkisi olabileceği düşünülse de sınırların bu şekilde ortadan kaldırılması yatırımcıların farklı ülkelere yönelmesini sağlayabilir ve Avrupa ülkelerinden özellikle Türkiye'ye karşı önyargının ortadan kaldırılması için önemli olabilir.

2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Enerji ve Turizm Politikaları

2.3.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Petrol ve Doğalgaz Arz ve Talebi

Uluslararası alanda enerji politikasına yön veren unsurlar, kaynakların çeşitlendirilmesi, rekabetin devam etmesi, enerji arz güvenliğinin sağlanması, en düşük maliyet ve en kaliteli enerjiyi tüketiciye ulaştırmak amaçlanır (Kaya, 2012:271). Devletlerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinin en önemli faktörlerinden olan enerji, devlet yöneticileri tarafından halkın temel gereksinimlerinden biri olan enerjiyi güvenilir, kesintisiz, zamanında, temiz ve ucuz şekilde sağlamak zorundadır. Sanayinin vazgeçilmez ürünü olan enerji devlet yönetimlerinin en temel politikası denebilir (Pamir,2003:9).

Türkiye çeşitli enerji kaynaklarına sahip bir ülkedir. Linyit, taşkömürü, ham petrol, doğalgaz, uranyum, toryum gibi yenilenemeyen enerji kaynakları ve hidrolik enerji, güneş enerjisi, dalga enerjisi, jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynakları da bulunmaktadır. Ancak fosil yakıtlar günümüzde dünyada da olduğu gibi Türkiye'nin de yoğun olarak kullandığı enerji türüdür (Güner, Albostan, 2007:48). Gün geçtikçe gelişen sanayi ve nüfus artışı ile birlikte enerji üretimi ve tüketimi arasındaki açık fazlasıyla artmaktadır. Türkiye'nin fosil yakıtlara olan ihtiyacı %90'dır. 1998 yılında Türkiye'nin 43 milyon ton üretilebilir ham petrolü bulunmaktaydı. Ülkemizde ilk petrol arama çalışmaları Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde başlamıştır. Raman'da 1940 yılında ilk petrol üretim kuyusu açılmış günümüzde de 16 yabancı, 3 yerli şirket arama çalışmalarına devam etmektedir (Usal, b.t.:8-9).

Ekonomik yönden devamlı gelişmekte olan Türkiye dünya enerji tüketiminde önemli yere sahiptir. 2013 yılında doğalgazda %31, petrolde ise %28 oranında tüketim gerçekleştirilmiştir. 2023 yılında petrol oranında çok fazla değişim olmayacağı %26 oranında kalacağı tahmin edilmektedir. Doğalgaz ise artması beklenmesine rağmen %23'lere gerileyeceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin enerji tüketiminin %26'sı konutlar, %25'i sanayi, %26'sı elektrik üretiminde ve %19'u ulaşım sektöründe kullanılmaktadır. Yerli üretimden yalnızca bu ihtiyacın %27,5'i karşılanmaktadır. Bu da Türkiye'nin enerji sektöründe %72,5 dışa bağımlı olduğunu göstermektedir. 2014 yılında

Türkiye tarafından günlük 49 bin v/g ham petrol üretilirken günlük tüketim 718 bin v/g ham petrol olmuştur. 350 bin v/g seviyesinde ham petrol, 310 bin v/g işlenmiş ürün ithal edilmiştir. 2018 yılında STAR petrol rafinerisi sayesinde ürün ithalatının azalacağına inanılmaktadır. Türkiye'nin petrolde ithalata bağımlılığı %96 iken doğalgazda %98,7'dir. 2014 yılı ham petrol ithalatı %31 Irak, %30 İran, %11 Suudi Arabistan, %10 Nijerya, %9 Kazakistan, %3 Rusya, %1 Mısır, %1 İtalya ve %4 diğer ülkeler ile gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında %51 payı olan İran, 2014 yılında uygulanan ambargolar nedeniyle %30 oranına gerilemiştir. Libya ise 2014 yılında çıkan iç savaş sebebiyle üretimde kesintiler yaşanmış bu aksamalar nedeniyle Türkiye tarafından ithalat yapılmamıştır (www.enerji.gov.tr, 2015:35-38). 2015 yılında ise ülkemizin ham petrol ithalat oranlarında değişiklik olmamış ithalatı %31 Irak, %30 İran, %11 Suudi Arabistan, %10 Nijerya, %9 Kazakistan olarak devam etmiştir (http://www.mfa.gov.tr, b.t.).

Doğalgazda ise 2014 yılında 49,8 milyar m³ tüketim gerçekleşmiş, bu rakamın yalnızca %1 yani 502 milyon m³ yurtiçi üretim ile karşılanmıştır. Tüketilen doğalgazın %50'si ise elektrik üretiminde kullanılmıştır. 2014 yılında doğalgaz ithalatının %56'sı Rusya, %19'u İran, %9 Azerbaycan ve %9'u Cezayir'den karşılanmaktadır (www.enerji.gov.tr, 2015:38). 2015 yılında ise bu oranlar değişerek 51 milyar m³ doğalgazın %58'i Rusya, %15'i İran, %12'si Azerbaycan, %7,7'si Cezayir (LNG) ve %2,4'ü Nijerya'dan (LNG) ithal edilmiştir (http://www.mfa.gov.tr, b.t.).

2.3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Enerji Politikaları

Uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin temelinde enerji büyük öneme sahiptir. Ülkelerin üretim faaliyetleri için kullandıkları en önemli faktör enerjidir. Bu nedenle her ülke özellikle uluslararası alanda enerji maliyetlerini düşürmeyi hedeflemiştir.

Ülkemizin enerji sektöründe geniş kapsamlı olarak ele aldığı politikada amaç enerji ithalatında güzergâh ve ülke çeşitliliğine gidilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının payını arttırmak, nükleer enerjiden faydalanmak, enerji

verimliliğinin arttırılması için gereken çalışmaların yapılması, Avrupa'nın enerji güvenliğine katkı sağlanmasıdır (www.mfa.gov.tr, b.t.). Yerel kaynakların kullanımına öncelik verilmesidir. Enerji kaynaklarının ve elektriğin yüksek kalitede, kesintisiz, düşük maliyetli ve çevreye zarar vermeyecek şekilde iletilmesidir. Yatırımcılar için yenilenebilir enerji kaynaklarına teşvik sağlanmasıdır. Enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması Türkiye'nin öncelikleri arasında yer almaktadır. Başta yerel kaynaklardan yararlanılması, enerji sektöründe teknolojik çeşitlendirilmenin yaratılması, Türkiye içinde ve dışında hidrokarbon kaynakların aranması ve geliştirilmesine önem verilmektedir (www.sakarya.edu.tr,2015).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kurtuluş savaşının etkisinin hala sürdüğü dönemde başlayan enerji politikamız ile enerji sorununa aranan çözüm dahilinde Zonguldak kömür açısından gözden kaçmamıştır. Ancak savaş sonunda buradan üretilen kömür sınırlı olmuştur. Linyit ise önemsiz denebilecek kadar az üretilmekteydi. Elektrik santralleri bile İstanbul Adapazarı ve Tarsus'ta bulunmaktaydı. Bu üç santralden yıllık 50 milyon kW elektrik üretilmekteydi. Yani savaştan sonra enerjiye olan ihtiyaç daha fazlaydı. 1923 yılında Türkiye İktisat Kongresi adında yapılan toplantı da ekonomik problemler tartışılmış ve çözüm yolları aranması amaçlanmıştır. Bu toplantıda alınan kararlar ise şöyledir: *"Kok ve antrasit dışında maden kömürlerinin yabancıların rekabetine karşı korunması, Zonguldak, Soma ve diğer bütün kömür havzalarındaki ilkel ve acınacak durumun iyileştirilmesi, Zonguldak kömür havzasının jeolojik yapısının tespiti ve haritalarının yapılması, maden ocaklarının hudutlarının ve hukuki durumunun tespiti ve bu işler için uzmanlardan oluşacak bir kurulun oluşturulması."* (Demirbaş, 2002:153).

Açıkça görüldüğü üzere zorunlu durumlar dışında enerji ihtiyacının yerel kaynaklardan sağlanması ilkesi benimsenmiştir. Donanma için gerekli olan antrasit ve kokun sanayi için kullanılıyor olması sebebiyle ithalat serbestliği tanınmıştır. Bu dönemde siyasal bağımsızlık bir yana ekonomik anlamda da bağımsızlığın önemliliği üzerinde durulmuş ve yabancı şirketlerin ülkemizde petrol arama faaliyetlerine izin verilmemiştir. Ancak gerçekleştirilen bu kongrede alınan kararlar enerji sorununun çözümünde yeterli olmamıştır.

1933-1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile de geniş kapsamlı politikalar yapılamamıştır. Ancak enerji sorunu ile uğraşacak bazı kuruluşlar kurulmuştur. 1935 yılında kurulan bu kurumlar Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Etibank'tır. MTA ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi yeraltı ve yerüstü kaynaklarının belirlenmesi ve bu kaynaklardan yararlanma şekillerini tespit etmek için görevlendirilmiştir. Etibank ise enerji kaynaklarının işletilmesi ve üretilmesi için kurulmuştur. Bu dönemde hazırlanan "sömikok" raporu ile ev yakıt ihtiyacının odun yerine Zonguldak'tan üretilen kömür ve kok'tan karşılanması, dağınık şekilde küçük elektrik santralleri yerine büyük kapasiteli olan santraller kurulması ve petrol aramalarının hızlanması kararlaştırılmıştır. Böylece enerji politikasında yerel kaynakların kullanılması temel hedef olmuştur. Ancak bu plan çeşitli sebeplerden dolayı uygulanamamıştır.

1939 yılında baş gösteren ikinci dünya savaşı tüm ülkeleri etkilemiş ülkemizde bu durumdan olumsuz etkilenmiş, fazla kalkınma sağlanamamıştır. 1941-1945 yıllarında yaşanan petrol kıtlığı sebebiyle kimi zaman motorlu araçlar çalışamaz hale gelmiştir. Buna rağmen 1939-1950 yılları arasında enerji alanında büyük gelişmeler olmuştur. MTA tarafından 1940 yılında Raman'da petrol bulunmuş, Zonguldak Çatalağzında bölge santrali kurulmuştur. Santralin en önemli özelliği enterkonnekte yani daha önceki sistemleri birbirine bağlayan, yakıtta tasarruf sağlayan ve elektrik dağıtımına süreklilik getiren bir sistem olmasıdır. 1941 yılında petrol ihtiyacını karşılamak için petrol ofisi tesis edilmiştir. Enerji Dairesi Reisliği adı verilen kurum kurularak yerleşim bölgelerinin enerji projelerini hazırlamak ve gerçekleştirmek hedeflenmiştir.

1950-1960 yıllarında ise liberal enerji politikalarının uygulandığı dönem olmuştur. Termik ve hidrolik santrallerin kurulması ve iletiminin sağlanması hedeflenmiştir. Kömür, linyit, petrol üretiminin artırılması için çaba harcanmış, özel sektör ve yabancı yatırımlar ile petrol üretimine teşvik edilmiştir.

Elektrik enerjisinde de özelleştirmeler serbest bırakılmıştır. bu dönemde enerji kaynaklarının üretilmesi, araştırılması ve işletilmesi için kamu kurumları kurulmuştur. Bu kurumlar 1954 yılında kurulan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı(TPAO), T.C. Petrol İdaresi (Petrol İşleri Genel Müdürlüğü), 1956

yılında kurulan Başbakanlık Atom Enerji Komisyonu, 1957 yılında kurulan Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) dur (Demirbaş,2002:153-155). 1954 yılında kurulan TPAO'nun önüne konulan en büyük engeller ise iç düzenlemeler ve özelleştirmeler olmuştur. Neo-liberal akım ile ortaya çıkan özel girişim özgürlükleri kapsamında Türkiye enerji üretiminde pasif durumda kalmıştır. 1980 yılında Türkiye'de yaşanan darbeden sonra özelleştirmeler sık sık gündeme gelmiştir. Özelleştirmelerin artmasıyla da kamu teşebbüslerinin ekonomideki alanı daralmaya başlamıştır. Bu özelleştirmelerden de TPAO etkilenmiştir. Kendi bünyesinde farklı alanlarda şirketler kurarak bu alt kuruluşları özelleştirmiştir. Bunun sonucunda TPAO'nun enerji alanında yalnızca arama, sondaj ve üretim olarak sınırlandırılmıştır (www.akademikperspektif.com,2013).

1963-1967 yıllarında madencilik ile ilgili sorunlar ve petrole olan talebin artışını karşılayabilmek için öneriler ortaya atılmıştır. Hidrolik kaynaklar kullanılarak ülkenin elektrik ihtiyacının karşılanması ve elektrik santrallerinin ekonomik şekilde işletilmesi ilkesi benimsenmiştir. Türkiye Elektrik Kurumunun (TEK) ise biran önce kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ülkemizin enerji kaynaklarının düzgün bir şekilde kullanılması için 1963 yılında Tabii Kaynaklar Bakanlığı kurulmuştur. 1963-1967 yıllarında sözü geçen Türkiye Elektrik Kurumu ise 1970 yılında kurulmuştur. Kullanım kolaylığı ve ucuzluğu sebebiyle tüketimi artan petrol ve doğalgaz aramalarının hızlanmasına neden olmuştur. 1973-1977 yıllarında enerji ile ilgili belirlenen ilkeler ve alınan kararlar daha ayrıntılı hale getirilmiştir. Petrol aramaları önceki dönemden daha fazla artmış ve petrol ile alakalı kamu kuruluşları bir çatı altında birleştirilmesi, madencilik ile ilgili de engellerin kaldırılması öngörülmüştür. 1979-1983 yılları enerji üretim ve tüketimin beklenenin altında kaldığı bir dönemdir. Üretimde %12 artış beklenirken %2,1 artış yaşanmıştır. Tüketim ise %9,4 beklenirken %2,3 olmuştur. Bu dönemde petrol ürünlerinin satış fiyatlarının artmasıyla petrol tüketimi de beklenenin altında olmuştur.

Enerji talebinin linyit ile gerçekleşmesi öngörülmüştür. 1979 yılında yaşanan ekonomik kriz sebebiyle petrol fiyatları artmış ihraç edilen ürünlerden elde edilen gelirin çok daha fazlası ithalata ödenmiştir. Yine bu dönemde toplam birincil enerji payı %90,6 olarak planlanmış ancak %77,7 oranında olmuştur.

12500 köyün elektrikleştirilmesi hedeflenmiştir. 1985-1989 yılları arasında birincil enerji kaynaklarına güneş enerjisi ve jeotermal enerjide eklenmiştir. 1990-1994 yılları arasında linyit ve petrol tüketimi birincil enerji kaynakları arasında payı azalmış, hidrolik enerji ve kömürün payında artış gözlenmiştir. 1994 yılında birincil kaynakların üretim oranı ile yerli kaynak tüketimi %51 karşılanmıştır. İthalat içindeki en büyük pay ise petrol olmuştur. Bu dönemde üretim ve iletim sistemlerinin düzenlenmesi ve şebekeler de yaşanan kayıpların azaltılması amaçlanmış ve yatırımlara öncelik verilmiştir. Atatürk Hidroelektrik Santralinde enerji üretilmesi ve batı bölgelere nakledilmesi için ihale yapılmıştır. Bu dönemde petrol üretimimiz 4.5 milyon ton ile büyük artış göstermiştir. Fakat bu seviye korunamamış ve 1994 yılında 3687 bin tona inmiştir. Yerli kaynakların geliştirilmesi için yapılan politika çerçevesinde en çok yatırım hidroelektrik ve linyit kaynakları olmuştur. 1997 yılında doğalgazda ise tutarlı üretim sağlanamamıştır. Bu yüzden doğalgaz ithal edilmiştir (Demirbaş,2002:166). 1997 yılında yap-işlet-devret modeli ile yeni finansman modeli temel alınmıştır. Elektrik sisteminin kesintisiz sağlanabilmesi için enerji yatırımları devreye sokulması hedeflenmiştir. Uluslararası yüksek teknoloji ve hızlı üretimin sağlanabileceği şekilde tedbirler alınması ön plana çıkmıştır. Yerel yönetimlerle işbirliği yapılarak çöp santrallerinin kurulması ve az da olsa bu santrallerden enerji üretilmesi hedeflenmiştir. Yurtiçi ve yurtdışı enerji faaliyetleri hızlanacaktır. Madencilik sektöründe madencilerin verimliliği için imkânlar sağlanacaktır. Yeraltı kaynakları ile ilgili işletmelerin sosyal ve teknik altyapı düzenlemelerinin yapılması ve uygun olanların özelleştirilmesinin yapılması hedeflenmiştir. 2007 yılında enerji kaynaklarının tümünden en etkili şekilde faydalanılması üzerinde durulmuştur. Maliyet ve fiyatlandırma yapılarak enerji konusunda sıkıntı yaşanmaması ve nükleer enerji kaynakları ile ilgili planlamalar yapılacaktır. Yurtdışı enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Enerji arz güvenliği ve devamlılığın sağlanması, serbest rekabetin temel alındığı enerji piyasasının oluşturulması ve özellikle en önemlisi çevreyi ve insanın sağlığını buna karşı korumak önemli hale gelmiştir. Türkiye'nin enerji alanında köprü görevi görmesi için çaba harcanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Etkin bir madencilik programının uygulanması böylece yeraltı enerji kaynaklarının Türkiye'nin gelişmesine katkı sağlayabileceği üzerinde durulmuştur. 2014 yılında enerji alanındaki %74 oranındaki ithalatın

nerdeyse doğalgaz ve petrolün tümü kömürün ise beşte biri kadarını kapsamaktadır. Bu sebeple uluslararası enerji fiyatlarındaki değişimler Türkiye'nin cari açığını direk olarak etkilemektedir. 2008 yılında %5,7 olan cari açık 2010 yılında %6,5 olmuştur. Ancak enerji fiyatlarının etkisi azaltıldığında %1,8 ve %4 gibi oranlara gerilemiştir (Gözler, 2015). Cari açığın bir diğer nedeni ise yüksek teknoloji sektörlerinin girdi açısından dışa bağımlı olmalarıdır. Enerjide ithalata olan bağımlılığımızı azaltmamız cari açığımızı da gerileteceği için çok önemlidir. Bu yüzden yenilenebilir enerji kaynaklarının alternatif olarak enerji arzındaki payının artırılması ve nükleer santrallerin kullanılması için çalışmalara devam edileceği üzerinde durulmuştur. Enerjide dışa bağımlılığın azaltılması için sanayide hammadde ihtiyacının karşılanması için jeotermal, maden ve enerji hammaddesi gibi alternatif olabilecek kaynakların bulunması için önemli çalışmalar büyük ölçüde arttırılmıştır.

Gelecek yıllardaki planlar ise özellikle 2023 yılında elektrik enerjisi güç potansiyelinin 110 bin MW üzerine çıkması, toplam elektriğin ise 416 milyar kWh seviyesine çıkarılması, nükleer santrallerin işletmeye başlanması ve üçüncü nükleer santralin inşasına başlanması, linyit ve kömür kaynaklarının elektrik üretiminde değerlendirilmesi, 2019 yılında kömürden üretilen elektrik enerjisinin artırılması hedeflenmiştir (Gözler, 2015).Yine 2023 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji üretimindeki payının artırılması, hidroelektrik kaynaklarının tamamının elektrik üretiminde kullanılması, rüzgâr enerjisi gücünün ve jeotermal enerjinin elektrik enerjisi için daha fazla arttırılması hedeflenmiştir (Gözler, 2015).

Ülkemizin enerji politikaları içerisinde bulunan enerji güvenliği öncelikli durumdadır. Bu sebeple Türkiye petrol ve doğalgaz boru hattı projeleri üzerinde durmaktadır. Türkiye'nin konumu gereği enerji ihraç eden ülkelere yakın olması, bu enerjinin ithalat ve ihracatında enerji koridoru görevi görmesini sağlamaktadır. Bu ticaret sağlanırken yer altından yapılacak boru hatları ülkelerin enerjiye erişimini kolaylaştırması açısından önemlidir. Bu yüzden Türkiye mevcut enerji boru hatlarını korumayı ve yeni enerji boru hattı projeleri oluşturmayı önemsemektedir. Ülkemizde var olan enerji boru hatlarımızdan biri 1973 yılında İran ve Türkiye arasında Kerkük'ten gelen ham petrolün Ceyhan Deniz Terminaline ulaştırılmasını amaçlayan Kerkük-Yumurtalık ham petrol

boru hattıdır (www.mfa.org.tr, b.t.). Diğeri ise 2006 yılında açılan Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı (BTC) Azeri petrolü başta olmak üzere Hazar havzasının petrolünü ekonomik, çevresel ve güvenli bir şekilde Gürcistan üzerinden Ceyhan'a ulaştırılması buradan tankerlerle uluslararası pazara iletilmesi amacıyla inşa edilmiştir (www.mfa.org.tr, b.t.). Mevcut doğalgaz boru hatlarımız ise 2007 yılında faaliyete başlayan Azerbaycan tarafından Hazar Denizinde üretilen gazın Türkiye'ye taşınması için inşa edilmiş Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hattıdır (www.mfa.gov.tr, b.t.). 2007 yılında açılan Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Enterkonektörü ise Azerbaycan'dan aldığımız doğalgazın bir kısmını bu boru hattıyla Yunanistan'a ihraç etmekteyiz. Sovyetler döneminde temelleri atılmış ve Rusya'dan başlayarak Ukrayna, Romanya, Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye uzanan Rusya Türkiye doğalgaz boru hattıdır (www.mfa.gov.tr, b.t.). Rusya ve Türkiye arasında gerçekleştirilen en önemli doğalgaz boru hattı olan Mavi Akım 2005 yılında açılarak Karadeniz'in altından Rusya'dan direk olarak Türkiye'ye gelmektedir (www.mfa.gov.tr, b.t.). 1996 yılında ise İran ile Türkiye arasında doğalgaz boru hattı anlaşması yapılmıştır (www.mfa.gov.tr, b.t.). Türkiye enerji politikasında Ceyhan limanına LNG, petrol rafinerisi ve petro kimya tesisi yaparak bu limanı enerji ticaretinin merkezi haline getirmeyi planlamaktadır (www.mfa.gov.tr, b.t.).

Enerji üretimi yapan ülkeler birçok açıdan şanslıdır ve hareket alanları geniştir. Türkiye yeterli üretimi yapamıyor olsa da bulunduğu konum gereği enerji koridorunu oluşturabilir olması avantaj sağlamaktadır. Bu durum ekonomik ve siyasi birçok alanı etkilemektedir. Enerji üreten ve Sovyet ardılı ülkelerin enerji kaynakları üzerinde etkili olan bir ülke olarak Rusya kendi çıkarlarına uyduramadığı Avrupa ülkelerine bu konuda yaptırım uygulayarak etkisi altında bırakmıştır. Bu durum enerjinin önemini ve buna bağlı olarak Rusya'nın hareket kabiliyetinin enerji sayesinde ne kadar genişlediğine örnektir. Türkiye'de tam anlamıyla enerji koridoru haline geldiğinde siyasi ve ekonomik alan başta olmak üzere etkinlik sağlayabilir.

Türkiye jeopolitik anlamda çok önemli konumdadır. Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerinin kavuştuğu noktada yer almaktadır. Dünya petrol rezervlerinin %72,7, doğalgaz rezervlerinin %71,8 sahip olan bu coğrafya da yer

almasına rağmen enerji konusunda dışa bağımlı durumdadır (www.akademikperspektif.com,2013). İthal ettiğimiz enerji ürünlerinde ilk sırada petrol ikinci sırada doğalgaz yer almaktadır. Gelişmekte olan Türkiye ekonomisi için petrol ve doğalgaz kritik öneme sahiptir. Sadece bununla da kalmamaktadır. Coğrafi anlamda enerji üretiminin özellikle petrol ve doğalgaz rezervlerinin dünya ortalamasının üzerinde bulunan bu bölgeden uluslararası pazarlara aktarılırken Türkiye ekonomik ve politik çıkar elde etmektedir. Batı pazarına ulaştırılması gereken petrol ve doğalgazın ister boru hattı yoluyla olsun ister tanker ile olsun Boğazlardan geçirilmesi gerektiği için Türkiye bu durumdan gelir elde etmektedir. Ekonomik anlam bir yana uluslararası imajımız için de önemli bir durumdur. Buna örnek olarak Nabucco Projesi ile enerji boru hattı sayesinde Türkiye uluslararası alanda geniş yer bulmuş ve Türkiye'nin AB entegrasyonu tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa'nın enerji ithalatında ana arter olmak amaçlanmıştır. Böylece ekonomik büyüme sağlanacak hem ekonomik açıdan hem de AB için stratejik konum daha da fazla önem kazanacaktır. AB üyeliği için bile önemli kriter haline gelebilecek durumdur.

Sovyetlerin dağılmasından beri Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalar geliştirmiştir. Türkiye ise bu konuda AB'nin stratejik ortağı konumundadır. Bölgedeki zengin enerji rezervleri ABD ve Rusya'nın bölgeye yönelik politikalarında kendi çıkarlarını temel almalarına neden olmuş ve bu konuda iki ülke yine karşı taraflarda yer almıştır.

ABD, Türkiye'yi kendi yanına çekmek istemiş olsa da Türkiye'nin enerji ithalatında Rusya'nın önemli bir yere sahip olması sebebiyle iki ülke arasında dengeleme sağlanacak politikalar arayışına girmiştir. Ankara enerji arz kaynaklarını çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır.

Dış politika Orta Doğu ülkelerini de kapsayan enerji politikaları ile genişletilmiştir. Suriye, İran, Irak ile diğer petrol ve doğalgaz zengini ülkeler ile ilişkilerin en önemli unsuru enerji olmuştur (www.akaemikperspektif.com,2013). Var olan enerji kaynaklarının yetersizliği ve artan nüfusun gün geçtikçe artan enerji talebi gibi sebeplerden dolayı henüz işlevsel bir milli strateji yapılamamıştır. Türkiye çevresindeki karasularında

enerjiye yönelik çalışmalar konusunda geç kalmış, uluslararası şirketler hızlı hareket etmiştir.

Enerji verimliliği konusunda da geç kalınmış, hem teknolojik açıdan hem de kamuoyunda gereken şekilde yankı bulmamıştır. Bu nedenle enerji alanında yaşanan bu kayıp ülke ekonomisinde de çok büyük açığa neden olmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi konusunda da ulusal projeler gerçekleştirilememiş bu konuda da beklenen seviyeye gelinememiştir. Nükleer enerji konusunda da tüm dünyada tartışmalar yaşanmış olmasına rağmen Türkiye konuyla alakalı girişimlerde bulunmuş, başarılı strateji izlenememiş ve tehdit edeceği konular hakkında tartışmalar sonuçlandırılmamıştır. Bu sebeple Türkiye'nin karnesine zayıf not işlenmiştir (www.akademikperspektif.com,2013).

2.3.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Turizm Politikaları

Cumhuriyetin kurulmasıyla tüm kurumlarda yaşanan modern değişimler turizmde de görülmüştür. Cumhuriyet öncesinde gösterilen bireysel çabalar turizm faaliyetleri gerçekleştirilirken Cumhuriyetin ilanı ile örgütlenme faaliyetleri içerisine girmiştir.

1923 yılında ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulan Seyyahın Cemiyeti (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu) turizmde örgütlenme adına atılan önemli bir adımdır. Ülkemizin önemli bir boşluğunu doldurarak uzun yıllar turizm, kültür alanında devlet organı gibi görev yaparak ilk karayolu haritası, ilk turistik rehber, ilk afişler, ilk prospektüsler basılmış, dil kursları açılmış, tercüman rehber sınavları yapılmış ve yaygınlaşmıştır (Coşkun, 2010:18). Bu alanda kongreler düzenlenmiştir. 1924 yılında Vagon Li adındaki Fransız şirket ile anlaşma yapılmış, Türkiye de ilk yataklı vagon hizmete girmiştir (Coşkun, 2010:18). Seyir Sefain İdaresi ise denizcilik alanında atılan önemli bir adımdır. Türkiye Tayyare Cemiyeti ise 1925 yılında kurulmuş, 1933 yılında Türkiye Havayolları İşletme İdaresi adını almıştır (Coşkun, 2010:18). Vekaleti Emniyeti Umumiyesin Müdüriyeti bünyesinde 1930 yılında turizm işleriyle sorumlu şube kurulmuştur. Yine 1930 yılında İstanbul Belediyesine bağlı İktisat İşleri Müdürlüğü bünyesinde turizm şubeleri açılmıştır. Turizm kamu yönetimi bünyesine dahil olmasını sağlayan ilk resmi kanun 1934 yılında

çıkarılmıştır. Bu kanun ile İktisat Vekaleti Teşkilatı Dış Ticaret Dairesi bünyesindeki Türk Ofisine turizm ile ilgili işler bırakılmıştır (Coşkun, 2010:19). Bu dönemlerde turizme bakış açısı değişmiştir. 1935 yılında belediyelerde turizm şubeleri kurulmuş, rehberlik kursları açılmış ve bu alanda verilen mezunların sayısı artmıştır (Coşkun, 2010:19). 1940'lı yıllarda turizm, 2. Dünya savaşı sebebiyle durmuştur ve rehberler olumsuz etkilenerek mesleklerini bırakmak zorunda kalmışlardır (Coşkun, 2010:19). 1939 yılında Turizm Müdürlüğü, Ticaret Bakanlığına bağlanarak Turizm Dairesi olmuştur. 1940 yılında üniversitelerde çalışmalar ve konferanslar gerçekleştirilerek yurtiçi turizmi, mirasın ve değerlerin korunması amacıyla bilgilendirmeler yapılmıştır. Turizm Bakanlık düzeyine çıkarılması için adımlar atılmıştır (Coşkun, 2010:20). 2. Dünya savaşı sırasında duran turizm 1950'li yıllarda tekrar canlanmaya başlamıştır. 1953 yılında Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiş, bu kanun ile yerli ve yabancı yatırımcılar için teşvik ve vergi indiriminin yapılmasını kapsamaktadır (Coşkun, 2010:20). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve 2. Dünya Savaşı sebebiyle 1923-1950 turizm sektörü ülkemizde düşük seyretmiştir. 1950-1960 yılları arasında çalışmalar sınırlı kalmıştır.

1923-1960 yılları arası Türkiye'de planlı dönem öncesi olarak, 1960 yılından günümüze kadar olan dönem ise planlı dönem olarak adlandırılmaktadır (Soyak, 2013: 10). Uluslararası alanda 1950-1960'lı yıllarda kitle turizmi gelişmeye başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı 1960'lı yıllarda kurulmuş, 1961 Anayasası ile kalkınma planları kurumsallaşmış ve turizm faaliyetleri bir sektör olarak tanınarak kalkınma planlarına dahil edilmiştir (Soyak, 2013:10). T.C. Turizm Bankası A.Ş. faaliyete başlamış, turizm politikaları kalkınma planları içerisinde kamu sektörü için zorunluluk haline gelmiştir.

Birinci beş yıllık kalkınma planı kapsamında 1963-1967 yıllarında turizm sektöründe döviz kazandırma ve ödemeler açığının kapatılması öncelikli olmuştur. Turizmin sosyal, kültürel ve ekonomik getirilerinden yararlanılması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Soyak, 2013:10). Akdeniz ve Ege bölgelerine turistik yatırımların artırılması gerektiği bu bölgelerin iç ve dış turizm için çekici bölgeler olduğu üzerinde durulmuştur. Yabancı turist sayısının %20 artırılması, konaklama yatırımlarının yapılması, tanıtım çalışmalarının yapılması, turizmin yan sektörlerine önem verilmesi, yabancı turistlerin tatil

süresinin 4 günden 6 güne çıkarılmasını sağlamak üzerinde durulmuştur (Mil, 2016:7).

İkinci beş yıllık kalkınma planı kapsamında 1968-1972 yıllarında iç turizmin geliştirilmesi, dış turizmin artırılması, turistik potansiyel olan bölgelere yatırımın sağlanması, fiyatları uluslararası rekabet koşullarına göre uygulanması, altyapı imkanlar ve örnek tesisler kamu kurumları tarafından gerçekleştirilirken, üst yapılar ise özel sektörler tarafından yapılması üzerinde durulmuştur (Soyak, 2013:10). Turizm potansiyeli olan bölgelerde kitle turizmi için gereken konaklama, ulaşım yatırımlarının sağlanması ve bu yatırımlar için gereken mali, hukuki desteğin sağlanması, turizm örgütlenmesi üzerine düzenlemelerin yapılması üzerinde durulmuştur (Mil, 2016:7). Bu dönemde kitle turizmine önem verildiği için kitle turizmine uygun yatırımların ve bu yatırımlara teşvik sağlanmıştır (Mil, 2016:8).

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı kapsamında 1973-1977 yıllarında birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planları üzerinde durulmuş ve genişletilmiştir (Mil, 2016:8). Ulusal ve uluslararası turizmin tahminini yapmanın zorluğu üzerinde durulmuştur. Bunun sebebi turizm talebinin ekonomik, sosyal ve siyasal olmasıdır (Mil, 2016:8). İkinci planda olduğu gibi konaklama tesislerinin turizm potansiyeli yüksek öncelikli bölgelere yapılması gerektiği bu yatırımlar yapılırken kitle turizmine uygun şekilde yapılması, milli parkların yapımı, tarihi eserlerin onarımı için yatırımlar yapılması, altyapı çalışmaları, havaalanı yapımı, karayollarının düzeltilmesi, turizm potansiyeli olan bölgelere su, elektrik, kanalizasyon ve yat yavaşma yerlerinin yapılması üzerinde durulmuştur (Mil, 2016:8).

Dördüncü beş yıllık kalkınma planı kapsamında 1979-1983 yıllarında kitle turizmi için geçmiş dönemlerde yapılan politikalar bu dönemde de devam etmiştir. Bu dönemde farklı olarak yapılması istenen, planlı çalışmaların istenen sürede bitmesi ve istenildiği şekilde sonuçlanması için Organize Turizm Bölgeleri'nin geliştirilmesine karar verilmiştir (Mil, 2016:8). Kamu yararı için göl, nehir ve denizlerin kullanılmasını sağlamak, kamuya ait dinlenme tesislerinin, kampların ve turistik bölgelerdeki yatak kapasitelerinin tek yerden

yönetilmesi ve potansiyeli olanların dış turizme açılması hedeflenmiştir (Mil, 2016:8).

Beşinci beş yıllık kalkınma planı kapsamında 1985-1989 yıllarında yapılan politikalar 1980'li yıllarda yapılan ilk plan olduğu için önemlidir. Bunun sebebi siyasi ve ekonomik gelişmelerin turizmin temelini oluşturuyor olmasıdır (Mil, 2016:9).Türkiye'de dışa açık ekonomi politikaları 24 Ocak kararı ile uygulanmaya başlamıştır (Soyak, 2013:11). Bu dönemde ithal ikameci sanayi durdurulmuş yerine ihracata yönelme olmuş bu durum da Türkiye'nin döviz kazanmasına yönelik politikalar benimsemesine, turizmin kalkınmada öncelikli hale gelmesine neden olmuştur. 1980 Turizm Teşvik Kararı, 1982 Turizm Teşvik Kanunu, 1985 Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektör, kaynak kullanımını Destekleme Primi gibi teşvikler 1990'lı yıllara kadar turizm ciddi şekilde olumlu yönde ilerlemesini sağlamıştır (Soyak, 2013:11). 1980 yılından sonra devlet kuruluğu olan kamplar, oteller, konaklama tesisleri ve TURBAN özelleştirme kapsamına girmiştir (Soyak, 2013: 12). Turizm Bankasına direk yatırım yerine kredi olarak kullandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Böylece devlet turizm işletmeciliğinden elini çekerek yalnızca altyapı çalışmalarına yönelmiştir (Soyak, 2013: 12). Sürdürülebilir turizm konusunda ise tarihi, kültürel ve arkeolojik varlıklar ile festival, av, su sporları, kış, gençlik turizmi ile diğer potansiyeller değerlendirme kapsamına girmiştir (Soyak, 2013: 12).

Altıncı beş yıllık kalkınma planı kapsamında 1990-1994 yılları arasında ise festival, av, su sporları, kış, sağlık, kongre, termal turizmine yönelmeye teşvik politikalarına öncelik verilmiştir (Soyak, 2013: 12). Otelcilik, turizm meslek liselerine ağırlık verilmesi, kültürel değerlerin ve doğal güzelliklerin korunmasına öncelik tanınması, yerli seyahat operatörlerine destek verilmesi, nitelik yükseltici önlemler alınması, turizmin yılın her ayına yayılması ve turizm hizmetlerinin toplum için uygun ve sağlıklı olmasını sağlamak öncelikli amaç olmuştur (Mil, 2016:9).

Yedinci beş yıllık kalkınma planı kapsamında 1996-2000 yılları arasında küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesine önem verilmiş, tüketici talepleri kapsamında alternatif turizm yaratılması, tanıtım, pazarlama ve turizm

ürünlerinde çeşitliliği arttırmaya önem verilmiştir (Soyak, 2013: 12).Doğal ve kültürel değerlerin zenginleştirilmesi, sürekliliğin sağlanması, yüksek verimli turizm ekonomisinin geliştirilmesi, İpek Yolu üzerinde bulunan hamam, han ve kervansarayların 1996 yılında turizme açılmasını hızlandırmaya yönelmişlerdir (Mil, 2016:10).

Sekizinci beş yıllık kalkınma planı kapsamında 2001-2005 yılları arasında bazı yabancı turizm operatörlerinin koşul ve fiyatları tek taraflı belirlemesi Türkiye turizmine olumsuz etki yarattığı tespit edilmiştir (Soyak, 2013: 12). Bu yüzden hava ulaştırma, kalite iyileştirme, pazarlama alanlarına teşviklerin artırılması hedeflenmiştir. Sürdürülebilir turizmin üzerinde durulmuş bununla ilgili yönlendirme faaliyetlerini sürdürebilmek için önlem ve tedbirler bu dönemde de üzerinde durulan bir konu olmuştur (Soyak, 2013: 12).

Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı kapsamında 2007-2013 yılları arasındaki turizm politikalarının temeli turizmden çok gelir elde etmek ve turizm potansiyeli olan bölgelerin geliştirilmesine ağırlık vermek olmuştur (Coşkun, 2010:38). Bu dönemde tanıtım ve pazarlama konusunda reformlara ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Belirsizliklerin ve rekabetin olduğu bu dönem planları Türkiye'nin turizmden alacağı payı arttırmak, kültürel, tarihi, coğrafi ve doğal değerlerin korunması-kullanımı hedeflenmektedir (Coşkun, 2010:38). Turizm potansiyeli olan bölgelerin cazibesinin artırılması, kamunun turizmdeki yerinin yeniden tanımlanması, golf, dağ, termal, kış, yat, kongre ve ekoturizm ile ilgili yönlendirme faaliyetlerine devam etmek, sağlık hizmetlerinin desteklenmesi, sektörün uzun vadede ve sağlıklı şekilde sürdürülmesi için Turizm Sektörü Ana Planı yapılması, alanda eğitim, kalite, verimlilik ve iş kalitesini arttırıcı sistemlerin sağlanmasından bahsedilmiştir (Coşkun, 2010:38).

Onuncu beş yıllık kalkınma planı kapsamında 2014-2018 yılları arasında kapsayan politikalar ise ülkemizdeki sağlık turizmi potansiyeli üzerinde durulmuştur. Özellikle Türkiye Avrupa ülkelerine göre daha kaliteli ve ucuz hizmet avantajı sağlamaktadır (Çetin, b.t.). Enerji kaynaklarının azalması, iklim değişikliği, çölleşme, nüfus artışı gibi konulardan bahsedilirken eko-turizmi ve yeşil büyüme gibi kavramların üzerinde durulmuştur (Çetin, b.t.). Pazarlama ve tanıtım konularının özel sektöre verilmesi, bu alanda teşviklerin sağlanması,

turist harcamasının ortalamasının üzerine çıkarılması için gerekenlerin yapılması, kültür miraslarına karşı afet riski göz önünde bulundurulması ve böylece korunması, yöresel, gastronomi sektörlerinin turizmdeki önemi üzerinde durulmuştur (Çetin, b.t.).

2.4. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin Enerji ve Turizm Politikaları

2.4.1. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin Enerji politikaları

Dünyadaki petrol rezervlerinin %25'i, kömürün %35'i, doğalgaz ve uranyumun ise %50'si ŞİÖ topraklarında bulunmaktadır (Temur, 2014). Yaklaşık 12.4 trilyon gelir hacmine sahip olan bu örgüt bünyesinde bulundurduğu enerji kaynakları bakımından zengin Orta Asya, iş gücü ve yüksek teknolojiye sahip Çin ve Rusya gibi iki büyük gücün bulunduğu bir örgüttür (Temur, 2014). Rusya ve Çin'in örgüt kapsamında ele aldığı politikalara bakmak gerekirse örgüt içerisinde bu iki büyük gücün çıkarları temel alındığı görülmektedir (Kessikbayev, 2005).

Rusya ve Çin başta Orta Asya'nın istikrarını desteklemektedir (Budak, Rusya enerji koridorunu kontrol altına almak ve Avrupa'ya giden enerjiyi kendi tekeline almak istediği için Orta Asya'ya önem vermekte bu ülkeleri kendi gerçekleştirdiği altyapı imkânları ile sıkıştırmaktadır (Budak, 2012). Batıya karşı Rusya'nın en büyük gücü petrol ve doğalgazdır (Kısacık, 2012). Rusya bu gücünü kullanarak Batının desteklediği hiçbir alternatif güzergâha destek vermemekte bölge ülkelerinin üzerindeki hâkimiyeti kullanmaktadır (Kısacık, 2012). Bu yüzden ABD'nin Kafkas ülkelerini yeni enerji boru hat güzergâhlarında ikna etmeye çalışırken Rusya buna destek vermemekte ve buna önlem olarak Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'dan taahhüt almıştır (Kısacık, 2012). Rusya bölgedeki gücünü farklı ülkelere kaptırmamak için elinden geleni yapmaktadır (Kısacık, 2012). Avrupa birliğini ülkeleri ile yaptığı enerji ticareti ile Avrupa'yı enerjisiz bırakmamakta bunun nedeni ise alternatif

enerji arayışına imkan vermek istememesidir (Budak, 2012). Bu kapsamda yaptığı Güney Akım ve Kuzey Akım projesi önemlidir (Budak, 2012). Rusya enerji alanında hedeflerini gerçekleştirebilmek için bölgede BDT, ŞİÖ gibi örgütlere öncülük etmiştir (Budak, 2012). Bölge ülkelerle yalnızca ekonomik değil askeri yönden de işbirliği yaparak hem bölgede kendi askerini bulundurmuş, güvenliği sağlamıştır. Bu yönde yaptığı işbirlikleri enerji güvenliğini de ilgilendirmektedir (Budak, 2012).

Orta Asya'da ki en önemli ekonomik ve güvenlik alanında bölgesel işbirliği ŞİÖ'dür (İskender, 2013). 2006 yılında Şanghay'da düzenlenen ŞİÖ zirvesinde ilk defa "Enerji Kulübü" olma amacı Putin tarafından dile getirilmiştir (İskender, 2013). Putin, "Enerji Kulübü" ile ŞİÖ' nün enerji politikaları oluşturacak, bölgedeki işbirliğini de güçlendirecek bu kulübün kurulmasını teklif etmiştir (İskender, 2013). Bu teklif Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'ne (OPEC) benzeyen ancak bunun Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Birliği gibi olacağı düşünülmüştür (İskender, 2013). İran'ın da örgüte Gözlemci Üye statüsü ile katılması, doğalgaz rezervlerinin %50'sinin ŞİÖ toprakları üzerinde bulunmasına neden olmuştur (İskender, 2013). Doğalgazın üye ülkelere ve uluslararası pazarlara ulaştırılması, üretimi ve satışının kontrol edilebilmesi için ŞİÖ kapsamında enerji politikasına ihtiyaç duyulmaktadır (İskender, 2013). "Enerji Kulübü" nün kurulmasına ABD ambargosu sebebiyle uluslararası pazara açılmayan İran destek vermiştir (İskender, 2013). Putin "Enerji Kulübü" gerekliliğini 2007 yılında düzenlenen ŞİÖ zirvesinde yeniden dile getirmiş olsa İran dışında diğer üyeler tarafından ilgi görmemiştir (Karip, 2013). Rusya'nın bu talebi diğer üyeler tarafından ilgi görmemiş bunun nedeni de Rusya'nın etkisi altında Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan diğer ekonomik işbirlikleridir.

Genel olarak bakıldığında Orta Asya'da ki enerji politikalarının temelini enerjinin üretilmesi, satışı ve ulaştırılması oluşturmaktadır. Rusya'nın bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi, bölge ülkeleri üzerindeki kontrolünü de beraberinde getirmiştir (Yazar, 2011:39).1997 yılında Kazakistan petrolünün çıkarılması ve nakledilmesini içeren bir anlaşmayla Orta Asya'ya girmiştir (Uğrasız, 2002:230-231). Çin bölgeye yönelik politikasında ABD tehdit olarak görmekte bu yüzden ABD'yi bölgeden uzak tutarak, Orta Asya'yı kontrol etmek istemektedir (Uğrasız, 2002:231). Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşımı ve bu

kaynakların güvenliğini tehdit edecek herhangi sorunu önlemeyi dış politikasında amaç edinmiştir (Uğrasız, 2002:232). Rusya ve Kazakistan ile yaptığı işbirliği sayesinde enerji güvenliğini sağlamaktadır (Uğrasız, 2002:232). Bölge ülkeleri ile yaptığı işbirliklerinin temelinde yatan neden Orta Asya'ya ticari ve güvenlik açısından bakmasıdır (Uğrasız, 2002:232). Çin ve Rusya ŞİÖ kapsamında birlikte hareket etseler de ticari özellikle enerji alanında da birbirlerine çok fazla hissettirmedikleri bir çekişme durumu söz konusudur. Bu yüzden Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve kendi ürünlerine bağlamayı hedeflemektedir (Uğrasız, 2002:232). Bölge ülkelerinin üçüncü ülkelerle yapabilecekleri enerji ticareti farklı alternatif olmadığı için Rusya üzerinden geçen boru hatları sayesinde gerçekleştirmektedirler (Yazar, 2011:39). Rusya'nın kendi güzergahına alternatif olabilecek durumlara karşı çıkmak önceliğidir(Yazar, 2011:39). Aynı şekilde Hazar havzasında bulunan petrol ve doğalgaz üzerinde de etki kurmakta bu yüzden alternatif projelere daima karşı çıkarak, Avrupa pazarına ulaştırılması gereken petrol ve doğalgazı kendi toprakları üzerinden transit veya kendi aracılığıyla geçirmek enerji politikasının temelidir (Yazar, 2011:39). Avrupa ve ABD'nin desteklediği Nabucco ve BTC projelerine karşı çıkmıştır (Yazar, 2011:39). Rusya kendisini saf dışı bırakan projelere karşı çıkmakta, ABD ise alternatif olarak Rusya'nın etkisi olmayacak projelere destek vermektedir (Yazar, 2011:39). Bu projelerin ticari yanı sıra siyasi boyutu da güçlüdür (Yazar, 2011:39).Avrupa'nın artan enerji ihtiyacını karşılamak ve AB'nin enerji çeşitliliğine giderek alternatif kaynak üretimini engelleyebilmek için Almanya ile Kuzey Akım, İtalya ile Güney Akım projesini gerçekleştirmiştir (Yazar, 2011:40-41).

Orta Asya ülkeleri SSCB'nin dağılmasıyla finansal nedenlerden dolayı ve coğrafi durum sebebiyle uluslararası pazarlara enerjisini iletememekte bunun için yatırımlara ihtiyaç duymaktaydı (Ekrem, 2011:28-29). Çin'de bu sayede Orta Asya'ya girmiş ve ihtiyacı olan, yakın, güvenilir enerji kaynaklarından yararlanmak istemiş, bölgeye yönelik dış politikasını buna göre şekillendirmiştir (Ekrem, 2011:29). Çin günümüzde Afrika, Ortadoğu, Rusya ve Orta Asya'dan petrol ithal etmekte ve petrolünün %50'sinden fazlasını ithal etmektedir (Ekrem, 2011:29). Bu yüzden enerji çeşitliliği ve güvenliği açısından Orta Asya ve

Kafkasya çok önemlidir (Ekrem, 2011:29). Çin'in petrol ithalatında önemli yer tutan Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattı, Özbekistan-Çin doğalgaz boru hattı alternatif enerji hattını oluşturmaktadır (Ekrem, 2011:30). 2009 Orta Asya doğalgaz koordinasyon merkezi komitesi yılında Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan arasında kurulmuştur (Ekrem, 2011:30). 1994 yılında Türkmenistan ile yaptığı doğalgaz boru hattı anlaşması ile Özbekistan ve Kazakistan'dan geçerek Çinin doğusundaki Lian Yungang limanına ulaşan boru hattı döşenmesi planlanmış, 2010 yılında bu hattı tamamlamıştır (Ekrem, 2011:31).1997 yılında Çin Petrol-Doğalgaz Şirketi Kazakistan'da bulunan Ak-töbe petrol kuyusunun %60'ını satın almıştır (Ekrem, 2011:31).

Coğrafi açıdan kapalı bir ülke olan Kazakistan'ın bu durumu politikalarını da etkilemektedir (İsmayılov ve Budak, 2015:8). Kazak petrolünün uluslararası piyasalara ulaşması ve bu ulaşımı sağlarken Sovyetlerden kalma olan enerji boru hatlarını kullanıyor olması Rusya'ya bağımlılığını göstermektedir (İsmayılov ve Budak, 2015:8). Batılı ülkeler ve Çin'in Kazak petrol ve doğalgazına yaptıkları yatırım Rusya'nın yaptığı yatırımdan daha fazladır (İsmayılov ve Budak, 2015:8). Rusya'nın Kazak petrol ve doğalgazında ki ağırlığını dengeleyebilmek için Çin ve Batılı ülkeler ile işbirliği gerçekleştirilmiştir (İsmayılov ve Budak, 2015:8).Rusya'yı dengelemek adına Batılı şirketler ile işbirliğini önemseyen Kazakistan, aynı zamanda Rus boru hatlarına alternatif projeler üretmektedir (İsmayılov ve Budak, 2015:8).

Kırgızistan diğer Orta Asya Cumhuriyetleri kadar doğalgaz ve petrol rezervi bulunan bir ülke değildir (T.C.ekonomi Bakanlığı Bişkek ticaret müsteşarlığı, 2013:11). Kırgızistan'daki doğalgazın taşınması, dağıtılması ve satılması ulusal şirket olan KırgızGaz A.Ş. hisselerinin tamamını sembolik bir rakam olan 1 dolara Rus şirketi Gazprom A.Ş. satmıştır(T.C.ekonomi Bakanlığı Bişkek ticaret müsteşarlığı, 2013:11). Böyle bir anlaşmanın yapılma sebebi ise Rusya tarafından Kırgızistan boru hatlarının yenilenmesi, gaz dağıtım sisteminin ise modernize edilmesi, petrol ve doğalgaz kaynakların arama çalışmasının yapılmasıdır (T.C.ekonomi Bakanlığı Bişkek ticaret müsteşarlığı, 2013:11). Kırgızistan elektrik üretiminde önem taşıyan bir ülkedir (T.C.ekonomi Bakanlığı Bişkek ticaret müsteşarlığı, 2013:11). Kırgızistan'ın elektriğini bölge ülkelere iletmeyi hedeflemekte ve bu kapsamda elektrik hattının Kazakistan ve

Çin'e bağlanması için çalışmalar sürdürmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı Bişkek ticaret müsteşarlığı, 2013:10). Elektrik iletiminde ve alt yapısının geliştirilmesinde gereken geliştirici projeler ise bakanlık kapsamında yapılmaktadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı Bişkek ticaret müsteşarlığı, 2013:10).

Orta Asya'nın merkezinde yer alan Özbekistan coğrafi açıdan önemli bir ülkedir (Ismayılov ve Budak, 2015). Kendi petrol ihtiyacının neredeyse tamamını karşılayan bir ülke olan Özbekistan, ekonomik anlamda büyümek istemekte bu yüzden de ekonomik gelirlerin çeşitlendirilmesine yönelik politika izlemektedir (Ismayılov ve Budak, 2015). Son dönemde doğu pazarına açılma hedefini gerçekleştirmiştir (Ismayılov ve Budak, 2015). Yabancı enerji şirketlerinin yatırım yapmasını kolaylaştıracak yasalar düzenlemekte, Özbekneftegaz adlı devlet şirketine ortaklık kurma yetkisi vermektedir (Ismayılov ve Budak, 2015). Orta Asya'ya Çin'in yatırım yapması ile Rusya'ya olan bağılılık azalmış ve kendi topraklarından geçen boru hatlarına sahip olmuşlardır (Ismayılov ve Budak, 2015).

Su kaynakları bakımından zengin bir ülke olan Tacikistan, bu su kaynakları sayesinde hidroenerji potansiyeli olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu yüzden Ülkenin kalkınması için bu su kaynakları önemlidir (www.ekonomi.gov.tr,2015:15). Tacikistan Enerji Bakanlığı tarafından 20 yıl içerisinde toplam 61 santral inşa edilmesi planlanmıştır (www.ekonomi.gov.tr,2015:15). Tacikistan, yatırımcıları ülkeye çekmeyi hedeflemektedir. Tacikistan Dışişleri Bakanı BM genel kurulunda yaptığı konuşmasında " Tacikistan su ve enerji kaynakları konusunda yatırıma hazır (www.haberler.com, 2011)" demiştir.

2.4.2. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin Turizm politikaları

ŞİÖ' nün kendi çatısı altında turizm politikaları ile alakalı bir konu bulunmamaktadır. Ancak üye ülkelerin yakın temasları sayesinde ikili ve çoklu olarak görüşmelerde bölge turizmini canlandırabilmek için görüşmeler sırasında dile getirilmektedir.

SSCB'nin dağılmasıyla sınır komşumuz olan Rusya her yıl yurt dışına çok fazla turist gönderdiği için uluslararası alanda önemlidir. Bu yüzden turizminden sıkça söz ettiren ülkeler Rusya için özel tanıtımlar düzenlemekte, potansiyel Rus turist için hazırlıklar yapılmaktadır (Ersöz, 2012:24). Ancak Rusya'dan her yıl ortalama 10-12 milyon turistin yurt dışına seyahat etmesi ülkenin ödemeler dengesini değiştirmekte ve cari açığını olumsuz etkilemekte olduğuna dair haberler çıkmaktadır (Ersöz, 2012:25). Bu duruma paralel olarak da hükümet tarafından bir kısım vatandaşı yurtiçi turizmine yönlendirmeyi temel alan politikalar yapılmaktadır (Ersöz, 2012:25). Yurt içi turizmi denildiğinde ise alt yapı ve üst yapı imkanlarının baştan düzenlenmesi ve geliştirilmesi önem kazanmaktadır (Ersöz, 2012:25). Son dönemlerde Rusya hükümeti de bu imkanların düzenlenmesi ve geliştirilmesi için gereken ne varsa yapmaktadır (Ersöz, 2012:25). SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'da turizmin ekonomik getirisinin ne kadar büyük olduğunu görmüş bu yüzden iç turizm için gereken adımları atmaya başlamıştır (Ersöz, 2012:25). Uluslararası kalite standartları çerçevesinde turistik tesisler kurmak, turizmde yeri olan küçük ve büyük işletmeleri desteklemek, turizmde iş alanları yaratmak ve istihdam sağlamak, turizmden elde edilen gelir ile ekonomiye katkı sağlamak, ödemeler dengesinde olumlu yönde değişim yaşanmak temel alınmıştır (Ersöz, 2012:26-27).

Çin, köklü bir tarihi olan kültürü, doğal güzellikleri, farklı ilgi çekici örf ve âdeti olan bir ülkedir (Coşkun, 2013). Kendi ülkesine turizm çekmekte bu yönden avantaj sağlamaktadır. Çin son dönemde ekonomik anlamda sağladığı başarıda turizmin payı büyüktür. Çin hükümeti tarafından yurtiçi ve yurtdışı turizmini ve bu turizmin gelişmesini arttıracak turizm politikası üstünde durmaktadır (Kennel, 2013). Bu politikası modern Çin devleti fikirleri ile uyumludur (Kennel, 2013). Bu politika bireysel ve sürdürülebilir kalkınma, turizm alanında küçük ve orta işletmelere kalkınmaları için teşvik etmektedir (Kennel, 2013). İç turizmini geliştirebilmek için yasal ücretli yıllık izinler üzerinde durulmuş, dinlenme günleri olarak adlandırılan bu izin günlerinin tatil için yeterli süreyi kapsamaması gerekmektedir (Kennel, 2013). Yalnızca iş ile alakalı değil aynı zamanda okullar içinde aynı düzenleme üzerinde durulmuştur (Kennel, 2013). Bu sayede yerli turizme katkı sağlanabilir (Kennel, 2013). Turizme katkı sağlayacak her durum aynı zamanda sanayiye katkı sağlayacağı

üzerinde durulmuştur (Kennel, 2013). Bu politika kapsamında belli müzeler ve anıt salonları ücretsiz olarak kullanılmasına izin verilerek turistik kullanılabilirliği ve turizm taşımacılığı artması ve bölgedeki işletmelere olumlu katkı sağlaması hedeflenmiştir (Kennel, 2013). Turizm ile alakalı alt yapı ve üst yapı çalışmalarının yapılması turizme erişimin iyileştirilmesi ve kolaylaştırılması üzerinde durulmuştur (Kennel, 2013). Sağlık, bisiklet, kongre gibi turizmin alt sektörlerinin yaratılması, Çin turizm sektörünün çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine önem verilmiştir (Kennel, 2013). Çin kendi kültürünü ve devrimini kutlayan bir ülke olarak bunun siyasi turizme katkı sağladığını görmüştür (Kennel, 2013). Turizm alanında eğitim verilmesini destekleyerek bu kişilere istihdam sağlamayı hedeflenmiştir (Kennel, 2013). Çin'in 2013-2020 yılları arasında geliştirmeyi planladığı uzun dönemli turizm politikası bu şekildedir.

Kazakistan'a ilgi gösteren turistler Astana ve Almatı'da bulunan büyük, modern oteller ve işletmeleri tercih etmekte bu yüzden turistik açıdan yoğunluk bu iki şehirde oluşmaktadır (Küçüktopuzlu ve Çakır, 2012:335). Kazakistan turizmi çok çeşitlidir. Macera, kültür, spor, iş turizmi gibi turizmin alt dalı birçok başlık bulunmaktadır (Küçüktopuzlu ve Çakır, 2012:335). İş amaçlı turizme bakıldığında diğer Orta Asya ülkelerine göre daha çok tercih edilmektedir (Küçüktopuzlu ve Çakır, 2012:335). Kazakistan turizmde talep sorunu yaşayan bir ülke olduğu için Kazak turizminin yurtdışında tanıtımının yapılması turizm politikaların en önemli konusudur (Majenqızı, 2013). Bağımsızlığını ilan ettikten sonra 1990'lı yıllarda WTO üyesi olmuş bu sayede turizmini uluslararası standartlara getirme çabası içerisine girmiştir (Majenqızı, 2013). Uluslararası fuar, sergi gibi sektörü ilgilendiren konularla ilgili çalışmalar yapılarak Kazak turizmi canlandırılmaya çalışılmıştır (Majenqızı, 2013). Bu doğrultuda Londra'da tanıtımlar yapılmıştır (Majenqızı, 2013). Turizmde kış sporlarına da ağırlık verilerek çeşitlendirmeye çalışılmış, bu durumun uluslararası alanda Kazakistan'ın imajına katkı sağlaması için önemli bir çalışma olduğu düşünülmektedir (Majenqızı, 2013). Altyapı ve üstyapı çalışmaları da büyük önem taşımakta bunun için politikalar yapılmaktadır (Majenqızı, 2013).

Kırgızistan Ticaret Bakanlığı uzmanları tarafından oluşturulan turizm politikasında tırmanış sporu, rafting yarışmaları, doğa yürüyüşü, ekolojik av

turizmi gibi bölgenin potansiyeli olan turizm alanları konusunda uluslararası bilgilendirme tanıtımı sağlamayı hedef edinmişlerdir (www.azattyk.org,b.t.). Turistik faaliyetlerin kalitesini arttırmak, hava trafiğini ve ülkeye olan turistik ve diğer alanlardaki yatırımı arttırmak Kırgız turizmi için gerekliliği üzerinde durulmuştur (www.azattyk.org, b.t.). Aynı zamanda daha önce yaşanan terör olayları sebebiyle güvenliğin en üst seviyeye çıkarılması daima üstünde durulan bir konu olmuştur (www.azattyk.org, b.t.).

Özbekistan turizm politikasında çalışacak kesimi bilgilendirmek amaçlı gereken eğitimi vermek, yerel turizmin gelişmesi, ülke ekonomisine turizmin direk olarak etkisi üzerinde durulmuştur(www.isteddod.uz, b.t.). Turizm altyapısı, bu alana yapılan yatırım, turizm sayesinde ortaya çıkabilecek uluslararası ticaret, istihdam, hizmet kalitesi, çevreye ve sosyo-kültürel etkileri, ödemeler dengesine katkı, istihdam için yasal çerçevede yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur (www.isteddod.uz, b.t.).

Tacikistan turizm politikasında ekonomik büyüme ve modernleşme çerçevesinde bir turizm politikası geliştirmek, turizm de kalkınma için gereken projelerin yapılması ve faaliyete geçmesi üzerinde durulmuştur (www.tajembiran.tj, 2013). Turizmde gereken fırsatlar ve işbirlikleri, turizmin gelişmesi stratejisi gibi turizm ile ilgili konuları genişletmek hedeflenmiştir (www.investmentcouncil.tj, 2014).

Orta Asya ülkelerine bakıldığında aynı gibi görünen fakat tarih, kültür ve coğrafi yapısı birbirinden farklı olan ve bu konuda birbirinden ayrılan bu ülkelerin turizm potansiyelini birbirinden farklı olmuştur (Küçüktopuzlu ve Çakır, 2012:334). Enerji bakımından zengin bir bölge olan Orta Asya turizm de aynı şansını yakalayamamıştır. Bulunduğu coğrafya sebebiyle genel olarak tercih edilen bir bölge olmamasına karşılık devletler bölge turizmini ve ülke turizmini canlandırabilmek için gereken kararları almakta ve uygulamaktadır.

3.BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşu ve İlk Yıllarında Türkiye-Şanghay İşbirliği Örgütü ilişkileri

Soğuk Savaşın sona ermesiyle Asya ve Orta Avrupa'da yaklaşık 20 ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Orta Asya, Kafkasya, Balkanlar, Karadeniz ve Orta Doğudaki bu değişim coğrafi açıdan merkez konumundaki Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu yüzden Türkiye, Orta Asya ve Kafkaslarda tüm bölge ülkelerini bir araya getirecek şekilde politikalar izlemeye yönelmiştir (Çomak, 2009:20). Bu bölgede bağımsızlığını ilan eden ülkelere karşı Türkiye'nin tavrı, geçmişten gelen tarihi, kültürel ve dini bağlar göz önünde bulundurularak başta bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke olmak ve bu bölgeye dış yardım olarak maddi destek sağlamak olmuştur (Akdiş, b.t.). Türkiye bölgede öncü olmak istediği için dış politikada bu ülkelerle işbirliği içerisine girmek için adımlar atmıştır. Bu politika çerçevesinde ise coğrafi yakınlıklarının avantajını kullanarak ekonomik anlamda ikili ve çok taraflı iş birliği gerçekleştirebilmek için 1992 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü(KEİ)(Kocaman ve Şadan, 2016:779-780) ve Afganistan, Pakistan, İran, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan'ın içinde yer aldığı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (EİT/ECO) kurulmasına Türkiye öncülük etmiştir (Çomak, 2009:20). 1992-1997 yılları arasında ise 1,8 milyar dolarlık dış yardım ve kredi desteğinin 1.6 milyar doları bölgedeki Türk Cumhuriyetlerine yardımın geriye kalanı ise KEİ üyelerine olmuştur (Akdiş, b.t.). Türk yatırımcılar ise bu bölgelere yönelmişlerdir. Maddi yönden verilen destekler konusunda Türkiye'nin 1990'lı yıllardaki ekonomik yapısını ele aldığımızda bu konuda yetersiz kaldığı söylenebilir (Akdiş, b.t.). Türkiye bölge ülkelerine yönelik ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri geliştirmek için adımlar atmıştır. Ancak Rusya'nın bölge ile olan ilişkisinin etkisinin daha fazla olması Türkiye'nin bölgeye yönelik hareketlerini kısıtlamıştır.

Türkiye'nin geçmişten itibaren batı ile yakın olması 1950'li yıllarda AB ile ilişkiler içerisine girerek tam üyelik başvurusunda bulunmasıyla da devam etmiştir. Ancak ne yazık ki AB için atılan adımlar ve çabalar hala daha olumlu bir sonuca varmamıştır. Uzun süredir AB üyeliği bekleyen Türkiye için ŞİÖ kurulduğu günden itibaren çok önemlidir. AB karşı Türkiye'nin yeni arayışlar içerisine girdiği söylenebilir (Çiçek, 2012).

Soğuk Savaş sonrası Avrasyacılık kavramı ortaya Rusya'da ağırlık kazanmıştır. Avrasyacılık kavramının en önemli özelliği Batı ve ABD hegemonyasına karşı olmasıdır (Hazır, 2014). Bu açıdan ABD'ye karşı Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin Rusya hâkimiyetinde bir araya getirilmesini temel alan bir kavramdır (Hazır, 2014). Rusya'nın siyasi, tarihsel ve felsefi yapısına uygun olarak geliştirilen Avrasyacılık kavramı, Türkiye tarafından net bir şekilde ifade edilemese de en basit şekilde AB ve ABD'ye karşı Çin, Rusya, Hindistan gibi Avrasya ülkeleriyle stratejik ortaklığın desteklendiği bir kavramdır (Ersen, 2013:15). Daha çok ulusalcı yapıda insanlar tarafından sahiplenilmiş bu kavram 1990'ların sonuna doğru Türkiye'nin gündeminde var olmaya başlamıştır. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ve Güney Kıbrıs'ın 2004 yılında AB üyeliğinin gerçekleşmesi Türkiye'de de batıya karşı olumsuz etki yaratmış ve Avrasyacılığın ön plana çıkmasına neden olmuştur (Ersen, 2013:15-16). Başta İşçi Partisi sonra Cumhuriyet Halk Partisi ve Türk Silahlı Kuvvetler içerisinden de bu kavrama ilgi gösterenler olmuştur. 2002 yılında dönemin Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç Rusya ve İran ile olan ilişkilerin AB'ye karşı güçlendirilmesi gerektiğine yönelik konuşması Avrasyacılığa olan ilgisini göstermektedir (Ersen, 2013:15-16).

1996 yılında Rusya ve Çin başta olmak üzere sınır sorunları ve güvenliğini sağlamak için bir araya gelen örgüt olan ŞİÖ, Avrasyacılığı savunan kesimler için ilgi çekici olmuştur. 2007 yılında İşçi Partisi seçim bildirisinde ŞİÖ' ye katılmayı dış politikada öncelikli hedef olduğu üzerinde durmuştur (Ersen, 2013:15-16). 2005 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ŞİÖ' ye üyelik için yaklaşımına İşçi Partisi tarafından destek verilmiştir (Ersen, 2013:15-16).

Türkiye'de Avrasyacılığa olumlu bakanlar temelde ideolojik açıdan da birbirlerinden farklı olmuştur. İşçi Partisi ŞİÖ' ye Rusya ve Çin gibi parti ideolojisine destek bu ülkelerle ittifak içerisinde olabileceğini düşünerek sosyalist/ ulusalcı Avrasyacılık olarak örgüte bakmaktadır (Ersen, 2013:16). Milliyetçi Hareket Partisi milliyetçi/Türkçü yaklaşımıyla Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar'da Türk dili konuşan Müslüman topluluklar üzerinde durmakta Çin ve Rusya'yı stratejik rakip olarak gören bir yaklaşımla bakmaktadır (Ersen, 2013:16). Türk Avrasyacılığına farklı bir yaklaşım ise İslamcı/muhafazakar açıdan bakılarak Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman halkla işbirliğine yönelik bir yaklaşımdır (Ersen, 2013:16). Osmanlı mirası olarak görülen Avrasya ile bağ kurulmuştur. Özellikle Ak Parti'nin Avrasyacılık yaklaşımının temelinde bu yatmaktadır (Ersen, 2013:16).Eski Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu " Stratejik Derinlik" kitabına sık sık kullandığı "Afroavrasya Ana Kıtası" Afrika, Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya'yı içine alan bir kavram olarak ele alınmıştır (Ersen, 2013:16). Ak Partili siyasetçilerin batı Hristiyanlığının ön planda olduğunu düşünmesi ve AB üyeliğinin gerçekleşmesi halinde medeniyet değiştirmek gibi algıların güçlenmesi ŞİÖ'ye yönelimini güçlendirmiştir (Ersen, 2013:17).Recep Tayyip Erdoğan, AB'nin Müslüman halka sahip bir ülkeyi birlikte istemeyeceği bu sebeple yeni arayışlar içerisinde ŞİÖ' nün bir seçenek olduğunu dile getirmiştir (Ersen, 2013:17). Ancak bu söylem dış politikada Avrasyacı bir tutum yerine medeniyetsel bir tutum izlediği söylenebilir (Ersen, 2013:17).

Türkiye daima Batıya yönelik politikalar izlemiş olsa da ABD'nin Brezinski önderliğinde yapmış olduğu plan Rusya'yı çevreleme, bölgede Rusya'yı sıkıştırarak yeniden büyümesini engellemeye çalışması sonucu olarak Rusya Türkiye'yi ŞİÖ'ye dahil ederek genişlemeye çalışmıştır (Hasret, 2009:23). Bu sebeple Rusya Orta Asya'ya gösterdiği önemi Türkiye'ye ve Ortadoğu'ya da göstermektedir. Bu bölgeye verilen önem ŞİÖ'nün Ortadoğu politikalarının temelini oluşturmaktadır. Rusya ve Çin örgütün belirleyici ana aktörleri olarak Ortadoğu'ya fazlasıyla önem vermişlerdir. Rusya, Sovyetler Birliği dağılmış olmasına rağmen dış politikada eski Sovyetler Birliği topraklarının kontrolünü sağlamak, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla hızlı bir şekilde ayrıldığı Latin Amerika, Afrika ve Ortadoğu'ya tekrar geri dönmek

istememesi dış politikasında en önemli noktalardan birisidir (Kayrak, 2012). Yeltsin döneminde izlenen politikalar Batı yönlü olmuş bu yüzden destek görmemiştir(Kayrak, 2012). Ancak 1996 yılında Ortadoğu uzmanı Yevgeni Primakov göreve getirilmesiyle dış politikada Avrasyacılık hakim olmaya başlamıştır (Kayrak, 2012). Primakov söylemlerinde de sürekli Rusya'nın büyük devletlere yakışır bir şekilde tek kutuplu sisteme dahil kalmaması gerektiği ve bu yüzden ABD'nin tek kutuplu düzenini dengelemeye çalışacağı ve ABD'ye karşı politika izleneceğinden bahsetmiştir(Kayrak, 2012).

Putin döneminde iyileşen ekonomi ve dış politikada değişiklikler ile çok yönlü politikalar izlenmeye başlanmıştır. Rusya'nın Ortadoğu politikası ise bölge ülkelerinin sorunlarının iç içe olduğunu ve bu yüzden çatışma içerisinde olduklarını dile getirerek bu sorunların uluslararası destekli diplomatik yollarla çözülmesinin gerekli olduğunu savunmuştur (Asma, 2009). Bölgedeki HAMAS gibi devlet dışı aktörler ile diyalog halinde olmuştur (Asma, 2009). Bölgeye yönelik politikalarının temeli ise iyi ilişkiler sayesinde ekonomik çıkar elde etmek ve bölge ülkelerinin kendisine bakışını olumlu hale getirerek etkin bir rol oynamak olmuştur (Asma, 2009). Ancak Rusya bunları yaparken ülke yönetimlerini desteklemiş ve iç politikalarına müdahil olmamaya özen göstermiştir (Asma, 2009). Dışarıdan bölgeye yönelik müdahalelere karşı çıkmaktadır (Kemaloğlu, 2012:14). Bunun yerine sorunların BM'de çözülmesi gerektiğini, saldırı veya askeri operasyonları desteklemese de BM çatısı altında olmasını savunmaktadır (Kemaloğlu, 2012:14).Ortadoğu'da ABD ve Batılı ülkelerle de karşı karşıya gelmek istememekte bu durumun kendi çıkarlarına zarar vereceğini düşünmektedir (Asma, 2009).Bölge ülkelerinin SSCB döneminden kalan borçlarının bir kısmını silmiş, silah ticareti gerçekleştirmiştir (Kemaloğlu, 2012:14). Bu yaklaşımlar bölge ülkelerinin güveninin sağlanmasına neden olmuştur (Kemaloğlu, 2012:14). Rusya'nın silah, nükleer teknolojisi ticareti ve enerji işbirlikleri olan Ortadoğu konusunda ABD ile yaşayacağı gerginlik ekonomik çıkarlarına zarar verebileceğini düşünmektedir (Asma, 2009). Ancak yinede bölgede ABD etkisini azaltmak ve kendi etkinliğini arttırmak için çaba göstermektedir (Kemaloğlu, 2012:7).Bu yaklaşım sayesinde Rusya, Ortadoğu'da ABD'ye alternatif olarak bir güç haline geldiği söylenebilir (Kemaloğlu, 2012:14).

Çin ise Soğuk Savaş sonrasında temel dış politikasında modernleşme, gelişme, barışçıl bir yaklaşım izlemiştir (Ermağan ve Üstüenal, 2014). ABD hegemonyasına karşı çıkmakta bu durumu küresel tehdit olarak görmekte ve göstermektedir (Ermağan ve Üstüenal, 2014). 1996 yılından itibaren ise işbirliğini temel alan politikalar üretmektedir. Kendi gelişmesini ise tehdit değil fırsat olarak göstermektedir (Ermağan ve Üstüenal, 2014). SSCB'nin dağılmasıyla Ortadoğu'da kendisi için rahat hareket alanı bulmuştur (Ermağan ve Üstüenal, 2014).

Enerji ve jeopolitik açıdan önemli olan bu bölgede Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ABD tarafından gerçekleştirilen ilk operasyon ve 2003 yılında ikinci operasyonunda gerçekleşmesi ile ABD ve Batılı güçlerin bölgeye yerleştiğini söyleyen Çin bu duruma karşı çıkmıştır (Ermağan ve Üstüenal, 2014).

Rusya'nın SSCB döneminde önemli bir müttefiki olan Irak, İran-İrak savaşında İran'a verilen destek sebebi ve Kuveyt'i işgali sebebiyle ilişkiler bozulmuştur (Kemaloğlu, 2012: 9). Primakov döneminde ilişkiler düzelmiştir. Bunun sebebi Rusya'nın Irak'tan çıkar sağlayabilmesi için bu ülkeye yapılan yaptırımların kaldırılması gerekmektedir ve Rusya bu durumu desteklemektedir (Kemaloğlu, 2012:9). Rus enerji şirketlerinin yeni enerji yatakları araması ve çalışmalarına devam emesi için bu yaptırımların kaldırılması gerekmektedir (Kemaloğlu, 2012:9). ABD'nin Irak'ı işgal etmesi kendi çıkarlarına ters düştüğü için bu duruma karşı çıkmıştır (Kemaloğlu, 2012:9). Rusya Saddam Hüseyin devrilince, yeni hükümetle ilişkilerini iyileştirebilmek adına Irak'ın 1997-2006 yılları arasındaki 40 milyar dolarlık borcunu silmiş, ülkenin tüm taraflarını barışa çağırmış, arabulucu olmak istediğini dile getirmiş ancak Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani Rusya'nın bu yaklaşımını dostane olmayan politikalar olarak nitelendirmiş, Rusya'nın ABD'ye karşı Irak'ı kullanmaya çalıştığını dile getirmiştir (Kemaloğlu, 2012:9).

Çin, 2001 yılında Afganistan'ın işgalini de küresel açıdan ABD hegemonyası olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple ABD'nin dengelenmesi gerektiğini savunmuştur. Çin'in enerji ihtiyacı bölgeye olan ilginin en büyük nedenidir. Bu sebeple bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmektedir. Çin ve Rusya bölge ülkelerinin güvenini sağlayabilmek için Arap-İsrail sorununu kendi

politikalarına dahil etmişlerdir (Ermağan ve Üstünel, 2014). İsrail ile ilişkiler kuran Çin aynı zamanda Filistin'i de tanımıştır. Rusya'da aynı politikayı izlemiştir. Bölgedeki ticari ortağı denilebilecek bir ülke olan İsrail ile ticari ve turizm ilişkileri fazlasıyla gelişmiş ancak ilişkiler inişli çıkışlı olmuştur (Kemaloğlu, 2012:11). Netanyahu'nun 1996 yılındaki seçimleri kazanmasıyla ilişkiler olumlu seyrete de Rusya'nın İran'a füze satılmasından dolayı ilişkiler bozulmuştur (Kemaloğlu, 2012:11). Primakov döneminde Arap ülkelerine verilen önemden dolayı İsrail Filistin konusunda eleştirilmiştir (Kemaloğlu, 2012:11). Putin ise İsrail'i ilk ziyaret eden lider olarak tarihi bir olay yaşatsa da Arap ülkelere silah ticareti yapılması ve Rusya'da artan Yahudi düşmanlığı konusunda İsrail'in kaygıları azalmamıştır (Kemaloğlu, 2012:11). Putin'in Ağlama Duvarını ziyareti sırasında kipa takmaması ise iki ülke arasında diplomatik krize neden olmuştur (Kemaloğlu, 2012:11).

Çin'e ABD tarafından uygulanan silah ambargosu silah ticareti konusunda ikinci sırada yer alan İsrail ile olan ticari ilişkilerini de etkilemiştir (Fidan, 2011). Çin'in ise silah ticareti konusunda İsrail ile kurduğu ilişkiler ABD tarafından engellenmiştir (Ermağan ve Üstünel, 2014). Ancak bunun dışında Çin, İsrail ve Filistin meselesinde Filistin halkının yanında olduğunu dile getirmiştir (Köroğlu, 2014). Çin Filistin halkına yapılan savunmamakta ancak İsrail ile herhangi probleminin olmadığını göstererek İsrail'i de tanımıştır (Fidan, 2011). Bu dönemde Çin ile İsrail ilişkileri olumsuz etkilenmiş ve durma noktasına gelmiştir (Fidan, 2011).

ABD'nin Tayvan'a verdiği desteğe karşılık ise İran ile enerji ve silah ticareti yapmıştır. Irak operasyonlarından sonra ise Irak ve Kuzey Irak yönetimleriyle ilişkiler kurarak Orta Asya'dan sonra Orta Doğu'ya da önem vermiştir (Ermağan ve Üstünel, 2014). Bölge ülkeleri tarafından İsrail'e karşı Filistin'i destekleyen, ABD'ye karşı ise güç olarak ise Rusya ve Çin önem taşımakta ve destek vermektedirler.

Bölgedeki en önemli nükleer teknolojiye sahip olan İran ile Rusya ilişkileri çok büyük önem taşımaktadır. İkili ilişkiler İran'da yaşanan İslam devrimi sebebiyle ABD ile olan ilişkilerin değişime uğramıştır (Kemaloğlu, 2012: 9). İslami devrim, Orta Asya için tehdit olarak algılansa da ABD'nin

kaybettiği müttefiki SSCB için avantaj haline gelmiştir (Kemaloğlu, 2012: 9). İran- Irak savaşında SSCB İran'a ekipman sağlamış ve ilişkiler olumlu seyretmeye başlamış ve İran bu savaş ile İslami rejim ihraç edebilme durumu ortadan kalkmıştır (Kemaloğlu, 2012: 9). Bu dönemde başlayan ilişkiler SSCB'nin dağılması ile de olumlu seyretmeye devam etmiştir. Bu olumlu ilişkiler sayesinde Orta Asya'da bağımsızlığını ilan eden ülkeler için İran'ın tehdit oluşturmadığı görülmüştür (Kemaloğlu, 2012: 9). Rusya'nın Çeçen sorununda da İran'ın izlediği politika tehdit oluşturmadığını tekrar göstermiştir (Kemaloğlu, 2012: 9). Farsça konuşan bir ülke olan Tacikistan'daki iç savaşta Rusya'ya destek vermiştir. Savaş uçakları denizaltılar ve silah ticaretinde İran Rusya'nın en çok önem verdiği ülkelerdendir. Kitle imha silahları ve balistik füzeler üretiminde Rusya İran'a yardımcı olmuştur (Kemaloğlu, 2012: 9). İran ile ilişkiler SSCB döneminden itibaren iyiye giymiştir. Ancak Hazar'ın paylaşımı konusunda iki ülke arasında anlaşmazlıklar yaşanmış olsa da ABD'nin Hazardaki enerji kaynaklarının batıya iletilmesi konusunda alternatif olan Bakü-Tiflis-Ceyhan ve TransCaspian boru hatlarına destek vermesi İran ve Rusya'yı yakınlaştırmıştır (Kemaloğlu, 2012: 9). Rusya'nın İran ile bu işbirliği ve işbirliğinin geliştirilmesi kararı İran Dışişleri'nin açıklamalarına bakıldığında İslam dünyası ile işbirliği anlamına geldiğini göstermektedir (Kemaloğlu, 2012: 9). Bu yakın ilişkiler sebebiyle Rusya, Batı ile İran arasında arabulucu rolü üstlenmiş ve barışçıl yolla çözüme kavuşturulması için önerilerde bulunan bir ülke haline gelmiştir (Kemaloğlu, 2012: 7). 2005 yılında ŞİÖ'ye gözlemci ülke statüsü ile katılan İran, ABD karşıtlığı ve ABD'nin İran'a yönelik tutumu, Rusya ve Çin ile olan ilişkiler sayesinde bu üyelik verilmiş ve İran'ın Doğu ve Güney Asya'ya açılması sağlanmıştır (Akyol ve diğerleri, 2011:6).

İslami devrimden sonra İran'a uygulanan ambargo sebebiyle petrolde yaşanan üretim fazlası Çin için alternatif haline gelmesine neden olmuştur (Köroğlu, 2014). Çin, İran'dan petrol alırken kendi mallarını da İran'a pazarlamaktadır (Ermağan ve Üstünel, 2014). Çin ile İran ilişkileri ABD tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. İran'ın İsrail'e karşı tehditkâr söylemleri ve nükleer enerjisini geliştirmesi, 1996 yılında İran'a karşı başlayan, 2003 yılında ise ekonomik ve ticari ambargoyla devam eden bir durum ortaya çıkmıştır (Ermağan ve Üstünel, 2014). İran'daki genç nüfus açısından

bakıldığında ise Çin için geniş bir pazardır. Çin bu yüzden İran'a çeşitli sektörlere yatırım yapmakta ve bu yatırımları arttırmaktadır (Ermağan ve Üstüenal, 2014). Çin-İran ilişkilerini, İran Uluslararası Atom Enerjisi kurumu eski temsilcisi Ali Ekber Salehi 2004 yılında şöyle ifade etmiştir "Biz Çin'le birbirimizi tamamlayan iki ülkeyiz. Onlar sanayiye sahip, biz enerjiye sahibiz." (Koroğlu, 2014).

Suriye ve Rusya arasında geçmişten gelen iyi ilişkiler ve işbirlikleri Rusya'nın uluslararası arenada Suriye'yi koruyan bir ülke haline gelmesine neden olmuştur (Kemaloğlu, 2012:13). Enerji ve askeri işbirlikleri geliştiren iki ülke arasındaki ilişkilerin temeli Suriye'de bulunan Tartus limanı ve ülkedeki Rus askeri varlığı önemli rol oynamaktadır (Kemaloğlu, 2012:13). Sovyetler döneminde Rus askerleri tarafından üs olarak kullanılan bu liman Rusya'ya ait olmamasına rağmen çok fazla Rus askeri bulunmaktadır (Kemaloğlu, 2012:13). Bu askerler Suriye Ordusunda da görev almaktadırlar (Kemaloğlu, 2012:13).

Çin ve Rusya Ortadoğu'da birbirlerine yakın politikalar izlemektedirler. ABD hegemonyasında kalmış Ortadoğu için ise bu iki ülke işbirliğini temel alan ve iç işlere karışmadıkları için iyi bir alternatif haline gelmişlerdir. Özellikle Müslüman ülkelere verilen bu destek bölge ülkelerinin gözünde olumlu imaj yaratmıştır. Nükleer enerjisi olan İran ile ilişkilere iki büyük gücün önem vermesi ŞİÖ'ye gözlemci ülke statüsü ile üyeliğin verilmesiyle de devam etmiştir.

3.2.Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Gelişme Aşamasında Türkiye- Şanghay İşbirliği Örgütü İlişkileri

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Türkiye-Rusya ilişkileri olumlu yönde gelişmiştir. Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsız olan Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile geçmişten gelen tarihi, kültürel bağın izleri görülmeye devam etmiştir. 2000'li yıllarda ise Türkiye Rusya ilişkileri çok yönlü işbirliğine doğru gitmeye başlamıştır (Kessikbayev, 2005). Çin ile olan ilişkiler ise coğrafi mesafe nedeniyle dış politikada önceliklerin farklı olmasına rağmen ticari ilişkiler konusunda Türkiye-Çin ilişkileri rasyonel şekilde ilerlemektedir. Siyasi açıdan

ise Uygur sorunu ve Türkiye-Tayvan ilişkileri Çin açısından sorun olarak görülmesi de Türkiye'ye şüphe ile bakmasına neden olmaktadır (Kessikbayev,2005).

Geçmişten günümüze kadar Batı ile yakın ilişkileri bulunan Türkiye dış politikada çok yönlülüğü tercih etmektedir(Kessikbayev,2005). 2005 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya ziyaretinde Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütüne üye olmak istediğini Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 'e iletmiştir. Bu istek Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile görüşülerek olumlu yanıt alınmıştır (Ekrem, 2012). Putin tarafından Türkiye'nin bu isteği pozitif olarak algılanmıştır (Ekrem, 2012). Aynı yıl dönemin Dışişleri Bakanı ve Başbakan yardımcısı Abdullah Gül tarafından Çin'e gerçekleştirilen ziyarette Türkiye'nin ŞİÖ'ye ilgi gösterdiğini dile getirmiştir (Ekrem, 2012). Ancak Abdullah Gül'ün Türkiye'nin AB'ye olan üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda Asya'ya verdiği önemin azalmayacağını söylemesine karşı Çin Ticaret Bakanı Xilai "iki ayak bir gemidedir" (Yıldırım, 2005) atasözünü kullanmıştır. Bu atasözü Çinli Bakanın iki tarafla da eşit ölçüde ilişkinin sağlanabilmesine inancının olmadığını göstermektedir (Yıldırım, 2005). 2005 yılındaki bu müracat ile Türkiye ŞİÖ'ye kabul edilmemiştir. Çin Dışişleri Bakanı Liu Jianchao basın toplantısında konuşmuş Türkiye'nin üyeliği hakkında bir bilgisinin olmadığını dile getirmiştir (Ekrem, 2012).Türkiye'nin örgüte üyeliği konusunu güvensiz bulan Çin, Doğu Türkistan konusunda da Türkiye'nin, kendi çıkarlarını zedeleyeceği düşüncesindedir (Yıldırım, 2005). Bu nedenle Türkiye'nin AB'ye üye olması gerektiğini düşünmekte ve bu birliğe üyeliği konusunda Türkiye'ye destek vermektedir (Ekrem,2012). Böylece Orta Asya'dan uzak duracağını düşünmektedir.

2008 yılında örgüte üye olmak isteyen ülkeler için gözlemci ülke konumunda olmayan üçüncü ülke ve işbirliği kapsamında uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerini kurumsal hale getirebilmek için ŞİÖ, Diyalog Ortaklığı adında yeni bir statü oluşturmuştur (www.mfa.gov.tr, b.t.). Bu statüdeki ülkelerin örgüt ile sınırlı şekilde işbirliği yapma imkanı bulmaktadır (www.mfa.gov.tr, b.t.). Böylece Türkiye 2011 yılında Diyalog Ortaklığı için örgüte resmi başvuruda bulunmuş ve 6-7 Haziran 2012 yılında Pekin'de düzenlenen Devlet Başkanları zirvesinde Türkiye'nin Diyalog Ortaklığı statüsü

onaylanmıştır(www.mfa.gov.tr, b.t.). Türkiye-ŞİÖ işbirliğine ilişkin Mütabakat ise 2013 yılında Recep Tayyip Erdoğan ve ŞİÖ eski genel sekreteri Dimitry Mezentev tarafından imzalanmıştır(www.mfa.gov.tr, b.t.). Böylece kaçakçılık, uyuşturucu, bölgesel güvenlik, terörle mücadele, organize suçların önlenmesi ile kültürel ve ekonomik işbirliğini geliştirmek üzerinde durulmuştur (www.mfa.gov.tr, b.t.). 2011 yılında zirveye ulaşan Türkiye-Rusya ilişkileri vizelerin kaldırılması ve Rusya'nın Türkiye'de nükleer santral inşaatı kurması konusunda anlaşılmıştır (Kemaloğlu, 2012:16). Enerji alanında projeler geliştirilmiş bu sebeple ikili ilişkiler stratejik ortaklık olarak adlandırılmıştır (Kemaloğlu, 2012:16). Türkiye'ye yerleştirilmek istenen bu sistem bir süre sonra Rusya'ya yönelik bir durum yaratabileceğinden rahatsız olunmuş ve Suriye konusunda Türkiye'nin ağır eleştirilerine maruz kalan Rusya- Türkiye ilişkileri olumsuz etkilenmiştir (Kemaloğlu, 2012:16). 2015 yılında ise Türk hava sahasının ihlali sebebiyle Rus uçağının Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından düşürülmesi diplomatik krize neden olmuştur (www.milliyet.com.tr, 2015). Rusya bu yüzden Türkiye'ye yaptırımlar uygulamıştır. Turizm, ticaret gibi konularda uygulanan bu yaptırımlar ekonomik açıdan iki ülkeyi de olumsuz etkilemiştir (Günaltay, 2015). 2015 yılında yaşanan bu olumsuz gelişmenin ekonomik açıdan zararı büyük olmuştur. Ancak 2016 yılında Türkiye tarafından atılan adımla normalleşme sürecine girilmiştir (www.sabah.com.tr, 2016).

ABD'nin Brezinski önderliğinde hazırlamış olan Rusya'yı kendi coğrafyasında sıkıştırmaya yönelik politikaya karşı Rusya'da politika üretmiştir (Çomak, 2009:23). Primakov'un hazırladığı bu plan kapsamında dikey hat denilen Rusya-İran-Hindistan'dan, yatay hat Güney Kore, Çin, Ukrayna ve Rusya'yı kapsamaktadır. Bu planlar dahilinde Türkiye'nin de önemi çok büyüktür (Çomak, 2009:23).

Bölgeye yönelik politikaların önemi Putin döneminden itibaren artmış ve dış politika Arap Baharına kadar aynı seyirde devam etmiştir. İlişkilerin bölge ülkeleri ile olumlu yönde ilerlerken Arap Baharı bölgenin durumunu fazlasıyla değiştirmiştir (Kemaloğlu, 2012:14). Arap Baharı ile Rusya bölgedeki istikrarsızlıktan faydalanarak daha etkili olabileceğini düşünse de başlangıçta durumu yalnızca izlemiştir (Kemaloğlu, 2012:14). Tunus, Libya ve Mısırda patlak veren bu olaylara sessiz kalması duruma hazırlıklı olmadığını

göstermektedir. Arap Baharı, Rusya'nın bölgeye yönelik politikalarında belirsizliğe neden olmuş ve Rus yetkililerin kendi aralarında çatışmaya girmelerine neden olmuştur (Kemaloğlu, 2012:14). Bu istikrarsızlık Rusya açısından olumlu sonuç yarattığı söylenebilir. Bunun sebebi petrol fiyatlarının artması ve bölgedeki istikrarsız durumun Ortadoğu petrol ticaretinin sorgulanmasına neden olmuş Rusya alternatif olmuştur (Kemaloğlu, 2012:14). Bölgedeki sorunların barışçıl şekilde çözülmesini ve dış müdahalelere engel olunması gerektiğini, ABD'nin bölgeden uzak durması gerektiğini savunan Rusya değişen dengeler sebebiyle bölgeye yönelik bu politikası işe yaramamıştır (Kemaloğlu, 2012:15). Bunun nedeni Rusya'nın var olan rejimleri desteklemiş olmasıdır. Yeni yönetimler bu durumu unutmamış bu yüzden Rusya'yı desteklememektedirler (Kemaloğlu, 2012:14).

Ortadoğu ülkeleri ile Çin arasındaki enerji ortaklığı ve ticari ilişkiler Arap Baharı'nın başlamasıyla Çin'i olumsuz etkilemiştir (Üngör,2014:76). Özellikle Mısır ve Tunus'ta muhalefete görünür şekilde destek vermekten kaçınmış, Libya'ya yapılan BM müdahalesine ses çıkarmamıştır (Üngör, 2014:76). Çin'in tarafsızlığı ise Libya'daki muhalifler tarafından eleştirilmiştir (Üngör, 2014:76). Çin'in Ortadoğu'daki bu olaylara tepkisiz kalması ABD ile karşı karşıya gelmek istemediği şeklinde de yorumlanmıştır (Üngör, 2014:77). Suriye meselesinde ise ABD'nin güçlü bir yaklaşım sergileyememesi sebebiyle Rusya, Çin ve İran ortak hareket etmekte zorlanmamışlardır (Üngör, 2014:77). Çin, Suriye'deki iki grup arasında arabuluculuk yapmayı hedeflemiş ancak başarı sağlayamamıştır (Üngör, 2014:77). Arap Baharı boyunca etkili bir politika izleyemeyen Çini, bölge ülkeleri istikrarsızlık öncesi ABD'ye alternatif olarak görmekte ve olumlu yaşlaştırmaktaydı (Üngör, 2014:77). Ancak bölgede değişen duruma karşı Çin'in olayları yalnızca izlediği düşüncesi hakim olmaya başlamıştır (Üngör, 2014:77).

Suriye ile iyi ilişkiler içerisinde olan Rusya Tartus limanını 2010 yılında yenilemek ve günümüz teknolojilerine uygun hale getirebilmek için çalışmalarını hızlandırmıştır (Kemaloğlu, 2012:14). Bu liman Rusya tarafından Askeri Donanmasının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanmaktadır (Kemaloğlu, 2012:14). Rusya'nın bölgedeki etkisini, arttırabilmek ve Kırım'daki üssünü kaybetmesi halinde bu liman ile telafi sağlayacağını düşünmesi Suriye'yi

Ortadoğu'da kendisi için yeri doldurulamayacak bir ülke haline gelmesine neden olmaktadır (Kemaloğlu, 2012:14). Suriye'de yaşanan istikrarsızlık süresi boyunca Esad'a verdiği destekte tarihten gelen olumlu ilişkiler ve bu limanın önemidir. Rusya genel anlamda Ortadoğu'da yönetimleri destekleyen bir ülkedir. Çin bölge'de çıkan olaylara tepkisiz kalmış olsa da Esad rejimini bu dönemde de desteklemiştir (Üngör, 2014:77). Esad rejimi ile bölgede kurulan dengenin bozulmasını istememektedir.

Suudi Arabistan ile ilişkileri ise Çeçenistan sorunu sebebiyle gerilmiş olsa da enerji açısında rakip gibi görünen iki ülke arasındaki ilişki yeni bir boyut kazanmıştır (Kemaloğlu, 2012:13). Bunun sebebi Rus şirket ile enerji konusunda anlaşılmasıdır. Putin söylemlerinde rakip olmadıklarını ortak olduklarını dile getirmiştir (Kemaloğlu, 2012:13). Rusya, Suudi Arabistan ile yalnızca ticari anlamda değil terörle mücadele ve askeri teknolojiler gibi konularda da işbirliği yapmak istemektedir (Kemaloğlu, 2012:13). Çin ise Suudi Arabistan ile olan ilişkilerine çok önem vermektedir. Enerji ortağı olarak gördüğü Suudi Arabistan, Çin'in bir numaralı enerji ihracatçısı ve Çin tarafından büyük bir pazar olarak görülmektedir (Koroğlu, 2014). 2030 yılında en çok petrol tüketen ülke konumuna geleceği düşünülen Çin, hedeflerine Suudi Arabistan ile olan ilişkileri sayesinde ulaşacağı düşünülmektedir (Koroğlu, 2014). Suudi Arabistan tarafından bakıldığında ise 11 Eylül sebebiyle uluslararası arenada değişen imajını Çin ile düzeltmek ve dengelemek istemektedir (Koroğlu, 2014). Çin'de kendi etki alanını genişletmek ve ekonomik işbirliğini sağlamak istemektedir (Koroğlu, 2014).

Çin ve Rusya'nın İran ile iyi ilişkileri devam etmektedir. Bu iki büyük gücün güvenini kendi rejimine rağmen sağlayan İran ile ticari ilişkiler ambargonun kalkmasıyla daha da artacaktır. Ancak ambargonun devam etmesi Rusya ve Çin gibi iki büyük gücün yatırımlarını engellememiştir. Rusya uluslararası alanda İran'ı savunmuş, dış politikasında İran'a verdiği önemi azaltmamıştır. Çin ise yatırımlara ve enerji ticaretine devam etmiştir. Ambargoya rağmen Çin tarafından İran'ın altyapı ve telekomünikasyonuna yatırım yapılmıştır (Atlı, 2015). 2014 yılında 50 milyar dolar olan bu yatırımlar daha da artmaktadır (Atlı, 2015).

Irak-Rusya ilişkilerinde Başbakan Nuri El Maliki'nin 2009 yılında Rusya'ya yaptığı ziyareti çok önemlidir. Irakla kötü giden ilişkilere bu ziyaret katkı sağlamıştır (Kemaloğlu, 2012:10). Saddam sonrası politikalar bu dönemde amacına ulaşmış, Rusya enerji şirketleri ile Irak'a girebilmiştir (Kemaloğlu, 2012:10). Silah ticareti konusunda da Iraklı yetkililer hazır olduklarını söylemişlerdir. ABD silahlarına alternatif teknoloji istediklerini göstermektedirler (Kemaloğlu, 2012:10). 2012 yılında Rusya ve Irak Dışişleri bakanları görüşme gerçekleştirmişler ve askeri, ticari, enerji alanlarında işbirliğinin üzerinde durmuşlardır (Kemaloğlu, 2012:10).

Müslüman ülkeler ile olan ilişkiler dışında İsrail ile olan ilişkilere de önem vermişlerdir. Putin'in 2012 yılında İsrail ziyaretinde Ortadoğu'daki gelişmeler üzerinde durulmuş, Rusya'nın Suriye ve İran rejimlerini desteklememesi, bu ülkelere silah satmaması istemişlerdir (Kemaloğlu, 2012:12). Putin ise sorunların barışçıl yolla çözülmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Ticari ilişkiler gelişmiş olsa da Rusya'da dinmeyen İsrail ve Yahudi karşıtlığı ile Rusya'nın İran, Suriye, Mısır ve Filistin'i desteklemesi ilişkiler kurması Rusya ve İsrail ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Çin ise Filistin'e destek vermiş ancak İsrail ile olan ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır (Ermağan ve Üstünel, 2014). Askeri teknolojiler alanında ilişkisine zarar vermemeyi de temel almış ve ABD'yi İsrail ile olan ilişkilerinde unutmamıştır (Ermağan ve Üstünel, 2014).

3.3. Global ve Bölgesel Gelişmeler-Dengeler açısından Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkileri Uluslararası Siyasal Sisteme Etkisi

3.3.1. Global Düzlemde Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi

Şanghay İşbirliği Örgütü, yalnızca bölgesel değil üyeleri ve üye ülkelerin enerji potansiyelleri sayesinde uluslararası alanda dikkat çeken bir örgüttür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölge ülkeleri birçok işbirliği gerçekleştiriş ancak ŞİÖ bu örgütlerden çok daha farklı bir durumda olmuştur. Özellikle batıya karşı görünüyör olması ve askeri ilişkileri ŞİÖ' nün NATO'ya karşı bir

yapılanma olup olmadığını sorgulatmaktadır (Çomakve Gökalp 2008: 343). NATO'nun bölge ülkeleri ile olan ilişkileri 1990'lı yıllarda yani SSCB dağıldıktan sonra başlamıştır (Çomakve Gökalp 2008: 343). NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'ya kadar genişlemesi beraberinde Orta Asya ve Kafkasya tam üyeliğe yönelik ilişkileri beraberinde getirmiştir (Çomakve Gökalp 2008: 343).SSCB'nin dağılmasıyla NATO'nun Londra'da düzenlediği zirvede birliğin dağılması üzerine Orta Asya ülkelerinin artık düşman olmadığı açıklanmıştır (Şilibekova, 2007:118). 1994 yılında NATO ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile Barış için Ortaklık programı ile ilişkiler başlamıştır (Şilibekova, 2007:118). Bu program yeni bağımsız olmuş Cumhuriyetlere yönelik NATO kapsamındaki en önemli programdır (Şilibekova, 2007:118). İnsan hakları, sorunların barışçıl şekilde çözülmesi, sınır dokunulmazlığı ve toprak bütünlüğünü kapsamaktadır (Şilibekova, 2007:118). Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan programa dahil olan Orta Asya ülkeleridir (Şilibekova, 2007:118). 11 Eylül saldırılarından sonra ise bölgenin önemi NATO güvenlik açısından önemi artmıştır (Çomak ve Gökalp 2008: 343).Bu kapsamda yapılan işbirliği ise ilk defa 11 Eylül ile faaliyete geçmiştir (Şilibekova, 2007:118). Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'a NATO üyesi ülkeler asker göndermişler ve buradaki üsler bu askerler için kullanılmıştır (Şilibekova, 2007:119).Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle Afganistan tehdit oluşturmaya başlamıştır (Askarov, 2014:49). Bu ülkelerde ki istikrarsızlık Afganistan'a karşı nasıl bir politika izleneceği konusunda da endişelere neden olmuştur (Askarov, 2014:49). Özellikle Tacikistan'da yaşanan iç savaşta Afganistan'ın rolü büyüktür (Askarov, 2014:49). Orta Asya'da ki radikal terör örgütleri Taliban rejimi tarafından destekleniyor ve bu teröristler Afganistan'da eğitiliyorlardı (Askarov, 2014:50). NATO'nun müdahalesi ile bu rejime son verilmiş ve Orta Asya'da ki terör örgütleri temizlenmiştir (Askarov, 2014:51). NATO'nun amacı ise sadece terör amaçlı olmamıştır. Buradaki rejimlerin demokratikleşmesi için çaba göstermiş ve asker ve askeri teknolojilerin batı tarzı hale getirilip Rus tarzının yerini almak istemişlerdir (Şilibekova, 2007:119). Demokratikleşme ile buradaki rejimler üzerindeki Rusya ve Çin etkisi azaltılarak batıya yönelme olabilir düşüncesi hakimdir. Ancak NATO'nun bölgedeki varlığına güvenlik açısından başta Rusya ses çıkarmamış, Çin ise çekimser yaklaşmış olsa da zamanla Orta Asya ülkeleri de dahil olmak üzere bu durumu sorgulamaya

başlamışlardır (Çomakve Gökalp 2008: 343). Çin ve Rusya 11 Eylül 2001 yılında batı lehine yaşanan bu gelişmeler karşısında rahatsızlık duymuşlardır.

Orta Asya'ya yönelik nerdeyse tüm politikaların temelinde petrol ve doğalgaz olmak üzere enerji kaynaklarının etkisi çok büyüktür (Erdoğan, 2011:27). AB'de bu yüzden bölgeye olan ilgisini hiçbir zaman azaltmamıştır (Erdoğan, 2011:27). Bölge ülkeleriyle işbirliği yaparak ilişkiler kurmuştur (Erdoğan, 2011:27). Ancak bölgeye yönelik politikaları yetersiz kalmıştır. Rusya ile olan ilişkileri AB'nin Orta Asya'ya yönelik politikasında Rusya'yı rahatsız etmemeye özen göstermektedir (Erdoğan, 2011:28). 11 Eylül saldırıları ile ABD ve AB bölgeye yönelik politikalarına güvenliği de eklemiştir (Erdoğan, 2011:28). AB'nin, ABD ile aynı politikaları izlediği söylenebilir. Özellikle 11 Eylül sonrası bölgeye batılı güçlerin Orta Asya'ya kolayca girebilmesi daha da aktif olmalarına neden olmuş bu durum Çin ve Rusya'yı rahatsız etmiş ve ŞİÖ kapsamında kararlar almalarına, NATO'nun bölgede kullandığı askeri üsse karşı Rusya'nın bölge ülkelerinin askeri üslerine askerini yerleştirmesine neden olmuştur.

ŞİÖ kapsamında 5 Temmuz 2005 yılında yapılan Astana zirvesinde Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'a yerleştirilen batılı askerlerin boşaltılması yönünde kararlar alınmıştır (Kleymann, 2005). Bu zirvedeki en belirgin özellik ise "Şanghay İşbirliği Örgütü Toprakları" vurgusunun yapılmış olmasıdır (Kleymann, 2005). 2004 yılında ise örgüt kapsamında kurulan Anti-Terör Merkezi ise ABD ve NATO'yu bölgeden çıkarmak amacıyla atılmış bir adımdır (Kleymann, 2005). 2007 yılında Ural dağlarında ŞİÖ üyeleri tarafından " Barış Misyonu 2006" adlı askeri tatbikata altı bin asker katılmış ve tatbikatta zırhlı araç, savaş uçağı ve ağır silahlarla teröristlerin ele geçirebileceğı enerji kaynakları korunmuştur (Milliyet, 2007). Bu tatbikat Rusya'nın söylemlerine bakılarak ABD ve NATO'ya karşı olduğu düşünülse de Rus yetkililer böyle olmadığını söylemişlerdir (Başlamış, 2007). Orta Asya'daki radikal terör örgütlerin geçmişte var olması, Rusya'nın Çeçen sorunu, Çin'in Uygur sorunu, Afganistan ve günümüzde Ortadoğu'da ortaya çıkmış IŞİD sorunu ŞİÖ' ye üye ülkelerin ortak tehdit algılamasını sağlamıştır(Oğan, 2014). Radikal örgütlerin ŞİÖ üyelerini tehdit etmesi sebebiyle örgütün en çok önem verdiği konulardan biri terörizm olmuştur (Khasanov, 2014). Terörün herhangi bir ırka ve dine bağlı

olmadığının da üzerinde durmuşlardır (Khasanov, 2014). Özbekistan'ın başkentinde bulunan Bölgesel Anti-Terör Ajansı sayesinde de yalnızca 2005 yılı içerisinde 263 terör eylemi engellenmiş bu durumda örgütün bu konudaki başarısını göstermektedir (Khasanov, 2014).

Türkiye ise ABD ve Batılı ülkelerle iyi anlaşan AB üyelik süreci olan ve NATO üyesi bir ülke olarak 2005 yılında örgüte katılmak istese de Çin tarafından tam üyelik konusunda olumlu bakılmamıştır. Bu yaklaşım ile Türkiye'ye batıya yakınlığı sebebiyle şüpheli yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Ancak Türkiye'nin Orta Asya ile geçmişten gelen tarihsel ve kültürel bağlar, Rusya ile olumlu yönde gelişen ekonomik ve siyasi ilişkileri, Çin ile ekonomik ilişkilerin gelişmesi, 2011 yılında başvuru yapılan diyalog ortaklığı statüsü kapsamında örgüte giren Türkiye'nin NATO ile ŞİÖ arasında köprü olabilme ihtimali yükselmiştir. Ancak NATO üyesi ve AB üyeliğini hedefleyen Türkiye için ŞİÖ' den tam üyelik verilmemesi olası bir durumdur (Çomakve Gökalp 2008: 343). Bir yandan da Amerika'nın Soğuk savaş sonrası Rusya'ya karşı gerçekleştirmek istediği, Rusya'yı kendi coğrafyasında sıkıştırma politikasına olduğu düşünülmektedir. Rusya ise buna karşı kendisi için bir koridor oluşturmuş bu koridorda ise Türkiye'nin önemi büyüktür.

Örgütün Batı'ya karşı bu yaklaşımı uluslararası alanda olumsuz bir imaj yaratmaktadır. Batılı ülkeler tarafından ŞİÖ "anti-demokratik ülkelerin koalisyonu", "NATO karşıtı blok" ve "anti- Amerika ittifakı(Temur, 2014)" gibi düşüncelerle ifade ve basın özgürlüğü, insan hakları gibi konularda ağır eleştirilerde bulunmaktadırlar (Temur, 2014). Askeri alanda gizli tutulan bir gündeminin olduğu düşünülen ŞİÖ, batı tarafından NATO ve Batıya karşı kurulduğu düşünülse de yetkililer her fırsatta herhangi örgüt veya gruba karşı olmadıklarını dile getirmektedirler (Temur, 2014).Rusya'nın Batı ve NATO ile ilişkilerinin olumsuz seyrettiği dönemde örgütün dönem başkanlığını Rusya'nın devralması bu ülkelerin şüphesini arttırmıştır (Temur, 2014).

3.3.2. Bölgesel Düzlemde Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi

SSCB'nin dağılmasıyla özellikle Orta Asya'da ortaya çıkan fakirlik ve istikrarsızlık güvenlik boşluğuna sebep olmuştur. Bölgedeki radikal terör örgütleri yapılanabilmek için gereken ortamı bulmuşlardır. Ancak SSCB dağılmış olsa da Rusya bölgeden hiçbir zaman ayrılmamış, ilgisini azaltmamış demek yanlış olmaz. Bu yüzden bu ülkelerle bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya'nın öncülüğünde Bağımsız Devletler Topluluğu bölge devletleriyle bir araya gelerek kurulmuştur (Zeyrek, 2010:881). Ancak zamanla sorunların çözümü açısından yetersiz kalan bu topluluğun yerine daha güçlü, bölgedeki güvenliğin sağlanmasını karşılayacak bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur (Zeyrek, 2010:881). 1996 yılında kurulan Şanghay Beşlisi bu ihtiyaca karşı güçlü bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır (Zeyrek, 2010:881). 1996 yılında Şanghay'da yapılan toplantıda güven artırıcı önlemler olarak sınırdaki asker sayısının azaltılması yönünde önlemler alınmış ve karara bağlanmıştır (Zeyrek, 2010:881). 1992 yılında imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması, Kolektif Güvenlik Örgütüne öncülük etmiştir (Yesevi, 2013). 2002 yılında Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü adını almıştır (Yesevi, 2013). Dış tehditlere karşı güvenliği sağlamak için ortaya çıkan bu yapılanmaya ilk Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Ermenistan, Tacikistan ve Rusya katılmış, 1993 yılında ise Azerbaycan, Beyaz Rusya ve Gürcistan'da katılmıştır (Somuncuoğlu, 2011). Örgütün amacı ise üye ülkelerden birinin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına karşı oluşabilecek sorunlarda KGAÖ çatısı altında acil görüşmeler yapılarak başta askeri olmak üzere gereken yardımların sağlanmasıdır (Somuncuoğlu, 2011). 1990'lı yıllarda örgütün, üye ülkelerin güvenliğini sağlamaktan uzaklaşmış ve Rus askeri etikliğini devam ettirmekte araç olduğu düşünüldüğü için 1999 yılında Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan örgütten ayrılmıştır (Somuncuoğlu, 2011). Ancak radikal terör örgütleri tehdit oluşturmaya başlamış hatta Özbekistan İslami Hareketi, Kırgızistan ve Özbekistan'da güvenlik güçleri ile çatışmıştır (Somuncuoğlu, 2011). Bu olayla Orta Asya'da ki güvenlik boşluğu net bir şekilde görülmüştür (Somuncuoğlu, 2011). 2000 yılında örgüt kolektif güvenlik gücünün kurulması için anlaşma imzalamıştır (Somuncuoğlu, 2011). 2001 yılında ise Kolektif Hızlı Konuşlandırma Güçleri'nin kurulması için karar alınmıştır (Somuncuoğlu, 2011). 11 Eylül ile ABD ve NATO bölgeye girince,

Rusya kolektif güvenlik alanındaki faaliyetlerini arttırmıştır (Somuncuoğlu, 2011). Örgüt NATO ve ŞİÖ ile de yakın ilişki içerisinde olmasının sebebi savunma politikalarında eşgüdümlü olmak istemesindedir (Sandıklı, 2015). Bölge devletleriyle iyi bir işbirliğinin silah ve uyuşturucu ticareti, uluslararası terörizm ve yasadışı göçe karşı olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir (Sandıklı, 2015). ŞİÖ üyesi ülkelerden Çin dışında hepsi KGAÖ' ye üyedir (Sandıklı, 2015). Bu durumda iki örgüt arasındaki ilişkilerin ne kadar sıkı olduğunu göstermektedir (Sandıklı, 2015).

Orta Asya artan dünya enerji talebinin karşılanması için önemlidir (Semrari, 2015:64). Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'da ki enerji kaynakları büyük güçlerin örtülü çatışmasına neden olmuştur. Enerji kaynaklarına sahip olmak isteyen bir büyük gücün yalnızca Ortadoğu'ya hakim olması yeterli olsa da bölgenin istikrarsızlığı bu güçleri Orta Asya'ya yöneltmiştir (Semrari, 2015:64).

1900'lü yıllarda ülkelerin ihtiyacı olarak ilk sırada petrol ikinci sırada kömür ve üçüncü sırada doğalgaz yer almaktaydı (Semrari, 2015:64). Kömürün çevre kirliliğine neden olması nedeniyle doğalgaza daha fazla talep olmuştur (Semrari, 2015:64). Ancak doğalgazın iletimi ile ilgili sorunlar bu enerji kaynağının maliyetini artmış ve her ülke bunu karşılayabilecek durumda değildir (Semrari, 2015:64). Sanayileşme ve çevre kirliliğinin de daha fazla artmasıyla doğalgazın uluslararası pazarlara soruna çözüm bulunmasının gerekliliğini beraberinde getirmiş ve enerji boru hatları döşenmiştir (Semrari, 2015:64). Enerjiye duyulan ihtiyaç uluslararası alanda yeni bir saflaşmayı da beraberinde getirmiştir (Semrari, 2015:64). Böylece ticari ve güvenliği, askeri işbirliği temel alan örgütler ortaya çıkmıştır. Orta Asya'da ki güç boşluğu da SSCB dağılmış olsa da Rusya'nın SSCB tarzı bir politika izlemesine dolayısıyla varlığını ve çıkarları işbirlikleri sayesinde sürdürmeyi hedeflemiştir. Bu sayede kurulan ECO, BDT, ŞİÖ ve KGAÖ gibi örgütlere ihtiyaç duyulmuştur.

Enerjiye duyulan ihtiyaç kadar bu enerjinin güvenli ve kesintisiz bir şekilde gideceği ülkeye ulaşması da çok büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden enerji güvenliği tüm dünyayı ilgilendiren bir konudur. Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu'da ki istikrarsızlık enerji güvenliğini tehdit ettiği için enerji ithalatı

yapan ülkeler ihtiyaçlarını gidermek için Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelmiştir. Orta Asya ile yapılan doğalgaz ticareti ise Rusya üzerinden gerçekleştiği için önemi büyüktür (Dağcı ve Çaman, 2013:39). Türkmenistan ise doğalgazın uluslararası pazarlara nakledilmesinde Rus petrol ve doğalgaz boru hatlarını kullanmak zorundadır (Dağcı ve Çaman, 2013:40). Nabucco projesinde olduğu gibi Türkmenistan'ın Kafkasya üzerinden Türkiye'ye oradan ise Avrupa pazarına ulaşan bir alternatifi bulunmamaktadır (Dağcı ve Çaman, 2013:40). Afganistan ve Pakistan'da ki güvenlik sorunu, İran üzerindeki ambargo sebebiyle Avrupa pazarına açılacak Nabucco tarzı bir projeye ihtiyaç duyulmaktadır (Dağcı ve Çaman, 2013:40). Orta Asya ve Kafkaslar' da etkisi oldukça fazla olan Rusya, bölge ülkelerinin hareket alanlarını kısıtlamaktadır (Dağcı ve Çaman, 2013:40). Ancak yalnızca Çin, bölgedeki etkisiyle Rusya'nın bölgedeki tekeline bulundurduğu petrol ve doğalgaza tehdit olduğu söylenebilir (Dağcı ve Çaman, 2013:40). Trans-Orta Asya doğalgaz koridoru ile Türkmen ve Kazak enerjisini Çin kendi piyasasına ulaştırmaktadır (Dağcı ve Çaman, 2013:40). Bunun yanı sıra AB enerji arz güvenliğinde önemli yeri olan Nabucco projesinin Rusya tarafından engellenmiştir (Dağcı ve Çaman, 2013:40). AB üyesi bazı ülkeler ile 2007 yılında enerji anlaşması yapmış olsa da bu anlaşma AB'nin ortak bir enerji politikasının oluşmasında olumsuz etki yaratmaktadır (Dağcı ve Çaman, 2013:40). Rusya'nın Avrupa pazarına ulaştırılan enerji konusunda bölge ülkeleri üzerindeki etkisini kullanırken farklı bir alternatifin olmadığını da bilmektedir. Ortadoğu petrolüne alternatif olarak kesintisiz ve güvenli bir bölgenin avantajını kullanmaktadır. Bu yüzden Çin ve Rusya bölgenin güvenliğine çok fazla önem vermektedirler. ŞİÖ üye ülkelerinin askerlerinin katıldığı " Barış Misyonu 2006" tatbikatında da teröristlerin ağır silahlarla ele geçirebilecekleri enerji kaynakları korunarak örgüt kapsamında da bu duruma ne kadar önem verildiği gösterilmiştir.

3.4.Türkiye Cumhuriyeti ve Şanghay İşbirliği Örgütü Enerji ve Turizm Politikaları Açısından İncelenmesi

3.4.1. Enerji

Türkiye, kendi enerji ihtiyacını karşılayabilecek kadar üretime sahip değildir. Enerji ihtiyacının neredeyse %73'ünü ithal eden Türkiye, başta enerji politikasını daha sonra iç ve dış politikasını bu ihtiyaca göre şekillendirmiştir.

Türkiye'nin enerji politikalarının temelini oluşturan ilkeler şunlardır: Çevreyle uyum içerisinde, enerjinin verimli, güvenli ve yeterli şekilde gideceği yere ulaştırılması, enerji talebinin yerli ve olabildiğince yenilenebilir kaynaklardan karşılanması, yenilenebilir kaynakların bulunması ve üretiminde gereken çalışmaların yapılması, tüketim ve üretimde verimliliğin artırılması ve bunun için gereken önlemlerin alınması, "enerji koridoru" ve "enerji terminali" üzerinde olmanın avantajlarından yararlanmak, enerji arz güvenliğine öncelik vermek ve buna yönelik projelerin arttırılmasını, geliştirilmesine önem vermek (doğalgaz depolama ve iletim sisteminin güçlendirilmesi için gereken projeler), Çevreyle uyumlu enerji teknolojilerinin araştırılması ve geliştirilmesine teşvik sağlanması, kaynak çeşitliliği ve arz güvenliğini arttırmak için yapılmış olan politikalarla uyumlu şekilde elektrik üretimi amacıyla kullanılacak nükleer santrallerin kurulması için gerekli olan girişimlerin sürdürülmesidir (Yazar, 2011:60-61).

Sovyetler birliğinin dağılmasıyla Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya karşı tutumu ortak tarihi ve kültürel bağlar çerçevesinde olmuştur (Yazar, 2011:55). Bu söylem Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri tarafından karşılıksız kalmamış ve Türkiye ile olan ilişkiler geliştirilerek yeterli seviyede olmasa da işbirliğine dönüştürülmüştür (Yazar, 2011:55). Türk müteahhitleri ve iş adamları bölge ülkelerine yatırımlar yapmışlar, Türkiye'nin önemli milli şirketi olarak ise TPAO'nun Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'da enerji faaliyetlerinde rol alabileceği üzerinde durulmuştur (Yazar, 2011:55). Bunun sonucunda Azerbaycan enerji üretiminde proje ortağı, Kazakistan'da bazı sahalarda operatör olarak yer almış, Türkmenistan ile bu anlamda bir işbirliği gerçekleşmemiştir (Yazar, 2011:55). Rusya'nın etkisi altındaki bu bölgeyle olumlu yönde gelişen ilişkiler aslında bu dönemde Rusya ile olan ilişkilerin olumlu yönde seyrettiğinin

bir göstergesidir. Rusya ve Türkiye arasındaki uzun dönemli doğalgaz ticareti, Mavi Akım projesi ve Türk müteahhitlerinin Rusya'ya yatırımı olumlu ilişkilerin kanıtı ve enerji alanında gerçekleşecek ilişkilerin zemini olarak değerlendirilmiştir (Yazar, 2011:56).Türkiye aynı zamanda coğrafi konumu sebebiyle enerji nakil hatlarında enerji güvenliği açısından önemli bir ortak olarak görülmektedir (Yazar, 2011:62).

Türkiye son yıllarda çok yönlü politikalar izlemektedir (Yazar, 2011:66). Orta Asya'ya karşı izlediği politikalar da bu çok yönlü politikanın bir parçasıdır. Bu bölgeye yönelik kültürel ve tarihi bağlarını kullanırken bir yandan da tüm konularda işbirliğini geliştirmek istemektedir (Yazar, 2011:66). Rusya ile olan olumlu ilişkilerde bu yaklaşımın bir yansımasıdır (Yazar, 2011:66). Böylece Rusya tarafından yapılması planlanan Akkuyu Nükleer santrali ve hidrokarbon arama üretim projeleri gibi alanlarda da işbirliği yaparak ilişkilerin gelişmesi sağlanmıştır (Yazar, 2011:66). Ancak Suriye ile başlayan gerilimin Rus uçağının Türk hava sahasını ihlali sebebiyle TSK tarafından düşürülmesi ilişkilerin neredeyse bitme noktasına getirmiştir. Bu yüzden bu santralin yapımı da durdurulmuştur.

Türkiye'nin Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'ya olan yakınlığı enerjinin Avrupa pazarına ulaşmasında güvenilir, kısa mesafe sayesinde maliyetini azaltmaktadır. Bu durumda enerjinin uluslararası pazara iletilmesinde Türkiye'yi aktör konumuna sokmaktadır. Türkiye SSCB dağıldıktan sonra bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme çabasına girse de özellikle enerji alanında Azerbaycan'da dahil olmak üzeri istediği seviyede sonuçlanmamıştır. ŞİÖ üyeleri Rusya'nın enerji boru hatları ve Orta Asya üzerindeki hâkimiyetinden rahatsızlık duymaktadır. Çin iyi giden ilişkilerine rağmen böyle bir durumu istememekte, kendi etki alanını yaratmakta ve Orta Asya'da Rusya'yı dengelemektedir. Üye ülkeler Rusya'ya alternatif olabilecek yabancı yatırımcılara ve boru hatlarına destek vermektedirler. Aynı zamanda bu ülkeler kendi bünyelerinde olabilecek projeleri de değerlendirmektedirler. Ancak Rusya kendi hâkimiyetini kullanarak bölgede kendi toprakları üzerinden geçmeyen projelere destek vermemekte ve bu ülkeleri etkilemektedir. Bu durum ekonomik olduğu kadar da siyasi olduğu için ABD ve Batı kaynaklı bu projeler Rusya tarafından hoş karşılanmamaktadır. Ancak Çin, Rusya'yı bu bölgede tek dengeleyebilen ülkedir. Diğer ŞİÖ üyeleri

ile Çin arasında gerçekleşen enerji boru hattı projeleri üye ülkelerin kendi toprakları üzerinden geçeceği içinde bu ülkeler tarafından desteklenmiştir. Çin ve Rusya'nın ortak düşmanı olan ABD ve Batı olsa da Rusya AB'nin petrol ve doğalgaza alternatif üretebileceğinden tedirgin olmakta bu yüzden enerjinin devamlılığını sağlamaktadır. Bu iki büyük güç batıya bu kadar düşmanken batıya yakın Türkiye'yi gözden çıkaramamaktadırlar.

3.4.2. Turizm

SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişmesinde ki en büyük etken turizm olmuştur(Öztürk, 2015). Yakın coğrafyada yaşanan bu değişim Türkiye'den giden ve Rusya'dan yurtdışına çıkmak isteyen turizmciler için büyük bir fırsat haline gelmiştir. Sovyetlerin dışa kapalı politikaları bu topraklarda ne olduğuna dair uluslararası alanda merak yaratırken bu birliğin dağılmasıyla bu merakta turizmle giderilmiştir(Öztürk, 2015). Rus halkı yurtdışı turizmi ile SSCB dışında diğer ülkelerde ki ortamı görmüşlerdir. Böylece liberal ortama tanıklık ederek Sovyetlerden kalma ön yargılar bir tarafa bırakılmıştır. Ayrıca özellikle Avrupa gibi refah düzeyi yüksek ülkeler de merak edilen Sovyet coğrafyasını da turizm ile görme şansı yakalamışlardır. Bu örnekte de görüldüğü gibi turizm farklı coğrafyaların, bu coğrafyada yaşayan insanların tanınabilmesi ve karşılıklı ön yargıların silinmesinde payı çok büyüktür (Öztürk, 2015).

Birliğin dağılmasıyla birlik içerisindeki ülkeler piyasa ekonomisine geçmiş ve artık uluslararası arenada değişen dengeler ile ülkeler işbirliğine yönelmişlerdir. Değişen düzen yerini işbirliklerine bırakırken geçmişten gelen Rusya'nın Akdeniz'e inme politikası bir tarafa bırakılmış, yerini KEİT ve Akdeniz, Ege turizmini canlandıracak işbirlikleri almıştır(Öztürk, 2015).Ekonomik, turizm, askeri gibi konularda yapılan bu işbirlikleri Rusya ve Türkiye açısından birbirlerine yakın coğrafya olmanın verdiği etkiyle öncelik ve önem taşımaktadır. Bu ilişkiler ve Rus halkının Türkiye'yi tercihi Türkiye'nin turizmden elde ettiği gelirin artması iki hükümetin görüşmelerinde ana başlığı oluşturmasına neden olmuştur (Öztürk, 2015). Turizm ve siyasal anlamda Rusya ile olumlu yönde seyreden ilişkiler 2011 yılında vizelerin kaldırılması ile de iki ülkenin turizmine katkı sağlamıştır (Öztürk, 2015). Bu gelişme ile güzel bir

alternatif olan Türkiye, Ukrayna'ya tatil için giden Rus turistin büyük bir kısmını çekmiştir. Son yıllarda yaşanan bu olumlu gelişmeler sayesinde Rus turist Türkiye'yi daha fazla tercih etmiştir (Öztürk, 2015). Küresel ekonomik krize rağmen Rus turist sayısında azalma yaşanmamıştır (Öztürk, 2015). Bu durum oldukça dikkat çekicidir. Ancak kısa süreli olarak 2009 yılında azalma yaşanmış çok geçmeden yeniden artış gözlenmiştir (Öztürk, 2015). Bunun nedeni Rus turistin ekonomik krizi çabuk atlattığı olabileceği, Avrupa turizmi Euro bölgesi sebebiyle ortaya çıkan kur farkından dolayı cazip gelmeyişi ve Türkiye'nin alternatif oluşturması, turizm amaçlı Mısır, Tunus gibi ülkelere giden Rus turistin Arap Baharı sebebiyle Ortadoğu ve Afrika'yı tercih etmemiş olması olarak değerlendirilmiştir (Öztürk, 2015).

İki ülke arasındaki turizm ilişkilerinin diğer boyutu da tatil amaçlı Türkiye'ye gelen iş adamlarının daha sonra yatırım amaçlı Türkiye'ye dönmesi olmuştur (Öztürk, 2015). Vizelerin kaldırılmasıyla da birçok konuda kolaylık sağlanmıştır. Türkiye'den Rusya'ya giden turist sayısı artmış olsa da hala beklenen seviyede değildir (Öztürk, 2015). Bunun nedeni yurtdışına çıkmak isteyen Türk turistin daha çok Avrupa'yı tercih etmesidir. Rusya yaz turizmi boyunca yurtdışına gönderdiği turist sayısı ve bunun yerini doldurabilecek kadar turist çekemediği için dış ödemeler dengesinde oluşan boşluğu doldurmak istemektedir. Bu yüzden iç turizmini canlandırmak ve Türkiye'den turist çekmek istemektedir. Ancak son dönemde Türkiye'nin Esad yönetimindeki Suriye'ye karşı sert tutumu ve Rusya'yı bu konuda eleştirmesi ile gerilen ilişkiler son olarak 2015 yılında Rus uçağının Türkiye hava sahası ihlali sebebiyle TSK tarafından düşürülmesi ilişkilerin bitme noktasına gelmesine neden olmuştur. Rusya tarafından Türkiye'ye turizm, ithalat, ihracat gibi konularda yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu durumdan iki ülkede zarar görmüştür. Bu ambargolar ile Nisan 2016 tarihinde yapılan açıklamada Antalya'ya Rusya'dan gelen Rus turist sayısında %94 azalma olduğu söylenmiştir (www.haberrus.com2016).Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 2010 yılında 3,1 milyon, 2011 yılında 3,4 milyon, 2012 yılında 3,6 milyon, 2013 yılında 4,3 milyon, 2014 yılında 4,5, 2015 yılının ilk on bir ayında 3,6 milyon olmuştur (Çomak, 2016).2016 yılının Mart ayında Türkiye'ye Rusya'dan gelen turist yıllık bazda 24 bin seviyesinin altına gerilemiştir (www.bbc.com, 2016).Rus turist

Türkiye'ye gelen turist sayısının %13,5'ini oluşturmaktadır (Çomak, 2016). Türkiye turizm ve ticaretinde Rusya, Almanya'dan sonra gelen ve Türkiye için çok büyük önem taşıyan ülkedir. Uygulanan yaptırımlar Türkiye ve Rusya ekonomisini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu yüzden normalleşme sürecine girebilmek için adımlar atılmıştır. 12 Haziranda kutlanan Rusya Günü için Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Putin'e yazılan mektupta "Türk halkı adına tüm Rus halkının Rusya Günü'nü kutluyorum. Ayrıca Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yakın gelecekte hak ettiği düzeye gelmesini diliyorum (www.cumhuriyet.com, 2016)" ifadelerine yer verilmiştir. Türkiye tarafından atılan bu adım 15 Haziran 2016 tarihinde Kremlin Basın sözcüsü olan Dimitriy Peskov tarafından yapılan açıklamalar ile Rusya'nın da normalleşme sürecine girilmesini istediğini göstermiştir. Peskov, "Biz de ilişkilerin normalleşmesi ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliği sürecine dönülmesini isteriz. Ancak Putin'in de daha önce açık bir şekilde ifade ettiği gibi, Ankara tarafından gerekli adımlar atılmadan ilişkilerin normalleşmesi Rusya için mümkün görünmüyor (www.trthaber.com.tr, 2016)" ifadelerini kullanmıştır. Böylece ilişkilerin kötüye gitmesi iki ülkenin de ekonomik anlamda yıpranmasına neden olmuştur. Atılan bu adımlar sayesinde ise Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde normalleşme sürecine girilmiş ve taraflar birbirleriyle olan işbirliklerinin devam etmesini istediklerini dile getirmiştir.

Türkiye Orta Asya devletleri ile tarihi, kültürel bağları olsa da bu durum turizm alanında beklenen etkiyi yaratmamıştır (Sancar ve diğerleri, 2015:293). Türkiye'den giden turist en çok Kazakistan'ı tercih ederken bu listede Tacikistan en alt sırada yer almaktadır (Sancar ve diğerleri, 2015:294). Bunun nedeni Kazakistan'ın bölge diğer bölge ülkelerine göre biraz daha gelişmiş ve kongre turizmine önem vermesidir. Bu durum yatırımcılarında Kazakistan'a gelmesini sağlamaktadır. Tacikistan ise bölgede terör sebebiyle çok zarar görmüş bir ülkedir. Turizm açısından çok etkin olamamış bu yüzden de yurtdışına çıkmak isteyen turisti kendi ülkesine çekmekte yetersiz kalmıştır. Ekonomik açıdan da büyük problemleri olan Tacikistan turizminin ekonomiye katkısı diğer bölge ülkelerinden daha az olmuştur. Orta Asya ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayısı ise artış göstermiştir (Sancar ve diğerleri, 2015:294). Bölgeden Türkiye'ye iş için gelen çok sayıda insan vardır ve birçoğu turizm alanında çalışmaktadır.

Böylece Orta Asya'dan Türkiye'ye gelebilecek turiste imkan sağlanması ve en büyük sorun olan dil probleminin ortadan kaldırılmasına yardımcı olarak Türkiye turizminin bölge halkına daha iyi hizmet sunmasını sağlamaktadır. Türkiye turizminin kaliteli hizmet sunması ve benzer diğer ülkelere göre daha ucuz olması bu ülkelerin Türkiye'ye tatil açısından olumlu bakmasını sağlamaktadır (Sancar ve diğerleri, 2015:294).Ancak Orta Asya'nın turizm açısından yetersiz olması, Türk halkının bölgeyi çok tanımaması gibi sebeplerden dolayı Orta Asya ülkelerine olan talebin artmayacağı düşünülmektedir (Sancar ve diğerleri, 2015:294).

Türkiye'ye Çin'den gelen turist sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak yine de bu durum Türkiye'nin beklediği oranda olduğu söylenemez. Bunun en büyük nedeni ise Varyag isimli gemidir. Motoru ve dümeni olmayan bu gemi savaş gemisi olarak kullanılabilen elektronik sistemleri Ukrayna tarafından sökülmüştür. Çin'e satılan bu gemi 2001 yılında Ukrayna'dan Karadeniz'e oradan ise İstanbul Boğazından geçecekti (www.sabah. 2012). Fakat bu geminin savaş gemisi olarak kullanılacağı yönündeki iddialar ve geminin dümensiz ve motorsuz oluşu Montrö Boğazlar Sözleşmesine aykırı bir durumdu. Bu yüzden bu geminin boğazdan geçmesine izin verilmemiştir (www.dw.com, 2015). Gerilen ilişkiler sonucunda geminin askeri amaçla kullanılmayacağına, Türkiye'ye 1 milyon turist gönderileceği sözü ve Çin Türkiye'ye 1 milyar dolar teminat mektubu üzerine Varyag boş olarak geçişine izin verilmiştir (www.dw.com, 2015). Ancak Çin 1 milyon turist sözünü hala tutmamış ve bu gemisi uçak gemisi olarak kullanmak için 2002 yılında yenilenmeye başlanmıştır (www.sabah.com, 2012). Bu yüzden Çinli turist sayısında istenen rakama Türkiye tarafından ulaşılamamıştır. Turizm bakanlığının verilerine göre 200'li yıllarda Çin'den Türkiye'ye gelen turist sayısı 50 bin iken 2015 yılında bu rakam 313 bin 714 olmuştur (www.radikal.com.tr). Bu verilere göre ise Çin nüfus bakımından çok yoğun ve uluslararası turizme katkısı büyük olan bir ülke olarak Türkiye'ye gelen turist sayısı Türkiye turizminde ilk 20'ye bile girememektedir. Bu durum Çinli turistin Türkiye'yi tercih etmediğini göstermektedir.

Çin'in dış politikasında gerçekleştirmek istediği İpek Yolu Projesi başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelerin de bölgeye turistik açıdan katkı sağlayacağı

düşünülmektedir. Çinli turisti Türkiye'ye çekmek için bir fırsat niteliğinde olan İpek Yolu projesi Türkiye açısından çok önemlidir. Yalnızca Çinli turiste karşı değil aynı zamanda güzergâh üzerindeki ülkeler ile olan ilişkiler açısından da ciddi önem taşımaktadır. Tren yolları sayesinde İpek Yolu üzerindeki ülkelerin Orta Asya ile birbirine bağlanarak, Çin'e kadar uzanan bölge ekonomisine katkı sağlayacak yeni bir "İpek Yolu Projesini" canlandırmak istemektedir (TÜSİAD, 2015). 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ilk defa Kazakistan devlet başkanı ile görüşmesinde bu konudan bahsetmiştir (Atlı, 2014). Enerji açısından da önemli bir Orta Asya ülkesi olan Kazakistan Çin'in önem verdiği bir ülkedir. Bu projeden ilk defa Kazakistan'da bahsetmesi ise Çin'in Orta Asya'nın gücü olan bu ülkeye verdiği önemi göstermektedir.

Jinping'in bu isteğine karşı Çin'in kendi nüfuzunu bölgede arttırmak istediği yönünde eleştiriler yapılmış, Jinping ise Çin'in dış politikasında hiç bir ülkenin iç işlerine karışmadığı, karışmayacağını dile getirmiştir. Bu proje sayesinde güzergah üzerinde bulunan ülkelere ekonomik katkı sağlayacağı ve turizm potansiyelinin artacağını söylemiştir (Özdaşlı, 2015: 585). Jinping kendi nüfuzunu arttırmaya yönelik eleştirileri kabul etmemiş olsa da bu proje sayesinde demiryolu ve deniz yolu güzergâhlarında bir hâkimiyet durumu söz konusu olacaktır. Ancak Çin kendi çıkarları çerçevesinde daima ülkeler ile işbirliğine önem vermiş, bu yüzden sorun teşkil eden bir durum oluşturmadığı düşünülmektedir. İyi ilişkiler kurmuş ve yönetimleri desteklemiştir. Aynı zamanda bu projeye dahil olacak ülkelere ekonomik açıdan getirisi yüksek olacağı düşüncesi tüm ülkelerin başta Türkiye'nin olumlu bakmasına neden olmaktadır.

Bu proje sayesinde Çin kendisini temel alarak ekonomik dünya pazarına hızlı ve ucuz şekilde açılmasını mümkün hale getirecek, küresel krizden etkilenen ülkelerin ekonomik güçlerini tekrar ellerine alması, ekonomik büyüme nedeniyle hammadde ihtiyacının artması ve bu hammaddeye ulaşımı ucuz ve kolay hale getiriyor olması, bu projenin güzergâhındaki ülkelerin birbirleriyle işbirliği ve ortak yatırımın artırılması öngörülmektedir (Özdaşlı, 2015: 586). Tekrar canlandırmak istediği "İpek Yolu Projesi" sosyal, kültürel, turizm ve ekonomik alanlar ki beklentileriyle Çin Dünya'ya açılmak istemektedir (www.milliyet.com.tr, 2016). Bu güzergâh üzerindeki Türkiye'yi yakından

ilgilendirmektedir (www.gazetevatan.com, 2015). "Kuşak Yol" olarak adlandırılan bu güzergah Kuzey Koridoru ile Rusya üzerinden İran'a, Orta Koridor ile de Türkiye'yi, Avrupa'yı, Orta Asya Cumhuriyetleri'ni, Afganistan'ı, Pakistan'ı, Çin'e bağlayacaktır (www.milliyet.com.tr, 2016). İpek Yolu'nu yeniden canlandırmak için Türkiye ile de demiryolu alanında gereken adımlar atılmıştır(www.milliyet.com.tr, 2016). Bu koridor ile demiryolu sayesinde Çin'e ulaşım hedeflenmektedir (www.milliyet.com.tr, 2016). Bu konularla ilgili gereken imzalar atılmıştır (www.milliyet.com.tr, 2016).

İpek Yolunun en önemli aktörlerinden biri Türkiye'dir. Kilit ülke rolü olan Türkiye, Çin'e bu proje konusunda destek vermektedir (TÜSİAD, 2015). Türkiye bu proje gerçekleştikten sonra Güney Asya pazarına ulaşacaktır (Özdaşlı, 2015: 592). Çin'in Ankara Büyükelçisi projenin Türkiye için ne kadar önemli bir durum olduğunu anlatırken proje için çok fazla yol olduğunu ancak bu yollar nereden geçerse geçsin mutlaka Türkiye'den de geçeceğini dile getirmiştir (Özdaşlı, 2015: 592). Türkiye'ye yapılması planlanan demiryolunda ise iki ülke ortak çalışma sürdürmek için karar almışlardır (Özdaşlı, 2015: 592). Canlandırılmak istenen bu proje yalnızca karayolunu değil aynı zamanda deniz yolunu da projeye dahil etmektedir (TÜSİAD, 2015). Son yıllarda Çin ve Türkiye arasındaki iyi ilişkilerde projenin hızlı ve olumlu yönde ilerlemesini sağlamıştır. Proje sayesinde de yakınlaşma ve iyi ilişkilerin gerçekleştiği söylenebilir. Bu sayede Edirne'den Kars'a yüksek hızlı tren projesi Orta Koridorun bütünü haline gelecektir(www.milliyet.com.tr, 2016). Bu hat Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile bağlanacak ve böylece Türkiye Doğu ile Batıyı birleştirmiş olacaktır (www.iha.com.tr, 2016). ŞİÖ üyeleri bu proje içerisinde yer almaktadır. Projenin tamamlanmasıyla tüm ülkeler birbirleriyle yakın temasta bulunabilir, enerji, turizm, işgücü ve diğer birçok alanda işbirliği yapabilirler. Bu yüzden Türkiye için önemi çok fazladır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden ülkeler istikrarsızlık sebebiyle büyük sorunlar yaşamışlardır. Bu istikrarsızlık bölgedeki güvenliği tehdit eder duruma gelmiştir. Bu sebeple Orta Asya'da sınır sorunlarını ve güvenlik sorunlarını çözmek için Çin, Rusya, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan bir araya gelerek oluşturdukları ŞİÖ' ye daha sonra Özbekistan'da katılarak, günümüzde ekonomik konuların da konuşulduğu bir platform haline gelmiştir. Türkmenistan dışında Orta Asya ülkeleriyle bir araya gelinerek kurulmuş olan ŞİÖ özellikle Rusya ve Çin'in ortak çıkarlarını temel aldığı söylenebilir. Sovyetler Birliği dağılmış olsa da Rusya bu bölgede tarihi kültürel, askeri ve ekonomik anlamda varlığını devam ettirmek istemektedir. Çin ise Doğu Türkistan meselesinde bölge ülkelerinin desteğine ihtiyaç duymakta ve bölgenin enerji kaynakları üzerinde etkili olmak istemektedir. İki ülke savaşmak yerine bölgedeki ortak çıkarları çerçevesinde işbirliği içine girmiştir. Batılı güçleri kendilerine karşı tehdit olarak görmeleri, Çin ve Rusya ilişkilerinin bu anlamda da pekişmesini sağlamıştır. NATO'nun Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Doğu'ya doğru ilerlemesinden ve 11 Eylül'den sonra ABD'nin bölgeye girmesinden rahatsız olan bu iki küresel güç "Şanghay Toprakları" olarak adlandırdıkları, örgüte üye ülkelerin bulunduğu bölgede Batılı güçleri istememektedir. 2005 yılında düzenlenen zirvede ABD ve Batılı güçlerin bölgeden çıkması için karar alınmış ve bir önceki yıl kurulması kararlaştırılan Anti-Terör merkezi, batılı güçlerin bölgeden çıkması ve örgütün kendi bölgesini koruyabileceğini göstermek için atılan bir adım olmuştur.

Bölgesel bir işbirliği olarak ŞİÖ üyelerinin birbirlerinin çıkarlarını, güvenliğini karşılıklı koruması ve güven esasına dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kurumsal bir örgüt olarak genişlemek istemeyen Çin, farklı ülkelerin tam üyeliğine çekimser yaklaşmaktadır. Çin en önemli sorunu olan Doğu Türkistan bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerden tedirgin olmaktadır. Bu nedenle örgütün büyümesi, yeni üyelerle çıkarlarının uyuşmayacağı ve üye ülkelerin birbirine saygı duymayacağı bir platform haline gelebileceğini

savunmaktadır. Böyle bir örgütün ise uluslararası arenada ve kendi içerisinde düzgün bir şekilde işleyemeyeceğini düşünmektedir.

Türkiye çok yönlü bir dış politika izleyerek AB yolundayken ŞİÖ üyeliği için 2005 yılında başvuruda bulunmuştur. Rusya ve diğer örgüt üyeleri tarafından bu başvuru olumlu karşılanmış olsa da Çin AB yolundaki, NATO üyesi olan, Batı ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye'yi olumsuz yönde eleştirmiştir. Çin tarafından bu başvuruya olumlu bakılmamasının asıl nedeni Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketleridir. Türkiye'nin bu harekete destek vereceğini düşünmektedir. Ancak örgütün kendi bünyesinde diyalog ortaklığı olarak üçüncü bir statü belirlemesiyle Türkiye 2011 yılında bu statü için resmi başvuruda bulunmuştur. 2012 yılında bu statü ile örgüte girebilmiştir.

Türkiye'nin artan nüfusu ve gelişmesi için önemli olan sanayisinde gün geçtikçe artan enerji ihtiyacını göz önünde bulundurarak uzun vadeli çözümler bulması gerekmektedir. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu enerji potansiyeli ŞİÖ üyesi ülkelerde bulunmaktadır. Jeopolitik konumu sebebiyle Türkiye kolayca kabul görebilir. Dış politikada Çin ve Rusya birbirine çok yakın politikalar izlemektedirler. Türkiye'nin bu ülkelerin izledikleri gerek ekonomik gerekse siyasi politikaları incelemesi gerekmektedir. Örgüt üyelerinin Türkiye'ye yatırım yapmasını sağlamak için politikalar ve projeler üretilmesi gerekmektedir. Olası bir yatırımın ise uluslararası alanda ekonomik ve siyasal açıdan ne kadar fayda sağlayacağı üzerinde durulmalı, bu yönde uzun vadede karşılıklı çıkarlar ve bağımlılık yaratılacak şekilde politikalar yapılmalıdır. Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan ülkelerin sorunlarından biri Rusya dışında alternatifi olmayan boru hattı projeleridir. Ancak Rusya'nın hakim olmadığı Orta Asya ve Kafkasya boru hattı inşası mümkün görünmemektedir. Türkiye kendi çıkarlarını temel alan bir proje gerçekleştirip kendi topraklarından Rusya'ya uzanan bir proje gerçekleştirebilir.

AB üyeliği için gereken adımları atan Türkiye aynı çalışma ve ciddi tutumu ŞİÖ tam üyeliği için göstermemiştir. Türkiye ŞİÖ tam üyeliği konusunda başta Çin'in güvenini kazanabilmek için adım atması gerekmektedir. Örgüt üyeleri ile olan ilişkilerin geliştirilebilmesi için başta üye ülkelere yaklaşıma önem verilmesi gerekmektedir. AB olmazsa ŞİÖ tutumu yanlıştır. Bu düşünce ve bu tarz söylemler örgüte olan yaklaşımın ciddi düşünceler içerisinde

olunmadığı algısı yaratılabilirken diğer taraftan çok yönlü politika kapsamında AB ile olan ilişkilere de zarar verebilir. Rusya ve Çin gibi Orta Asya üzerinde etkisi fazla olan ülkelere yaklaşımın yanlış bir tutumda seyretmesi bölge ülkeleri ile olan ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle siyasetler tarafından söylemlere dikkat edilmesi gerekmektedir. Öncelikle duygusal davranılmadan hareket edilmesi ve örgütlere yaklaşımın Türkiye çıkarları çerçevesinde rasyonel bir tutumla yaklaşılması gerekmektedir. Ticari açıdan çok önemli bir örgüt olan ŞİÖ için ilişkilerin geliştirilmesi ve örgüt üyeleriyle olan ilişkilere ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle tarihi ve kültürel bağı olan Türkiye bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini canlandıracak adımlar atmakta yetersiz kalmıştır. Bunun nedeni Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin etkisinin daha fazla olmasıdır. Ancak bu ülkelerle ilişkiler rasyonel bir şekilde yaklaşıldığı, Rusya ve Çin ticari ilişkiler bazında devre dışı bırakılmadığı sürece kolay bir şekilde geliştirilebilir ve işbirliği alanında Türkiye'ye olumlu sonuçlar yaratabilir. Bu bağlar kullanılarak enerji açısından zengin bu bölge ile işbirliği yapılması Türkiye'nin yararına olacaktır. Türkiye konumu gereği ŞİÖ üyeleri içinde önemli bir ülkedir. Avrupa'ya açılan bir kapı olarak Türkiye, ŞİÖ üyeleri ile Avrupa arasında enerji koridoru konumundadır. Örgüt ile ilişkilerin gelişmesi halinde coğrafi konumunun avantajını yaşayacaktır. Enerjinin üretilmesinden iletilmesine kadar her alandan ticari gelir elde edilebilmesi mümkün olduğu için Türkiye bu sayede ticari gelir elde edebilir. Ülkemizde yüksek seyreden petrol ve doğalgaz fiyatları bu sayede düşüş yaşayabilir. Yatırımcılar bu sayede Türkiye pazarına girmek için yönelebilir, ülkenin ve bölgenin istikrarına da katkı sağlanabilir. ŞİÖ üye ülkelerine bakıldığında Çin, Rusya, Hindistan, İran ve Pakistan nükleer enerjisi bulunan ülkelerdir. Örgüt kapsamındaki bu beş ülke aynı zamanda dünya nüfusunun büyük bir kısmını bulundurmaktadır. Bu ülkelerden faydalanılması gerekmektedir. Özellikle ciddi nükleer güce sahip bu ülkelerin Türkiye'ye de coğrafi açıdan yakın olması ülkemizin güvenliği açısından da tehdit yaratabilecek bir durumdur. Bu durum yalnızca örgüt bazında değil, ikili ilişkilerin de iyi tutulması gerektiğini göstermektedir.

ŞİÖ' nün enerjiye yönelik yaklaşımları incelendiğinde enerjide önemli olanın üretim, enerji nakil hatları ve enerji nakil hatlarının güvenliği üyeler

tarafından temel alınmıştır. Ancak örgütün kendisi çerçevesinde belirlediği bir politika yoktur. Bunun nedeni bölgede kurulan diğer ekonomik işbirlikleridir. Bu işbirliklerin içerisinde başta Rusya olmak üzere diğer ŞİÖ üyelerin de yer alması ve ekonomik işbirliğinin temelinin enerjiden geçiyor olmasıdır. Bu ekonomik işbirlikleri içerisinde Kafkasya'daki ülkeler de yer almaktadır. Rusya'nın "Enerji Kulübü" olabilme yolundaki teklifin kabul edilmeme sebepleri bu durumla doğru orantılıdır. Bu yüzden Orta Asya ve Kafkasya işbirlikleri bakımından iç içe geçmiş durumdadır. Kısaca ŞİÖ-Türkiye ilişkileri işbirliği çerçevesinde ne kadar yoğun ve derin olursa Orta Asya ve Kafkasya ile de o kadar yoğun ve derin olur.

Türkiye'nin ŞİÖ ile ilişkilerini geliştirirken ABD ve AB ile olan ilişkilerine zarar vermemesi gerekmektedir. Doğu ve Batı arasındaki dengeyi kurması ticari ve siyasi ilişkilerini güçlendirebilir. Özellikle enerji alanında kurulabilecek ilişkiler Türkiye'nin imajına ve AB üyelik sürecinde olumlu etki yaratabilir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde ilerleyen zamanda gerçekleşebilecek ŞİÖ tam üyeliği veya gözlemci üyelik statüsü, iki bölge arasındaki ilişkilerde dengeleyici nitelikte olabilir. Ancak örgütün ortak noktalarından biri olan Batı düşmanlığı ise Türkiye'nin örgüte tam üye olması önündeki problemlerinden biridir. Görünen şu ki Türkiye'nin iki örgütten birini tercih etmesi gerekmektedir. Bunun sebebi bir örgüte tam üyeliğinin gerçekleşmesi diğer örgüte olabilecek tam üyelik şansını yitirmesine neden olabilir. Bu yüzden Türkiye tarafından bu örgütlerin ekonomik ve siyasi yapısı değerlendirilerek hangisinin Türkiye çıkarlarına daha uygun olacağını üzerinde durulması gerekmektedir. Kısaca riskler ve fırsatlar göz önüne alınarak ŞİÖ'ye yaklaşmak gerekmektedir.

Ancak Türkiye'nin tam üyeliği gerçekleşirse de örgüte üye ülkeler ile ilişkilerinin diyalog ortaklığı statüsü ve ikili ilişkiler ile geliştirilmesi gerekmektedir. Bu durum yalnızca bölge ülkeleri açısından değil aynı zamanda Ortadoğu'da nükleer enerjiye ve gelişmiş silah teknolojilerine sahip İran, Hindistan ve Pakistan ile de ilişkilerini geliştirebilmesi mümkündür. Geçmişten itibaren Rusya ve Çin'in İran ve Suudi Arabistan ile olan iyi ilişkileri bu şekilde Türkiye'ye de yansiyabilir. Çin ve Rusya'nın bölgeye yönelik politikaları sayesinde Suudi Arabistan ve İran gibi enerji ve pazar gücü büyük olan iki ülke

kazanmışlardır. ABD'ye karşı bir alternatif olan Çin ve Rusya ile iyi ilişkiler sayesinde Türkiye'de bu durumdan faydalanabilir ve coğrafi açıdan kendisine yakın İran'a uygulanan ambargo sebebiyle ticari ilişkiler ŞİÖ kapsamında gerçekleşebilir ve önümüzdeki yıllarda ambargonun kalkması durumunda Türkiye-İran ticari ilişkileri Çin ve Rusya faktörü olmadan gelişebilir. Suudi Arabistan ile ilişkilerini ticari ve enerji alanında geliştirebilir. Türkiye'nin artan nüfusu ve gelişmesi için önemli olan sanayisinde gün geçtikçe artan enerji ihtiyacını göz önünde bulundurarak uzun vadeli çözümler bulması gerekmektedir. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu enerji potansiyeli ŞİÖ üyesi ülkelerde bulunmaktadır. Jeopolitik konumu sebebiyle Türkiye kolayca kabul görebilir.

Dış politikada Çin ve Rusya birbirine çok yakın politikalar izlemektedirler. Türkiye'nin bu ülkelerin izledikleri gerek ekonomik gerekse siyasi politikaları incelemesi gerekmektedir. Örgüt üyelerinin Türkiye'ye yatırım yapmasını sağlamak için politikalar ve projeler üretilmesi gerekmektedir. Olası bir yatırımın ise uluslararası alanda ekonomik ve siyasal açıdan ne kadar fayda sağlayacağı üzerinde durulmalı, bu yönde uzun vadede karşılıklı çıkarlar ve bağımlılık yaratılacak şekilde politikalar yapılmalıdır.

Ortadoğu geçmişten itibaren Rusya ve Çin tarafından önemli bir bölge olmuştur. Bu bölgedeki yönetimlere verilen destekler ve iki ülkenin genel olarak dış politikada benimsediği konulardan biri olan farklı ülkelerin iç işlerine her ne sebeple olursa olsun karışmama durumu, ABD'ye karşı Çin ve Rusya'yı alternatif haline getirmiştir. Ortadoğu'da dengeli ve ortaya çıkan sorunlarda arabulucu rolü üstelenen bu iki büyük güç, bölge ülkeleri tarafından benimsenmiştir. İzledikleri politikanın başarılı olmasıyla bölgedeki işbirliklerini geliştirmiş olan Çin ve Rusya enerji firmalarını Ortadoğu'ya sokmuşlardır. Böylece Ortadoğu'nun enerji kaynaklarına da ulaşmışlardır. Ancak uluslararası alanda beklenmedik şekilde ortaya çıkan Arap Baharı ile Ortadoğu dengeleri değişmiş hükümetler düşürülmüştür. Yeni gelen yönetimler ise Rusya ve Çin'in eski hükümetlere destek vermiş olmasıyla samimi bulmamış ve bu iki büyük gücün Ortadoğu'da ki etki alanı azalmıştır. İran ve Suudi Arabistan gibi önemli bölge ülkeleri ile işbirlikleri devam etmektedir. Arap Baharı sebebiyle Ortadoğu'da ortaya çıkan istikrarsızlık Rusya'nın Ortadoğu'da ki bir kapısı olan Suriye'yi de etkisi altına

almış ve ülkede yaşanan gerilim uluslararası alanda tepki çekmiştir. Rusya ise kendi çıkarları açısından çok önemli olan Suriye hükümetini desteklemeye devam etmiş ve bu yüzden Türkiye ile olan ilişkiler zarar görmüştür. Bunun üzerine Türkiye sınırının ihlali sebebiyle Rus uçağının Türk Silahlı Kuvvetleri Tarafından düşürülmesi ilişkilerin nerdeyse bitmesine neden olmuştur. Rusya bu yüzden Türkiye'ye yaptırım uygulamış turizm, ithalat ve ihracat gibi konularda iki sınır komşusu ekonomik açıdan büyük zarar görmüştür. Türk turizminde Almanya'dan sonra ikinci sırada gelen Rusya ekonomiye büyük darbe indirmiştir. Siyasi söylemler, olumlu ve olumsuz etkiye sahip olduğu için siyasilerin ani çıkışlarının ekonomiye zarar verdiği görülmüş, Rusya'da ki birçok tur operatörü iflas etmiş ve iflasın eşiğine gelmiştir. Siyasilerin bu yüzden politik davranmaları gerekmektedir. İkili ilişkilerin ekonomiyi direk olarak etkilemesi bu tarz durumlar karşısında acil durumlar için uzun vadeli önlemler almasını gerektirmektedir. Bu durum yalnızca ikili ilişkiler olarak düşünülmemeli ŞİÖ üzerinde büyük etkisi olan Rusya, Çin dolayısıyla Orta Asya olarak düşünülmelidir.

Türkiye geliştirmekte olan ülke konumunda olduğu için sanayi ve turizm çok büyük önem taşımaktadır. Enerji kaynaklarının yetersiz olması petrol ithalatı yapmasına neden olmaktadır. Ancak bu durum ekonomik anlamda fazlasıyla maliyetlidir. Bu durum karşısında da turizmin yeri çok büyüktür. Döviz getirisi açısından yeri doldurulamayacak bir sektör olan turizm, ülkelerin her alanıyla doğrudan ilişkili olduğu gibi enerji ve sanayiyle de yakın ilişki içerisindedir. Ekonomik yönden başka çözümler arayan ülkeler içinse alternatif bir sektördür. Örneğin BAE'nin enerji ihraç eden ülke konumunda olmasına rağmen enerjiden elde ettiği geliri, altyapı ve üstyapı için gereken enerjiyi kendi kaynaklarından sağlayarak turizmini geliştirmiş ve enerji ihracatındaki dalgalanmalardansa turizme yönelmiştir. Örnekte de görüldüğü gibi turizm, hem işbirliği içerisinde hem de alternatif oluşturabilecek kadar ekonomik boyutu bulunmaktadır.

ŞİÖ 'nün kendi bünyesinde turizme yönelik politikası bulunmamaktadır. Ancak üye ülkeler örgüt sayesinde ve yakın coğrafyada olmaları sebebiyle turizm alanında yapılabilecek işbirliklerinin ikili veya çok taraflı şekilde yürütebilmektedirler. Örgüt içerisinde Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan turizm alanında çok fazla ilgi çeken ülkeler olmamaları ve turizm

politikaları açısından yetersiz kalmaları bu bölgeye olan turizmi etkilemektedir. Rusya bu Orta Asya ülkelerine göre daha avantajlı konumda yer almaktadır. Avrupa'ya yakın olması ve denize kıyısının olması turizminin bu ülkelere göre gelişmesini sağlamıştır. Çin'in ise turistik açıdan ziyaret edilen ülkeler arasında ilk 10'a girebilecek kadar gelişmiş turizmi bulunmaktadır. Zengin ve değişik kültürü, köklü tarihi ve gelenekleri sebebiyle merak edilen bir ülke olmuştur.

Rusya'nın Türkiye turizmindeki yeri çok büyüktür. SSCB'nin dağılması ile sınır komşusu Rusya ile işbirlikleri geliştirilmiştir. Bunlardan biride Turizm alanında olmuştur. Turizm açısından Türkiye için Rusya büyük bir pazardır. Gelişen ilişkiler neticesinde 2011 yılında vizelerinde kaldırılması ile Türkiye turizminde büyük bir artış yaşanmıştır. Turizm amaçlı ülkemize gelen iş adamları yatırım amaçlı projeler geliştirme imkânı bulmuşlardır. AB ortak para birimi Euro'nun karşısında Türk lirası ve Ruble değersiz kalmaktadır. Bu yüzden Türkiye Rus turist için kaliteli alternatif oluşturmaktadır. Turizmde altyapı ve üstyapının kaliteli bir hizmet sunması çok önemlidir. Türkiye'nin de bu tarz çalışmalarda politikalarını geliştirerek daima güncel tutması, hizmet kalitesini yükseltecektir. Türkiye kendi çıkarları çerçevesinde uzun vadeli hedefler belirleyerek politikasına dahil etmesi gerekmektedir. Turistin ihtiyacı, beklentisi ve şikâyetleri belirlenmeli ve bunun üzerine çalışmalar yapılması gerekmektedir. ŞİÖ üyesi ülkeler göz önünde bulundurularak pazar araştırması yapılmalı, potansiyel görülmeli ve bu potansiyel çerçevesinde hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Turistik bölgelere de gelen turistin yerel esnaftan harcama yapmasını sağlamak gerekmektedir. Turizm açısından Rusya ve Türkiye arasındaki en büyük işbirliği vizelerin kaldırılması olmuştur. Turizm amaçlı Rusya ile olan vizelerin kaldırılması durumu ŞİÖ üyesi diğer ülkelere de uygulanabilirliği üzerinde durulmalı ve çift taraflı görüşülmelidir. Vizelerin kaldırılması direk olarak turist sayısını arttırabilecek bir faktör olarak görülmektedir. ŞİÖ üyesi bu ülkelere yurt dışına çıkma potansiyeli olan turistin Türkiye'yi ilk sırada görmesini sağlamak, Ege ve Akdeniz dışında Türkiye içerisinde farklı bölgelere de yönlendirmek bu bölgelerin kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Türkiye'de ki Sümele Manastırı gibi tarihi ve dini önemi olan yerlerin tanıtımının yapılmasına ağırlık verilmesi, sanata önem verilmesi,

aktiviteler yapılmasının desteklenmesi, gastronomi alanında aktiviteler yapılarak iki mutfağın tanıtılması turizme destek sağlayacak konulardır.

Tek taraflı çıkarın söz konusu olduğu bir işbirliği düşünülemez için Türkiye'den yurtdışına çıkacak turisti ŞİÖ üyesi ülkelere yönlendirebilmek için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda tanıtımlar yapılması, bu ülkeler ile ulaşımın kolaylaştırılması, ulaşım seferlerinin sıklıkla sağlanması ve aktarmasız şekilde kaliteli bir hizmet verilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda ülkeye giriş yaptıkları anda güvenli ve rahat bir şekilde gidecekleri yere ulaştırılmasının gerekliliği üzerinde durulmalıdır. Turistlerin bu ülkelere gidişinde yaşanan zorlukların tespit edilmesi ve bu durumun değiştirilmesi için politikalar geliştirilmelidir. Devletin tarafından teşvik yasaları çıkararak turizm ile ilgili alanlara destek verilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir turizm için gerekenler yapılmalı ve geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece mevsim gözetmeksizin karşılıklı turist geliş gidişi sağlanabilir. Özellikle Orta Asya ülkelerinin altyapı ve üstyapı sorunlarını gidermeleri, coğrafi açıdan yaşadıkları dezavantajı, farklı turizm dalları ile kapatarak avantaja çevirmeleri gerekmektedir.

Çin'in yeniden canlandırmak istediği İpek Yolu Projesi iş gücü, ticaret, turizm ve enerji açısından çok büyük önem taşımaktadır. Türkiye konumu gereği bu projede kilit ülke denebilecek kadar Çin için önemlidir. Avrupa'dan Asya'ya kadar ulaşan bu proje sayesinde Türkiye proje dahilinde ki ülkelere ilişkilerini geliştirebilir. Türkiye ve ŞİÖ üyesi bu Orta Asya ülkeleri ile işbirliğinin gerçekleştirilmesi, Türkiye'de bu ülkelere turist göndermeye yönelik politikaların yapılması ve İpek Yolu Projesinin hayata geçmesi ile ikili ve örgüt içerisindeki ilişkiler sağlam temellere dayanacaktır. Türkiye bu proje sayesinde Çin ile yakın teması geçmiştir. Böyle bir güç ile iyi ilişkiler ve önemi büyük olan bu projeye dahil olmak Türkiye'nin uluslararası arenada da imajını olumlu yönde etkileyecektir. Türkiye'nin yıllarca girmek istediği Orta Asya için daha fazla nedeni olacaktır. Bu sayede yabancı yatırımcılar Türkiye'ye yönelebilir. Turizm açısından gelişmiş bir ülke olan Türkiye ulaşımın Avrupa'dan Asya'ya kadar ulaşıyor olması ile daha rahat bir şekilde turist çekebilecektir. Bu proje sayesinde ŞİÖ ile olan ilişkiler yatırımlar artabilir. Örgüt içerisinde Türkiye daha fazla söz sahibi olabilir.

Bu değerlendirmeler sonucunda ikili ilişkiler sayesinde enerji ve turizm alanında atılacak adımlar örgüt ve Türkiye'yi birbirine bağlı kalmalarını sağlayabilir. Türkiye enerji kaynakları bakımından Orta Asya ve Kafkasya kadar avantajlı bir ülke değildir. Ancak turizm açısından Cumhuriyet tarihinden itibaren gerekli politikaları yapmış ve yapmaya da devam etmektedir. Bu yüzden turizmini geliştirmiş ve enerji açısından zengin olan bu ülkeleri turizm konusunda geride bırakmıştır. Enerjideki ağığı turizmden sağlayarak dengelemeye çalışmaktadır. Bu ülkelerin turizm politikalarında daha etkili ve hızlı çözümler geręekleřtirerek ülkelere turist çekmeleri gerekmektedir. şİÖ-Türkiye ilişkileri sayesinde Türkiye kendi ülkesindeki yurtdışı turizm potansiyelini örgüt üyelerine çevirmek ve Türk iş adamlarını bu alanda yatırım yapmalarına teşvik edici politikalar izleyebilir. Böylece Türkiye enerji açısından ne kadar şİÖ üyelerine bağlıysa bu ülkelerde Türkiye'ye turizm alanında bağlı kalacaklardır. Türkiye coğrafi konumu sebebiyle örgüt için çok önemli olduğunu unutmamak gerekir. şİÖ-Türkiye ilişkilerinde işbirliğinin geliştirilmesi turizm ve enerji alanının da gelişmesini sağlayacaktır

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Çomak, H.(2009a). Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye. Çomak H.,(Ed.), Bölgesel Politikalar,Kocaeli:Umuttepe Yayınları,11-35.
- Çomak, H., Gökalp A.(2008b). 2010'lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye. II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi. Kongre Kitabı. Kocaeli: 336-345.
- Has, K.(2013a). Orta Asya'nın Bölgesel Dinamikleri Çerçevesinde Rusya-Kazakistan İlişkileri.Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, s.2, Ankara.
- Gürsoy, S., İ., Sezay, A. (2015). Rusya'nın Enerji Politikaları: Dar Etkiden Geniş Etkiye Geçiş. H. Çomak, Ç. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.).Enerji Diploasisi.İstanbul: BETA, 195-201.
- Kocaman, M., E., Şadan G.(2016). Karadeniz'in Güvenliği ve Türkiye'nin Rolü. Çomak, H., Sancaktar, C., Demir, S.(Ed.) Uluslararası Güvenlik, İstanbul: BETA Yayınları, 779-780.
- Maviş, F., AHİPAŞAOĞLU, S.,H., KOZAK, N.(2012). Genel Turizm Bilgisi.KOZAK, M.,A.(ed). S.2. Eskişehir.
- Purtaş, F.(2008). Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri. Demirtepe (Ed.), Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası, s.31. Ankara.
- Tatar, V.,Şadan, G.(2015).Artan Petrol İhtiyacının Çin Dış Politikasına Etkisi.Çomak, H., Sancaktepe, Z., Yıldırım, Z.(ed.). Enerji Diplomasisi :İstanbul. 303-312
- Özdoğan, G.,G. (1994). Bağımsızlığı ilk yılları Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan. Beher, B., Özdoğan, G.,G., İncioğlu, N., Kut, G., Kut, Ş., Nesrin, S.,(e.d.). T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi. S.48. Ankara.

Bildiri ve Makaleler

- Akal, M., Doğruyol, A., Küşat, B.(2011). Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye-İran Savunma Harcamaları Nedenselliği Testi. Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 23, 6.
- Akdış, M. (t.y.). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle Ekonomik Sosyal Kültürel İlişkiler- Bölgeye Yabancı İlgisi ve Beklentiler. <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak5.htm> (30.05.2016).
- Akgür, Y., Çakıroğlu, E.(2008), Şanghay İş Birliği Örgütü. Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 1-11. http://www.koksav.org.tr/ebulten/nisan2008/080429_kok_hk-yakgur-ecakiroglu.pdf(06.12.2015).
- Akman, H. (2015). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerin Problemleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8.37, 311-326.
- Akpınar, E.,Başbüyük, A.(2011). Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı Doğalgaz. International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic. 6.3:122.
- Altunışık, M., B. (2013). Orta Doğu'da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı. Orta Doğu Analiz, Cilt:5, Sayı:53, 76.
- Arı, T.(2008). Orta Asya Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri, https://www.academia.edu/2345615/ORTA_ASYADA_G%C3%9CVENL%C4%B0K_SORUNLARI_VE_%C4%B0%C5%9EB%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0_G%C4%B0R%C4%B0%C5%9E%C4%B0MLER%C4%B0 (27.11.2015).
- Askarov, S.(2011a). Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerine Bir Değerlendirme. Turan Stratejik Araştırma Merkezi <http://www.turansam.org/makale.php?id=3310> (06.12.2015).
- Askeroğlu, S.(2013). Kırgızistan'da Rusya ve ABD'nin Askeri Üsler Mücadelesi.<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2013/11/16/7301/kirgizistanda-rusya-ve-abdnin-usler-mucadelesi> (20.04.2016).

- Asma, Y.(2009). Rusya-Ortadoğu İlişkileri. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=479> (25.06.2016).
- Atlı, A. (2015). Çin'in İran Anlaşmasından Kazanımları. <http://www.analistdergisi.com/sayi/2015/08/cin-in-iran-anlasmasindan-kazanimlari> (29.06.2016).
- Atlı, A. (2014). Çin ve Yeni İpek Yolu Projesi. <http://www.analistdergisi.com/sayi/2014/10/cin-ve-yeni-ipek-yolu-projesi> (18.07.2016).
- Atman, S.(2006). Ekonomi Politik Dengede Petrol Fiyatları. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrjtj/article/view/5000098949> (27.05.2016).
- Aydın, A. (2015). Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin. Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyon Dergisi, <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/view/5454/4412> (25.03.2016).
- Bağımsızlığının Fırtınalı 20 Yılında Kırgızistan(2012). <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2011/11/03/6357/bagimsizliginin-firtinali-20-yilinda-kirgizistan> (20.04.2016).
- Benli, A.,O.(2008). Kazakistan Ülke Profili. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. www.bogazici.org.tr.(10.04.2016).
- Budak, T.(2012). Küresel Güçlerin Orta Asya Politikaları. <http://www.bilgesam.org/incele/909/-kuresel-guclerin-orta-asya-politikalari/#.V4KS4DHlqP8> (29.06.2016).
- Can, A.(2012). Küreselleşme Bağlamında Şanghay İşbirliği Örgütü. II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 356-364. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Canbay, H.,Cankurt, M.(2013). Şanghay İşbirliği Örgütü. Deniz Harp Okulu Pusula Dergisi,74. http://www.dho.edu.tr/sayfalar/00_anasayfa/11_pusula/74/sangay.html(06.12.2015).

- Çiçek, M. (2012). Türkiye'nin Yönü ve Şanghay İşbirliği Örgütü. <http://politikaakademisi.org/2012/09/26/turkiyenin-yonu-ve-sanghai-isbirligi-orgutu/> (30.05.2016).
- Çolakoğlu, S.(2004a). Şanghay İşbirliği Örgütü ve Çin. Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, 1.1: 173-197, Ankara.
- Çolakoğlu, S.(2009b). Uluslararası İlişkilerde Kuzeydoğu Asya. Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, s. 175, Ankara.
- Çolakoğlu, S.(2014c). ŞİÖ Duşanbe Zirvesi Avrasya'dan Asya'ya Açılım, Analist Dergisi, [http://www.analistergisi.com/sayi/2014/10/sio-dusanbe-zirvesi-avrasya-dan-asya-ya-acilim\(06.12.2015\)](http://www.analistergisi.com/sayi/2014/10/sio-dusanbe-zirvesi-avrasya-dan-asya-ya-acilim(06.12.2015)).
- Çomak, H. (2016). Uluslararası Hukuk ve Hava Sahası İhlalleri. http://gençbilgesam.com/images/Hasret_soylesi.pdf (18.07.2016).
- Coşkun, B.(2013). Çin Turizmi. http://www.cinkultur.com/CIN_HAKKINDA/Cin_Turizmi/ (29.06.2016).
- Çetin, G.(t.y.). Kalkınma Planlarında Turizm. https://www.academia.edu/12709151/Kalkinma_Planlarinda_Turizm
- Dağcı, K., Çaman, E. (2013). Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden Avrupa Birliği 'nin Orta Asya Politikası. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 8.16, 39-40.
- Değer, K. (2006). Turizme ve İhracata Dayalı Büyüme: 1980-2005 Türkiye Deneyimi. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20.2, 71.
- Düğen, T.(2012a). ABD/NATO Afganistan'dan Çekilirken Şanghay İşbirliği Örgütü.<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/afganistan/2012/08/06/6700/abdnatoafganistandan-cekilirken-sanghai-isbirligi-orgutu> (06.12.2015).
- Düğen, T. (2012b). Dar Alanda Büyük Pazarlık: Kırgızistan'da ABD ile Rusya'nın Üs Mücadelesi. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2012/03/28/6545/dar-alanda-buyuk-pazarlik-kirgizistanda-abd-ile-rusyanin-us-mucadelesi> (27.05.2016).

- Ekrem, E.(2012a). Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği. <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/-turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi/1107> (29.05.2016).
- Ekrem, E.(2014b). Çin'in Orta Asya Politikası ve Kırgızistan Güvenlik Politikası. http://www.turkkyrgyz.com/haber_detay.asp?haberID=935 (20.04.2016)
- Eraydın, K.(2015). Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Nedenleri ve Etkileri, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü.[https://ekonomi.isbank.com.tr/›pdf›ar\(27.06.2016\).](https://ekonomi.isbank.com.tr/›pdf›ar(27.06.2016).)
- Erhan, Ç.(2003). ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları. Aylık Strateji ve Analiz e- dergisi. 9: 6-8.[https://istihbaratsahasi.files.wordpress.com/2013/10/abdnin-orta-asya-politikasi-ve-11-eyll-sonrasi-yeni-ailimlari.pdf\(27.05.2016\).](https://istihbaratsahasi.files.wordpress.com/2013/10/abdnin-orta-asya-politikasi-ve-11-eyll-sonrasi-yeni-ailimlari.pdf(27.05.2016).)
- Ermağan, İ.,Üstüral, E. (2014). Çin'in Ortadoğu Politikaları. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 37, 32.
- Ersen, E.(2013). Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü. Orta Doğu Analiz 5-52:15-17.
- Fidan, G. (2011). Çin İsrail İlişkilerine Bakış. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/cin-halk-cumhuriyeti/2011/10/17/6336/cin-israil-iliskilerine-bakis> (29.06.2016).
- Gapak, D.(2014). MOTIVATION AND IMPLICATIONS OF SCO: EXPANSION A LOOK AT İNDİEN AND PAKİSTAN.[http://chinaincentralasia.com/2014/12/17/motivations-and-implications-of-sco-expansion-a-look-at-india-and-pakistan/\(25.03.2016\).](http://chinaincentralasia.com/2014/12/17/motivations-and-implications-of-sco-expansion-a-look-at-india-and-pakistan/(25.03.2016).)
- Gözler, Z., M.(2015). Türkiye'nin Enerji Politikalarına Eleştirel Bir Bakış. [http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2015/01/21/7989/turkiyenin-enerji-politikalarina-elestirisel-bir-bakis\(29.05.2016\).](http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2015/01/21/7989/turkiyenin-enerji-politikalarina-elestirisel-bir-bakis(29.05.2016).)

- Günaltay, A. (2015). Beş Soruda Rusya'nın Türkiye'ye Yaptırımları. <http://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-rusyan%C4%B1n-t%C3%BCrkiye-yapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1/a-19037621> (29.06.2016).
- Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Enerji Politikası(2013).<http://akademikperspektif.com/2013/02/26/guncel-gelismeler-isiginda-turkiyenin-enerji-politikasi/>(29.05.2016).
- Güner, S., ALBOSTAN, A.(2007). Türkiye'nin Enerji Politikası. 48. http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwib1tzJqaXNAhWCuhQKHSFLBw0QFggsMAI&url=http%3A%2F%2Fwww.emo.org.tr%2Fekler%2Fac04853f8058f61_ek.doc&usq=AFQjCNFvWx77Cc6hshng6bxUhqtlJrh0Lw&sig2=WAvIy8kSYdqEU0ylaZ8mWw&bvm=bv.124272578,d.d24 (29.05.2016).
- Güney, N.,A.(2014). Kaya Petrolü ve Kaya Gazındaki Gelişmeler ABD'ye Neler Getirecek. <http://www.bilgesam.org/incele/1803/-kaya-petrolu-ve-kaya-gazindaki-gelismeler-abd#.V1SUbDHlqP8>(27.05.2015).
- Has, K.(2012b). Rusya- Özbekistan İlişkileri: "İstikrarsız Ortaklık". <http://www.analistdergisi.com/sayi/2012/09/rusya-ozbekistan-iliskileri-istikrarsiz-ortaklik> (20.04.2016).
- İnci, Ş.(t.y.) Enerji'nin Tanımı ve Enerji Türleri. <http://www.iktisadi.org/enerjinin-tanimi-ve-enerji-turleri.html>(27.05.2016).
- İsmayılov, E., Budak, T. (2015a). Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Enerji Politikası. http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-411-20150216401189_2.pdf (10.04.2016).
- İsmayılov, E., Budak, T.(2015b). Bağımsızlık Sonrası Özbekistan Enerji Politikası.<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-411-20150407131203.pdf>(25.04.2016).

- Kafkasyalı, Ş.M., Tacibayev, R.(2012). Tacikistan: Kurgusal Kuruluşun Kurgusal Politikalarına. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. http://tdid.ege.edu.tr/files/dergi_12/10.pdf(25.04.2016).
- Khasanov, İ. (2013). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ortaya Çıkışı, Yeri ve Geleceği. <http://akademikperspektif.com/2013/10/20/sanghay-isbirligi-orgutunun-ortaya-cikisi-yeri-ve-gelecegi/>(29.06.2016).
- Kamalov, İ.(2011). Rusya'nın Orta Asya Politikaları. Yılmaz(drl.), Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme ve Araştırma Dizisi,s.18-26, Ankara.
- Karağaçlı, A.(2012a). Kırgızistan'ın Siyasi Yapısı ve Anayasal Sistemi. <http://www.bilgesam.org/incele/180/-kirgizistan%E2%80%99in-siyasi-yapisi-ve-anayasal-sistemi/#.V0QPAjHlqP8> (20.04.2016).
- Karağaçlı, A.(2012b). Tacikistan Siyasal ve Toplumsal Yapısı. <http://www.bilgesam.org/incele/177/-tacikistan%E2%80%99in-siyasal-ve-toplumsal-yapisi/#.V0dQ-DHlqP8>(25.04.2016).
- Kaya, İ.,S.(2012). Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği. TBB Dergisi.271. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-102-1220>(28.05.2016).
- Kayrak, S.(2012). Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası. <http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.V343KTHlqP8> (25.06.2016).
- Kahraman, H., Karagöl, T., E. (2014). Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı,Sayı:41, S.1-3. (25.06.2016).
- Kemaloğlu, İ.(2012). Rusya'nın Ortadoğu Politikası. Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi, Rapor No: 125. s.7-16.
- Kennell, J.(2013). Çin'in Yeni Turizm Politikası 2013-2020. <https://jameskennell.com/2013/04/02/chinas-new-tourism-policy-2013-2020/> (29.06.2016).

- Kessikbayev, A.(2005). Şanghay Beşlisinden Şanghay İşbirliği Örgütü.http://tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay_beslisinden_sanghay_isbirligi_orgut (28.11.2015)
- Kısacık, S.(2012). Rusya'nın Enerji Politikaları Bağlamında Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler. <http://politikaakademisi.org/2012/12/23/rusyanin-enerji-politikalari-baglaminda-orta-asya-ulkeleriyle-iliskileri/> (29.06.2016)
- Kleymann, B.(2005). Şanghay Grubundan ABD'ye Çağrı.<http://www.dw.com/tr/%C5%9Fangay-grubundan-abdye-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1/a-2524502> (03.12.2015)
- Kocalar, A., O. (2016). Orta Doğu Coğrafyasında Turizm. Yeni Türkiye. 119-122.
- Kodaman, T., Birsal, H.(2006). Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 16.2: 413-442. ELAZIĞ.
- Koroğlu, B. (2014). Yükselen Çin'in Ortadoğu Politikası. <http://akademikperspektif.com/2014/09/08/yukselen-cinin-ortadoğu-politikalari/> (29.06.2016).
- İmambeyli, V. (2015). Uçak Krizi ve Türkiye – Rusya İlişkileri. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı.
- İskender, S.(2013).Şanghay İşbirliği Örgütü Bünyesinde Doğalgaz Karteli Oluşumu.<http://www.dunya.com/yorum-inceleme/sanghay-isbirligi-orgutu-bunyesinde-dogal-gaz-karteli-olusumu-205359h.htm> (29.06.2016).
- İsmayılov, E., Budak, T.(2015). Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Enerji Politikası. 8.http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-411-20150216401189_2.pdf (29.06.2016).
- İsmayılov, E., Budak, T.(2015). Bağımsızlık Sonrası Özbekistan Enerji Politikası.<http://www.bilgesam.org/incele/2080/-bagimsizlik-sonrasi-ozbekistan-in-enerji-politikasi/#.V4KkHjHlqP8> (29.06.2016).

- Majenqızı S.,A.(2013).Kazakistan Cumhuriyeti'nin Enerji Endüstrisinin Gelişmesi. <http://group-global.org/kk/publication/4680-kazakistan-respublikasyndagy-turizm-salasy-n-zhetildiru> (29.06.2016).
- Mil, B.(2016). Türkiye'de Turizm Teşvik Politikalarına Kronolojik Bir Yaklaşım. İstanbul Arel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Arel EYSAD Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.1.1: 8-10.
- Mirdas, A.(2013). Rusya Federasyonunun Orta Asya Politikaları. <http://akademikperspektif.com/2013/11/30/rusya-federasyonunun-orta-asya-politikalari/>(29.03.2016).
- Pamir, N.(2003). Dünyada ve Türkiye'de Enerji, Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları. 9. http://metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf (28.05.2016).
- Pamukkale Üniversitesi, Çağdaş Türk lehçeleri ve edebiyat bölümü <http://www.pau.edu.tr/ctleb/tr/sayfa/kazakistan> (10.04.2016).
- Pehlivanoglu, F.,Güneş,İ.(2014). Kırgızistan Ekonomik Yapısal Analizi. II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-316-2014081458sosbilkongre66.pdf> (20.04.2016).
- Pirinççi, F.(2008). Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 63.1: 208-210,214. ANKARA.
- Sakarya Üniversitesi(2015).Türkiye'nin Enerji Politikaları. http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/68329/38057/4_t%C3%BCCrkiyenin_enerji_politikalari.pdf(29.05.2016).
- Sancar, F., M., Kınır, S., Soyalm, M.(2015). Orta Asya Türk Devletleri ve Türkiye Arasındaki Turizm Potansiyeli ve Ekonomik Açından İncelenmesi. International Conference On EurasianEconomies. 5, 293-294.

- Sandıklı, A. (2015). Kolektif Güvenlik Örgütleri: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü. <http://www.bilgesam.org/incele/1966/-kolektif-guvenlik-orgutleri--kuzey-atlantik-antlasmasi-orgutu--kolektif-guvenlik-antlasmasi-orgutu/#.V4EhFzHlqP8> (29.06.2016).
- Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ortaya Çıkışı, Yeri ve Geleceği(2013).<http://akademikperspektif.com/2013/10/20/sanghay-isbirligi-orgutunun-ortaya-cikisi-yeri-ve-gelecegi/>(27.04.2016).
- Şanghay İşbirliği Örgütü(ŞİÖ) (2013). <http://politikakademi.org/2013/05/sanghay-isbirligi-orgutu-sio/>(27.04.2016).
- Sevim, C. (2010). Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD,AB,Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri. https://www.google.com.tr/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrrtj/article/viewFile/5000098901/5000092157&ved=0ahUKEwj_3_jEgIrNAhUIDxoKHcC9CSIQFggZMAA&usg=AFQjCNEvqaksGNvrnj53fvHntUmX6HaInw (27.05.2016).
- Somuncuoğlu, A. (2011). Rusya-Orta Asya İlişkilerinde Kolektif Güvenlik. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-asya-arastirmalari-merkezi/2011/01/05/6053/rusya-orta-asya-iliskilerinde-kolektif-guvenlik> (29.06.2016).
- Soyak, M.(2013). Uluslararası Turizmde Son Eğilimler ve Türkiye'de Turizm Politikalarının Evrimi. Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi. 4:10-12.
- Sönmez, A.S.(2013). Güvenlik Sorunları ve Bağımsızlaşma Kısacasında Özbekistan- Rusya İlişkileri(1991-2003).Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 6.28:321-322.
- Şilibekova, A. (2007). Yeni NATO ve Orta Asya Cumhuriyetleri. Stratejik Araştırmalar Dergisi, TASAM, 10, 118-121.
- Temur, F.(2014). Şanghay İşbirliği Örgütü' nün Yeni Dönem Başkanı Rusya: Beklentiler ve Riskler.<http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/sangay->

isbirligi-orgutunun-yeni-donem-baskani-rusya-beklentiler-ve-riskler/4033 (28.11.2015).

Temür, H. (2010). Turizmin Önemi. <http://aktuelmarmaris.com/makaleler.asp?yazar=2542&yazi=42377>(28.05.2016).

Top, G., Karadağ, S.(2013). Orta Asya'nın Görülmeyen Gücü Kazakistan. <http://akademikperspektif.com/2013/02/22/orta-asyanin-gorunmeyen-gucu-kazakistan/>(11.04.2016).

Turizm Güncel (2016). İşte Küresel Turizmin 2015 Performansı ve 2016 ya Dair Beklentiler. <http://www.turizmguncel.com/haber/iste-kuresel-turizmin-2015-performansi-ve-2016'ya-dair-beklentiler-h26325.html>(29.05.2026).

Türkiye'nin Turizm Ekonomisi ve Yatırımları Dergisi (2014). Turizm Dünyası Siyasi İstikrarsızlık Turizm Şirketlerini Nasıl Etkiliyor.<http://www.turizmdunyasi.com.tr/arsiv/yazi/133-siyasi-istikrarsizlik-turizm-sirketlerini-de-olumsuz-etkiliyor>(29.06.2016).

Oğan, G. (2014). Şanghay İşbirliği Örgütü Zirvesi Ardından: Tehdidin Yeni Adı IŞİD.<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/sanghay-isbirligi-orgutu-zirvesinin-ardindan-tehdidin-yeni-adi-isisid>(29.06.2016).

Okan Üniversitesi Avrasya Merkezi, t.y., <http://www.okan.edu.tr/avrasyamerkezi/sayfa/963/tacikistan/>

Özdaşlı, E.(2012). Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü, TheShanghaiCooperationOrganizationfromtheperspective of Chinaand Russian Federation.Burdur: Mehmet Akif Ersoy Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6: 109-122.

Özdaşlı, E. (2015). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri. International PeriodicalForTheLanguagesLiteratureandHistory of TurkishorTurkic. 10, 585-586,592.

- Özel, M., S.(2013). ABD'yi Kısılandıran Çift: Rusya-Çin.<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2013/04/15/6949/abdyi-kiskandiran-cift-rusya-cin>(28.11.2015).
- Özgür, M.(2007). Şanghay Beşlisi: Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan.<http://www.suvaridergi.org/content/view/628/2/>(28.11.2015)
- Öztürk, A.(2015).Türkiye-Rusya İlişkilerinde Turizmin Önemi. <http://akademikperspektif.com/2015/02/19/turkiye-rusya-iliskilerinde-turizmin-onemi/> (29.06.2016).
- Uğrasız, B.(2002). Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4.3:230-232.
- Usal, S.(t.y.) Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Güvenliği. 8-9.https://www.academia.edu/3831024/T%C3%BCrkiyenin_Enerji_Politikalar%C4%B1_ve_G%C3%BCvenli%C4%9Fi(29.05.2016).
- Üngör, Ç. (2014). Arap Baharı ve Çin Rüyası. Ortadoğu Analiz. 6.61, 76-77. http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014320_21cagdasungor.pdf (29.06.2016).
- Yardımcıoğlu, M. Koçarslan, H. (2012). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 .2, 163-174.
- Yıldırım, B. (2005). Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye. http://www.tasam.org.tr-TR/Icerik/283/sangay_isbirligi_orgutu_ve_turkiye (29.05.2016).
- Yılmaz, B.,S., Yılmaz, Ö., D. (2005). Terörizm ve Terörizmin Hedefi Olarak Turizm Endüstrisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4-13:43-48.<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000067985>(29.05.2016).
- Zeyrek, C. (2010). Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). Ege Akademik Bakış/ EgeAcademicReview, 10.3: 871-884,881.

Raporlar

BP (t.y.). <http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/oil-review-by-energy-type/oil-reserves.html>(27.05.2016).

Ekonomi Bakanlığı(2015). Tacikistan Ülke Raporu. https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-200965;jsessionid=dJfgUWd8xz4fQwr7RxYadTA0SC9G2IHDhMG6JWCibiMLa8A_X1IW!1579184086 (29.06.2016).

Ekrem, E.(2011).Çin'in Orta Asya Politikaları. Rapor.Hoca Ahmet YeseviUluslararası Türk-Kazak Üniveristesi. 4, 39-41. Ankara.

Erdoğan, M.,M.(2011).Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları, Rapor. Hoca Ahmet YeseviUluslararası Türk-Kazak Üniveristesi. 8, 27-28. Ankara.

Kireççi, A.,M.(2011). Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları, Rapor. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniveristesi. 3, 36-49. Ankara.

T.C. Ekonomi Bakanlığı Bişkek Ticaret Müsteşarlığı(2013). Kırgızistan İş Fırsatları Sektör Raporları Serisi-3. 10-11.

Türkiye Petrolleri (2015). Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/imaj/HP_DG_SEKTOR_RPR_040515.pdf (27.05.2016).

Türkiye Petrolleri(2015). Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu. http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSEKTOR_RPR_040515+Raporu%2FHP_DG_SEKTOR_RPR.pdf

Türkiye Petrolleri(2016). Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu. http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/imaj/TP_HAM_PETROL-DOGAL_GAZ_SEKTOR_RAPORU__2015.pdf (27.05.2016).

Yazar, Y.(2011). Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri. Rapor. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. 1, 39-66. Ankara.

Tezler

Askarov, S.(2014b). Orta Asya Güvenliğinde Bölge Dışı Güçler. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Coşkun, N.(2010). Türkiye'de Turizm Politikaları ve Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri. Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. 18-20,38.

Demirbaş, L.(2002). Türkiye'de Enerji Sektörünün Problemleri, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Enerji politikaları.(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. 155-166.

Ersöz, H.,D.(2012). Rusya Turizm Pazarında Türkiye'nin Rakipleri Analizi: Rusya İç Turizmi, Mısır ve Yunanistan.Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı. 25-27.

Toprak, G. N.(2012). NABUCCO Doğalgaz Enerji Boru Hattı Projesi'nin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.

Semrari, M.,C.(2015). Enerji Güvenliği Bağlamında Orta Asya ve Enerji. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE. 64.

Üstündağ, E.(2014). Şanghay İşbirliği Örgütü (TheShangaiCooperationOrganisation) ŞİÖ SCO. Yüksek Lisans Ödevi, Ankara: Ufuk Üniversitesi SBE.

Gazeteler

Barış Adıbelli, " Yeni Kutbun Liderleri" Cumhuriyet, 8 Eylül 2008, s.12.
<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/4926/sayfa/2008/9/8/12.xhtml>
1 (06.12.2015).

BBC, " Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı Mart'ta %12,8 Azaldı" 28 Nisan 2016.
http://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2016/04/160428_turist_turkiye_mart (18.07.2016).

Cenk Başlamış " ABD'ye Gözdağı" 18 Ağustos 2007.
<http://www.milliyet.com.tr/2007/08/18/dunya/adun.html>(29.06.2016).

Cumhuriyet, "Erdoğan'dan Putin'e Mektup: İlişkilerin Hak Ettiği Seviyeye Gelmesini Diliyorum" 14 Haziran 2016.
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/551081/Erdogan_dan_Putin_e_mektup_iliskilerin_hak_ettigi_seviyeye_gelmesini_diliyorum.html# (18.07.2016).

DW, " Çin Uçak Gemisinin Maceralı Öyküsü" 31.01.2015.
<http://www.dw.com/tr/%C3%A7in-u%C3%A7ak-gemisinin-maceral%C4%B1-%C3%B6yk%C3%BCs%C3%BC/a-18226044>
(18.07.2016).

Faruk Akkan, " Şanghay İşbirliği Örgütü'nü de yeni üyelere yeşil ışık", Zaman, 10 Eylül 2014. http://www.zaman.com.tr/dunya_sanghay-isbirligi-orgutunden-yeni-uyelere-yesil-isik_2243133.html (06.12.2015)

Günday Şimşek, "Rusya Krizi Turizmi Ne Kadar Etkiler", Habertürk, 19 Mart 2015.
<http://www.haberturk.com/yazarlar/guntay-simsek-1019/1055317-rusya-krizi-turizmi-ne-kadar-etkiler>(29.06.2016).

Hürriyet, "Uçak Krizi Beyaz Rusya'ya Yaradı", 22 Haziran 2016.
<http://www.hurriyet.com.tr/ucak-krizi-beyaz-rusyaya-yaradi-40120939>

Haberrus, "Antalya'ya Gelen Rus Turist Sayısı Yüzde 94 Azaldı", 27 Haziran 2016. <http://haberrus.com/tourism/2016/05/04/antalyaya-gelen-rus-turist-sayisi-yuzde-94-azaldi.html>.

- Habertürk, "Hindistan ve Pakistan'da Üye oldu", 10 Temmuz 2014.[http://www.haberturk.com/ekonomi/ekonomi/haber/1101532-hindistan-ve-pakistan-da-uye-oldu\(06.12.2015\)](http://www.haberturk.com/ekonomi/ekonomi/haber/1101532-hindistan-ve-pakistan-da-uye-oldu(06.12.2015))
- Habertürk "Türk Jetleri Rus Uçağı Düşürdü" 24 Kasım 2015. [http://www.haberturk.com/dunya/haber/1157674-suriye-sinirinda-ucak-dustu\(28.05.2016\)](http://www.haberturk.com/dunya/haber/1157674-suriye-sinirinda-ucak-dustu(28.05.2016)).
- Mesut Karip, " Şanghay Beşlisi veya Şanghay İşbirliği Örgütü Nedir?", 5 Şubat 2013. [http://blog.milliyet.com.tr/sangay-beslisi-veya-sangay-isbirligi-orgutu-nedir-/Blog/?BlogNo=400800\(29.06.2016\)](http://blog.milliyet.com.tr/sangay-beslisi-veya-sangay-isbirligi-orgutu-nedir-/Blog/?BlogNo=400800(29.06.2016)).
- Milliyet, "Rus Turistteki Kayıp Yüzde 96'ya Ulaştı" 06 Haziran 2016. [http://www.milliyet.com.tr/rus-turistteki-kayip-yuzde-96-ya-ekonomi-2258041/\(27.05.2016\)](http://www.milliyet.com.tr/rus-turistteki-kayip-yuzde-96-ya-ekonomi-2258041/(27.05.2016)).
- Milliyet, "Terör Saldırılarının Turizme Etkileri" 2016.[http://www.milliyet.com.tr/teror-saldirilarinin-turizme-etkileri-antalya-yerelhaber-1277546/\(29.05.2016\)](http://www.milliyet.com.tr/teror-saldirilarinin-turizme-etkileri-antalya-yerelhaber-1277546/(29.05.2016)).
- Milliyet, "Türkiye ve Çin'den Orta Koridor Hamlesi" 24 Mayıs 2016. [http://www.milliyet.com.tr/turkiye-ve-cin-den-orta-koridor/ekonomi/detay/2250498/default.htm\(29.05.2016\)](http://www.milliyet.com.tr/turkiye-ve-cin-den-orta-koridor/ekonomi/detay/2250498/default.htm(29.05.2016)).
- TRT, "Rusya-Türkiye İlişkilerinin Normalleşmesini Bizde İsteriz" 15 Haziran 2016. [http://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-turkiye-iliskilerinin-normallesmesini-biz-de-isteriz-256415.html\(18.07.2016\)](http://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-turkiye-iliskilerinin-normallesmesini-biz-de-isteriz-256415.html(18.07.2016)).
- Radikal, "Çin Türkiye'ye Turist Sözüünü Tutmadı" 29 Ocak 2016. [http://www.radikal.com.tr/ekonomi/cin-turkiyeye-turist-sozunu-tutmadi-1501815/\(18.07.2016\)](http://www.radikal.com.tr/ekonomi/cin-turkiyeye-turist-sozunu-tutmadi-1501815/(18.07.2016)).
- Sabah, " Varyag Çin'in İlk Uçak Gemisi Oldu" 25 Eylül 2016. [http://www.sabah.com.tr/yasam/2012/09/25/varyag-cinin-ilk-ucak-gemisi-oldu\(18.07.2016\)](http://www.sabah.com.tr/yasam/2012/09/25/varyag-cinin-ilk-ucak-gemisi-oldu(18.07.2016)).
- Sabah, "Rusya Şanghay'la ABD'ye denge oluşturacak", 16 Haziran 2009.[http://www.sabah.com.tr/dunya/2009/06/16/rusya_sangayla_abdy_e_denge_olusturacak\(06.12.2015\)](http://www.sabah.com.tr/dunya/2009/06/16/rusya_sangayla_abdy_e_denge_olusturacak(06.12.2015)).

Sabah, "Türkiye-Rusya Normalleşme Süreci Ekonomiye Yarayacak", 5 Temmuz 2016. <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/07/05/turkiye-rusya-normallesme-sureci-ekonomiye-yarayacak> (18.07.2016).

İge Pınar, "Vizelerin Kalkması Turizmi Nasıl Etkileyecek", Milliyet, 9 Mayıs 2016. <http://m.milliyet.com.tr/Local/Article?ID=1360682> (29.05.2016).

İHA, "İpek Yolu Kültür Diyalogu Erzurum'da Yapıldı", 10 Mayıs 2016. <http://www.iha.com.tr/haber-ipek-yolu-kultur-diyalogu-erzurumda-yapildi-558028/> (18.07.2016).

İnternet

<http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa> (28.11.2015).

www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (28.

<http://www.azattyk.org/a/1246502.html>05.2016). (29.06.2016).

<http://www.sectsko.org/EN123/>(01.03.2016).

http://www.turofed.org.tr/_files/_pdf/turizm_raporu_15_2.pdf(28.05.2016).

<http://www.sectsko.org/EN123/brief.asp> (06.12.2015).

http://www.istedod.uz/uz/content/curricula/hotel_service_and_tourism/
(29.06.2016).

<http://www.turizmdatabank.com/dunya-turizmi-raporlar/wto-raporu--08-2015>
(28.05.2016).

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/2008-08-02>(06.12.2015).

<http://onedio.com/haber/dunyanin-en-cok-ulke-ile-siniri-olan-ulke-cin-14-ulke-ile-siniri-var--83413>(20.04.2016).

http://www.boydakenerji.com.tr/bilgi_bankasi/yenilenebilir-enerji-nedir(27.05.2016).

<http://www.integralforex.com.tr/petrol-fiyatlarini-etkileyen-faktorler>(27.05.2016).

<http://enerjiensitusu.com/category/haber/konvansiyonel-enerji/> (27.05.2016).

<http://www.turizmguncel.com/haber/iste-en-cok-turizm-geliri-elde-eden-ve-en-cok-turist-agirlayan-ilk-10-ulke--h23669.html> (28.05.2016).

[http://www.haberler.com/tacikistan-su-ve-enerji-kaynaklari-konusunda-3019280-haberi/\(29.06.2016\)](http://www.haberler.com/tacikistan-su-ve-enerji-kaynaklari-konusunda-3019280-haberi/(29.06.2016)).

[http://www.dunya.com/dunya/asya/zenginlesen-cin-turizmin-cehresini-degistirdi-226353h.htm\(28.05.2016\)](http://www.dunya.com/dunya/asya/zenginlesen-cin-turizmin-cehresini-degistirdi-226353h.htm(28.05.2016)).

<http://www.dunya.com/ekonomi/ekonomik-meslek-kuruluslari/tusiad-yeni-ipek-yolu-kritik-onemde-283965h.htm> (18.07.2016).

InvestingandDoing Business in Kazakhstan'sOilandGasSector(2015).
<https://www.slideshare.net/mobile/AidarkhanKussainov/investing-in-kazakhstan-og> (28.05.2026)

<http://tajembiran.tj/tj/bahshi-iqtisodi/121-investment-opportunities.html>
(29.06.2016).

<http://investmentcouncil.tj/ru/news/events/2014/1079/> (29.06.2016).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ADI SOYADI: GÖZDE ŞADAN
DOĞUM YERİ VE TARİHİ: BAKIRKÖY 28.01.1992
MEDENİ HALİ: BEKAR
E-MAIL: gozdesdn@gmail.com
ADRES: Cumhuriyet Mah.
BizimkentSistesıBeylikdüzü/İSTANBUL
TELEFON: 0534 877 52 28

EĞİTİM DURUMU

2014-2016 İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü
2010-2014 İstanbul Arel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
2008-2010 Antalya Saime Salih Konca Lisesi
2007-2008 KKTC Namık Kemal Lisesi
2006-2007 Antalya koleji
2005-2006 Akdeniz Koleji

YABANCI DİL

İngilizce

İŞ TECRÜBESİ

Yok